

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_198243

UNIVERSAL
LIBRARY

జిడి నుత్తు - ००

రాశిక

దలీంచు పెత్తగళు

ఎస్. వి. కృష్ణమాత్రాల

ఉన్నా సాహిత్య మాలి
వ్యు సారు

ನೊಡಲ ಮುದ್ರಣ : ೧೯೫೦

(ಹಕ್ಕುಗಳು ಗ್ರಂಥಕತ್ವರವು)

ಚಿಲೆ: ೧—೪—೦

ಪ್ರಕಾಶಕರು
ಆರ್. ಎನ್. ಹಬ್ಬ
ಉತ್ತಾ ಪ್ರೇಸ್, ಮೈಸೂರು.

ಮುನ್ಸು ದಿ

ಈ ಹೊತ್ತಗೆಯಲ್ಲಿನ ಕೊನೆಯ ಲೇಖನವು ಶ್ರೀ ಮಾಸ್ತಿಯವರು ‘ಜೀವನ’ ಮಾಸ ಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಬರೆದುದು. ಉಳಿದವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾನು, ನನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ಆಗಿಂದಾಗ ದೇಹಲಿಯಿಂದ ಬರೆದ ಪತ್ರಗಳು. ಗಳಿಯರಂತೆ ಶ್ರೀ ಪರಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟರು ಅಪ್ಪಣಿನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು. ಮತ್ತೊಂಬಳಿ ವಿಶ್ವರು ಶ್ರೀ ಹಬ್ಬ ತಮ್ಮ ‘ಉಷಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಲೆ’ ಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣ ಮಾಡುವುದಾಗ ಮುಂದೆ ಇಂದರು. ಈ ಸ್ನೇಹಿತರ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಈ ಪತ್ರಗಳು ಬೆಳೆಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹಾಪರಮಾಲಿನಾನು ದೇಹಲಿಗೆ ಭಾರತ ಸಂವಿಧಾನ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯನಾಗಿ ಹೋದೆನು. ದೇಶದ ಮಹಾನಾಯಕರ ಮಧ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಾಖ್ಯ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಭಾರತ ಸಂವಿಧಾನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತಿ ಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸದವಕಾರ ದೂರೀಯಿತು. ಈ ಆವಕಾಶ ದೂರೆಯುಪ್ರಾಚೀನ ನಾನು ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆದಿರಲಿಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ಪ್ರೀತಿ ವನ್ನೂ ಮಾಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಮಾನವರ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಸಿಧರಿಸುವ ಅವೃತ್ತ ಶಕ್ತಿಯೊಂದಿದೆ ಎಂದು ಲೋಕಮಾನ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಅವೃತ್ತ ಶಕ್ತಿಯ ಕೃಪೆಯಿಂದಲೇ ಈ ಆವಕಾಶ ನನಗೆ ದೂರೀತು, ಅಂತೆಯೇ ಇಂದು ಮುಕ್ತಾಯವೂ ಆಗಿರಬೇಕು. ಈ ಎರಡೂವರೆ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮಹಾನಾಯಕರ ಮುಂದೆ ಉದ್ಘಾಟಿಸಿದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳೇನು, ಆವುಗಳ ಪರಿಹಾರ ಕ್ಷಾಗಿ ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳೇನು, ಅಂದಿನ ಸಂಶಯ, ಭಯ ಮತ್ತು ನಿರಾಶೆಯ ನಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಅವರು ತೋರಿದ ಧ್ವನಿಯ, ತಾಳ್ಳೆ, ಸಂಯಮ ದೃಷ್ಟಿ ಏನಿತ್ತು—ಇವೆಲ್ಲ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಏನು ಪರಿಣಾಮ ಮಾಡಿದವು, ನನ್ನ ಯೋಜನೆಗಳೇನಿದ್ದವು ಎಂಬುದನ್ನು ನನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಈ ನನ್ನ ಕಲ್ಪನೆಗಳೆಲ್ಲ ಸರಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು; ಈ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮನನೊಂದು ಸೋಧಾಗಬಹುದು. ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬರೆಯಿದ್ದರೂ ಒಳ್ಳೆತೆಂದು ತೋರಬಹುದು. ಏನು ಲೋಪದೋಷಗಳಿಧ್ಯಾರೂ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಈ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಆತ್ಮೀಯ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳೂ ಇವೆ. ಇವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನು ಸಹೃದಯರಾಗಿ ಮನ್ನಿಸಬೇಕಾಗಿ ವಾಚಕರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸವಿನಯ ಬಿನ್ನಹ.

ಈ ಎರಡೂವರೆ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಾಯ್ಯಾಡು—ಭಾರತ—ಸರ್ವ ಇಂಟ್ರಾಕ್ಟಿಂಟ್ ಪ್ರಜಾ: ಸತ್ತಾತ್ಮಕ ಜನತಾರಾಜ್ಯವಾಗಿದೆ. ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಪ್ರಜಾ:ತ್ತತ್ವಕ ಜನತಾರಾಜ್ಯವೇ ಸರ್ವೋತ್ಸ್ವವೆಂದು ಸ್ಥಾಪಿತೇನ ಮತ. ಆದರೆ ಜನತಾರಾಜ್ಯವು ಯಾಸ್ಪಿಯಾಗಿಕಾದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ನಾಗರಿಕನು ತನ್ನ ಉನ್ನತ ಸೇವೆಯನ್ನು ದೇಶದ ಅಖ್ಯಾದವು. ಕ್ರಾಗಿ ಧಾರೆ ಎರೆಯಲು ಸಿದ್ಧವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಜರ್ಮನಿಯು ‘ವೀಮಾರ್ಬ’ ಸಂವಿಧಾನವು ರೂಪುಗೊಂಡಾಗ ಅತಿ ಶ್ರೀಷ್ಟ ಪ್ರಜಾ ಸತ್ತಾತ್ಮಕ ಸಂವಿಧಾನವೆಂದು ಆದನ್ನು ಇಡೀ ಪ್ರಪಂಚವೇ ಸ್ವಾಗತಿಸಿತು. ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಜಾಸತ್ತಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಚೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಹಿಟ್ಟಿರನ ಅವತಾರಪ್ರಾ ಆಯಿತು. ಯಾವ ಲಿಖಿತ ಸಂವಿಧಾನವೂ ಇಲ್ಲದ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪ್ರಬೆಯಲ್ಲಾಗಿ ದು ಗೆಯ ಪ್ರಜಾಸತ್ತಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗ ನಾಗರಿಕ ಕರ್ತವ್ಯದ ಭಾವಾಯೂ ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಒಳೆದುಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾದ್ದುಕಾಲದ ಮಹಾನಾಯಕ ಚಚೀಲ್ ಶಾಂತಿಸಮಯದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಜೆಯಾಗಬೇಕಾಯಿತು!

ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರೂ “ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾತ್” ತತ್ಸುಖಿಂ ನಾಲ್ಪೀ ಸುಖಮಸ್ತಿ” ಎಂದಿದ್ದಾರೆ “ಕುಲಸ್ಯ ಕಲಹಾ ಜಾತಾ ಮಂತ್ರವೃದ್ಧಿಪುರುವೇಕ್ಷಿತಾಃ । ಗೋತ್ರಸ್ಯ ನಾಶಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಗಣಭೇದಸ್ಯ ಕಾರಕಂ ॥ ಭೇದಾಚ್ಯೈವ ಪ್ರದಾನಾಜ್ಚ ಭಿದ್ಯಂತೆ ರಿಪುಭಗ್ರಣಾಃ ॥” ಎಂದು ಮಹಾ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲತ್ತಪ್ರಿ, ಜಾತಿಕುಲಗಳ ಕಲಹ, ಪಕ್ಷಪ್ರತಿಪಕ್ಷಗಳ ವೈರ, ಅಧಿಕಾರ ವೋಹ, ಅಂತಃಕಲಪ, ಪರಸ್ಪರ ವೈಷಮ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಅದುವು, ಉನ್ನತ ಆದರ್ಶಸಾಧನೆಯ ಉನ್ನತ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಸುಖ ಎಂದು ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. ಟೀಕೆ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭ; ರಚನಾತ್ಮಕ ಕೆಲಸ ಅತಿ ಕಷ್ಟ. ಪಂಡಿತ ಜವಹರಲಾಲರು ಭಾವನಾವೇಶ ಜೀವಿಗಳು. ಅವರ ಆದರ್ಶ ಇಂದಿನ ಭಾರತದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ನೀತಿ,

ಸದಾ ಅವರು ಹಗಲುಗನನು ಕಾಣುವವರು ಎಂಬ ಟೀಕೆ ಕೇಳಬರುತ್ತಿದೆ. ಸರದಾರ ಪಟೀಲರು ಬಂಡವಾಳಗಾರರ ಕೈಗೊಂಬೆ, ಮೂಲಭೂತ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಸಕ್ಕಿಂತ ಕಡವೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ದೇಶದ ರಕ್ಷಣೆಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಕಾಗು ಸಹ ಕೇಳಬರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಈವರೂ ತಮ್ಮ ಜೀವನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಲಿದಾನ ಮಾಡಿದ ಮಹಾತ್ಮಾಗಳಿಂಬಾನ್ನೂ, ಗಾಂಧಿಜಿಯ ಪಟ್ಟಶಿಷ್ಯರೆಂಬುದನ್ನೂ ಪರೆಯುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಜಳವಳಿಯ ಮನೋಭಾವವು ಇನ್ನೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಲ್ಲ. ಇಂದು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುವವರು ನಾವು, ನಮ್ಮ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನೂ ಹೊಣೆಯಾಗಿ ಮಾಡುವಂತಿಲ್ಲ, ಯಾರನ್ನೂ ದೂಡುವಂತಿಲ್ಲ—ಅವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ನಾವೇ ಹೊಣೆಗಾರರು, ರಂಪ್ರದ ಮಹಾ ಸರ್ವಸ್ಯಾಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ನನ್ನದೂ ಶ್ರೀವೃತ್ತಿ ಕರ್ತವ್ಯವಿದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಸಮ್ಮಿಲಿಸ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ನಾಗರಿಕನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಬೇಕು ಈ ಎರಡೂ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ದಾಖ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ದೇಶವು ಇಬ್ಬಾಗವಾಗಿ ಸ್ಥಿತಿ, ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿ, ಹಣಕಾಸು ಎಲ್ಲವೂ ಹಂಚಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ನೊಟ್ಟಿನೊದಲನೆ ಆಸೀತು ಹಿಮಾಚಲಪರ್ಯಂತ ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯವುಷ್ಟು ಒಂದು ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರ ಏರ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ದೇಶಕ್ಕೊಂದು ಜನತಾರಾಜ್ಯದ ಸಂವಿಧಾನವು ರೂಪಗೊಂಡು ಆಚರಣೆಗೆ ಬಂದಿದೆ. ದೇಶದ ಆಸ್ತಿಕ್ಕೆತೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದ ಇತ್ತೀಚೆ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾಗಿ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂಕೀರ್ಣಗೊಂಡು ದೊಡ್ಡ ರಾಜ್ಯಘಟಕಗಳಾಗಿ, ಕೆಲವು ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಭಾರತ ಸಂವಿಧಾನದ ರಾಜ್ಯಘಟಕಗಳಾಗಿ ಉಳಿದಿವೆ. ಸರದಾರರು ಕಳೆದ ಅಂತ ವರ್ಷಗಳ ಭಾರತದ ಭೀದುತ್ತೆಯ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಅಳಿಸಿ, ಭಾರತದ ಐಸ್ಟ್ರಾತೆಯನ್ನು ಸಂಧಿಸಿ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಘಟಿಸಿ ಬಿಸ್ತಾರಣನ್ನು ಮರ್ಹಿದ್ದಾರೆ. ಶಾಶ್ವತೀರ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮತ್ತು ನಿರಾತ್ರಿತರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಬಗೆಹರಿಯಿದ್ದರೂ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿವೆ. ಯಂದಾಧಿನಂತರದ ಹಣಕಾಸಿನ ಸಮಸ್ಯೆ, ಆಹಾರ ಸಮಸ್ಯೆ, ಆರ್ಥಿಕ ಸಮಸ್ಯೆ ಇನ್ನೂ ಬಗೆಹರಿದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಹಿಡಿತಕ್ಕ ಸಿಲುಕುವುದರ ಒಳಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯು

ಎಳುವುದರಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಪ್ರಪಂಚದ ಮಹಾ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಏಷ್ಟು
ಬುಂಡದಲ್ಲಿ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನ ದೊರೆತಿದೆ. ನಾವು
ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಸವಃಸ್ಯೇಗಳು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕವಿದ್ದ ರೂ ಟೀಕೆ ಮಾಡುವಾಗ
ಈ ಎರಡೂವರೆ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸಿ ಬಗೆಹರಿಸಿದ ಬೃಹತ್ಸಮಸ್ಯೇಗಳನ್ನು
ನಾವು ಮರೆಯುತ್ತೇವೆ ಇಂದು ಭಾರತದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪ್ರಜೆಯಲ್ಲಿ ಚೀಕಾ
ದುದು ರಚನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಾಣಿ, ತನ್ನ ಉನ್ನತ ಧ್ಯೇಯ ಮತ್ತು ಕರ್ತವ್ಯದ
ಅರಿವು, ಭಾರತವು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದರೆ ತಾನು ಬದುಕುತ್ತೇನೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ,
ಇಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಓಡಿದು ಯಾವ ಶ್ರಮವನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ
ತಮ್ಮ ದೇಹವನ್ನೇ ಮುಡುಪಿಟ್ಟಿರುವ ಮಹಾನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಘೃಥ ವಿಶ್ವಾಸ
ಮತ್ತು ಅಚಲ ಶ್ರದ್ಧೆ.

ಈ ಪರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆವರು ಬಗೆಹರಿಸಿದ ಮತ್ತು ಬಗೆಹರಿಸಬೇಕಾ
ಗಿರುವ ಬೃಹತ್ಸಮಸ್ಯೇಗಳ ಕೀರುನೋಟದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಈ ಪತ್ರಗಳಿಂದ
ಟಿಡುಗಿರಿಗೆ ದೊರೆತರೆ ನಾನು ಕೃತಕೃಷ್ಣನಾದೆ.

ದೇಹಲಿ
೨೪-೩-೫೦

ಸಂ. ವಾ. ಕೃಷ್ಣಮಾತ್ರಾವ್

ದ್ವಿಯ ಪತ್ರಗಳು

ದಿಲ್ಲಿಯ ಪತ್ರಗಳು

೧೬, ಕಾನ್‌ಸ್ಪಿಟ್‌ಮೌಷಣ್ ಹೊಸ್,
ನ್ಯೂ ಡಿಲ್ಲಿ

೧೭-೩-೫೨

ಆರ್ಥಿಕವಾದಗಳು.

ನಿನ್ನ ಸಂಚೇ ಈ-ಇಂಕ್‌ಕ್ಯಾ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿವಾನದಲ್ಲಿ ಮುಂಬೆಯಿಂದ
ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೆ. ಎಲ್ಲ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ. ನನ್ನ ಈ ಯಾತ್ರೆಯ
ಅನುಭವದ ವಿವರವಾಗಿ ನಿನಗೆ ನಿತ್ಯ ಬಂದು ಕಾಗದ ಬರೆಯ
ಬೀಕೆಂದು ಇದ್ದೇನೆ. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಗದ. ಈ ಕಾಗದ
ಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೊಡಿಡು. ಕಳೆಯಬೇಡ. ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ಬಂದು ಪುಸ್ತಕ
ಮಾಡಬಹುದು.

ಹರಿಹರೇಶ್ವರನ ದರ್ಶನವಾಡಿ, ರೈಲು ಹತ್ತಿದ ಒಡನೆ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ
ಮೂರು ಜನ ಕನ್ನಡಿಗರೇ ಸಿಕ್ಕರು. ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯಂಗಾರ್
ಹಾವೇರಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದರು. ಉಳಿದವರು ಕಾನ್ಪುರಕ್ಕೆ ಹೊರಟೆದ್ದ
ಮಂಗಳೂರಿನ ಎಡ್‌ಡ್ರಾಫ್ ಮತ್ತು ಮುಂಬೆಗೆ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಹೊರಟೆದ್ದ
ಶ್ರೀ ಚಂದ್ರಶೇಖರರಾವ್. ಚಂದ್ರಶೇಖರರಾವ್ ನನಗೆ ಗೊತ್ತು.
ಅವರ ತಂಡೆ ಡೆಪ್ಯುಟಿ ಕವಿಾಷನರ್ ಆಫ್‌ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಿರಸ್ತೇದಾರ
ರಾಗಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವೇಹವಾಯಿತು. ಹಾವೇರಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಸಿಗೆ
ಹಾಕಿದ್ದ, ಬೆಳಗಾದಾಗಲೇ ಎಚ್ಚರ. ಮಧ್ಯ ಹುಬ್ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
ಸ್ವಲ್ಪ ನಿದ್ರಾಭಂಗವಾಯಿತು. ಒಬ್ಬಳು ಕ್ರಿಷ್ಣಯನ್ ನರ್ನ ಎಂದು
ಕಾಣುತ್ತೇ. ಇಂ ವರ್ಷದ ಹುಡುಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಳೆದ ಕೆಂಡ, ನೋಡಿದರೆ
ಯುದ್ಧಕಾಲದ ನರ್ಸರ್ ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ಒಬ್ಬ ಅಂ ವರ್ಷದ ಆಂಗ್ಲೀ
ಇಂಡಿಯ್ ಗಂಟೆಹಾಕಿಕೊಂಡು ಗಾಡಿ ಹತ್ತಿದಳು. ಅವರು ಇರುವ
ವರೆಗೂ, ಏನು ತಿಂದಿದ್ದರೋ ಏನೋ—ಗಾಡಿ ಎಲ್ಲ ದುರ್ವಾಸನೇ—

ಎರಡೂ ಘ್ರಾನೆಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಿ, ಕಿಟಕಿಗಳನ್ನೇ ಲಾಲ್ ತೆಗೆದು ಮಂಗ
ಬೀಕಾಯಿತು. ಸಾತಾರಾ ರೋಡ್‌ನಲ್ಲಿ ೧ ಏನೊ೯ ಇಂದರು. ವಾತಾರ್
ನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾನವಿಲ್ಲದೆ ಉಟ್ಟಿ. ಎರಡು ಒಣಕಲು ರೋಟ್ಟೆ (ಜೋಳದ್ದು),
ಒಂದು ಬಟ್ಟಲು ಕೇಸಕ್ಕೆ ಅನ್ನ, ತುಪ್ಪ ಮೊಸರು—ಸೊನ್ನೆ. ಚೆವಳೆ
ಕಾಯಿ ಪಲ್ಲೆ, ಬೀಕಾದರೆ ತಿನ್ನಬೀಕು; ಬೀಡವಾದರೆ ಬಿಡಬೀಕು.
ಹಾಗೆ ಹಾಯಾಗುಟ್ಟುತ್ತ, ಸೀವು ಕೊಟ್ಟ ಚಟ್ಟೆ ಸಹಾಯದಿಂದ
ತಿಂದೆವು. ನಾನು, ಚಂದ್ರಶೀಲಿರ, ಎಡ್ವರ್ಡ್, ಮೂರು ಜನ ಪೂನಾಕ್ಕೆ
ಬಂದಾಗ ಸಂಚೇ ೪-೫೦ ಫೋಂಟೆ. ಒಡನೆ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ಲಾಟ್‌ಫಾರಂ
ನಲ್ಲಿ ಜಿ.ಎ.ಪಿ. ಮುಂಬ್ಯೆ ಪ್ರಾಸೆಂಜರ್ ಸಿದ್ಧಾವಿತ್ತು. ಪೂನಾದಿಂದ
ಮುಂಬ್ಯೆವರೆಗೆ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಜ್ಞಕ್ಕೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ ರೈಲುಗಳು.
ಹೊಗಲು ಒಂದು ಹೆಳಿ, ಬರುವ ರೈಲುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಹೆಳಿ. ಹೊಗುವ
ರೈಲುಗಳು ಹೊಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ, ಬರುವು ಬರುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ.
ಪೂನಾ ಬಿಟ್ಟ್ವಾಗ ಇಗಂಟೆ. ಪೂನಾದಿಂದಲೇ ಮಳೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು.
ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ನಾನು ಇದ್ದ ಪೂನಾಕ್ಕೂ ಈಗ್ಯಾ
ಗುತ್ತೇ ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆದೇ ಮೂಲೂ, ಮೂಲಾ
ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ, ಪಾರ್ವತಿ ಬೆಟ್ಟೆ, ಚತ್ವರ್ಯಂಗಿ ಬೆಟ್ಟೆಸಾಲು—ನನ್ನ
ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ೧೦ ಅಂಶರಾಷ್ಟ್ರಾಂಶೆ ದೂರದ ಬಾಂಧವ್ಯದ ಕರೆಗೆ ಓಗುಟ್ಟಿತು.
ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಮುಂಬ್ಯೆವರೆಗೂ ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ.
ಲೋನಾವಳಾದಿಂದ ಫೋಟೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತೆ. ಸುಮಾರು ೫೦-೬೦ ಬೆಟ್ಟೆ
ಗಳನ್ನು ಕೊರೆದು ತೋಡಿದ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ರೈಲು ಓಡುತ್ತದೆ. ಎರಡು
ಕಡೆಯೂ ಮೇಘಮಂಡಲವನ್ನು ತೂರಿ ನುಗ್ಗುವ ಬೆಟ್ಟೆಸಾಲುಗಳು,
ಹಚ್ಚೆ ಹಸುರಿನ ಹುಚ್ಚೆದ್ದು ಹರಿಯುವ ದಟ್ಟವಾದ ವನಶ್ರೇಣಿ, ಎಲ್ಲಿ
ನೋಡಿದರೂ ನೀರು, ಪರ್ವತಶೀಲರಗಳಿಂದ ಚಿಮ್ಮೆ ನೆಗೆಯುವ
ಸಹಸ್ರಾರು ಜಲವಾತಗಳು, ಮದ್ವಾನೆಗಳ ಹಿಂಡಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ
ವಾಯುವೇಗದಿಂದ ಓಡುವ ಕಾವೋಡಗಳು, ವಿಶ್ವವೇ ಭೈರವ
ನಾಟ್ಯವಾಡುತ್ತಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತಿತ್ತು. ಈ ಮಧ್ಯ ಕಣೆವೆಗಳಲ್ಲಿ

ಸುಳಿದು, ಕಂಡಕೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿ, ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ನಾಗರ ಹಾವಿ ನಂತೆ ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಿ ಗಿರಿನೆತ್ತಿಯಿಂದ ಕೆಳಗಳಿಯುವ ನಮ್ಮ ರೈಲಿನೋಟ! ಹೋನಾವಣಾದಿಂದ ಕಚ್ಚತ್ವಾವರೆಗೂ ಇದೇ ನೋಟ. ಮುಂಬೈಗೆ ಬಂದಾಗ ರಾತ್ರಿ ೯-೧೦ ಗಂಟೆ. ಎಷ್ಟು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಗಲಿದ. ಚಂದ್ರಕೀಯರ್ ಸಿನೇಮು ಫೋಟೋಗ್ರಾಫಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಾಮಾನು ಕೊಳ್ಳಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರ ಆಫೀಸ್ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಹೆಚ್. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣ ಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುವವರು ಸ್ಟೇಷನ್‌ಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರು ಹೆಚ್. ಕೆ. ಎಸ್. ಆಜಾಯರ ಅಣ್ಣ ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಎಂಪ್ರೈ ಹಿಂದೂ ಹೋಟಲು. ಅವರ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ತಿಕಾಣ ಉರಿದೆ. ನಾವು ಕೊಟ್ಟು ‘ಟಿಲಿಗ್ರಾಂ’ ನಾವು ಹೋದ ಮೇಲೆ ಬಂತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದ್ದ ಒಂದು ಉಟ್ಟಿ ಇಬ್ಬರೂ ಹಂಚಿಕೊಂಡೆವು. ಹೊರಗೆ ಮಳೆಯಿದ್ದರೂ ಒಳಗೆ ಮುಂಬೈನಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದಮ್ಮ ಸೆಕೆ. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎದ್ದು ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವೇಸಿ ಮಾರು ಫರ್ಲಾಂಗು ಆಚೆ ಇರುವ ‘ಪರ್ ಇಂಡಿಯಾ’ ಆಫೀಸಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಗಗ-ಗಜಕ್ಕೆ ಬಸ್ಸಿ, ಇಲ್ಲಿಂದ ವ್ಯಾನ ಹೊರಡುತ್ತೇ, ಏರೋಡ್‌ಎಂಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ವಾಪ್ಪು ಬಂದು ೯-೧೦ಗೆ ಎಂಪ್ರೈ ಹಿಂದೂ ಹೋಟಲಿನಲ್ಲಿ ಉಟ್ಟಿ ವೊಡಿ ಗಂ-೧೦ಗೆ ಹೊರಟೆ. ಮುಂಬೈನಲ್ಲಿಲ್ಲಿಯೂ ರಸ್ತೆಯ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲ ಒಂದು ಗೇಟ್‌ಎತ್ತರ ನೀರು. ಎಂಪ್ರೈನಿಂದ ‘ಪರ್ ಇಂಡಿಯ’ ಆಫೀಸ್ ವರೆಗೆ ಉದ್ದಕ್ಕಾ ಮಧ್ಯ ರಸ್ತೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ‘ಪೋಟೆಕೊ’ ಇದೆ. ಸಹಸ್ರರು ಬಡವರಿಗೆ, ಕೂಲಿಗಳಿಗೆ, ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ ಈ ಪೋಟೆಕೊನೆ ಮಲಗುವ ಮನೆ. ಮುಂಬೈನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ರಮಬದ್ಧ. ಹೋಗಿಬರುವ ಕಾರುಗಳು, ಟ್ರಾಮುಗಳು, ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ರೈಲುಗಳು ಲೆಕ್ಕಾವಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪ ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರಾಣನಾಶವೇ ಖಂಡಿತ. ಇ ಗಂಟೆಗೆ ಒಂದು ಸಲ ಉಟ್ಟಿ. ಗಂಗಂಟೆಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ. ಆಗ ತಪ್ಪಿದರೆ ಹೋಟಲಿನಲ್ಲಿ ಉಟಕ್ಕೇನೆ ಚಕ್ಕರ್. ‘ಎಂಪ್ರೈ ಹಿಂದೂ

ಹೋಟೆಲ್ ನ ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂತು ಕೆಳಗೆ ಸೋಡಿದರೆ ಕಲ್ಲು ಕಟ್ಟಿ ಮಳೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬಸ್ಸು, ಟ್ರಾಮು ಭತ್ತಿ. ಇಳಿಯುವವರು ಸಾವಿರಾರು ಜನ, ಹತ್ತುವವರು ಸಾವಿರಾರು ಜನ. ಸ್ಕೂಲ್ ಹುಡುಗರು, ಹೆಂಗಸರು, ಗಂಡಸರು, ಆಫೀಸುಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವವರು, ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಹೇಗೆ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ಡೋಗು ತ್ವರೆಂಬುದನ್ನು ಸೋಡಬೇಕಾದ್ದು ಒಂದು ದೃಶ್ಯ. ನಾವು ಹತ್ತು ಜನ ಇದ್ದರೆ ಹತ್ತು ದಾರಿ ಹೋಗಿ ವಾಹನಗಳ ಓಡಾಟಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಬರುವಂತೆ ರಸ್ತೀಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಆಸ್ತಿ ಎಂಬಂತೆ ಅಲೆದಾಡುತ್ತೇನೆ. ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಬೇಹುಷಾರಾಗಿದ್ದರೆ ಮರುಕ್ಕಣವೇ ಸ್ವಾಂಯಾತ್ರೆ! ಎಂಪೈರ್ ಹಿಂದೂ ಹೋಟೆಲು ಉಟ್ಟ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು. ವಿಕ್ರೋರಿಯಾ ಟೆನ್‌ನೆಸ್ ರೈಲ್ವೈ ಸೈಫ್ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಒಂದು ಸೀಟ್ ಬೇಕಾದರೆ ಎಂಟು ದಿನ ಮುಂಚೆ ಬರೆದು ರಿಸರ್ವ್ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಜಾಗ ಸಾಲದೆ, ಓಡಾಡುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ ಮಂಚಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ್ದರು.

ಗ೦-ಇಂಗೆ ‘ಪರ್ ಇಂಡಿಯ’ ಆಫೀಸಿಗೆ ಬಂದೆ. ಹೋಡ ಒಡನೆ ನನ್ನನ್ನು, ಸಾಮಾನನ್ನು ತೂಕಹಾಕಿದರು. ನಾಮಾನಿಗೆ ನನ್ನ ಹೆಸರಿನ ಚೀಟಿ ಅಂಟಿಸಿದರು. ಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು ಜೋಡಿಸಿದ ನೇ, ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಆಜಂತ ಚಿತ್ರಕಲೆಯ ವರ್ಣಬಚಿತ್ರ—ರುಕ್ಷಿಣಿಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣ ಕರೆದೊಯ್ಯಿವ ಚಿತ್ರ. ಗೋಡೆಯಲ್ಲೇ ಅಡಗಿದ್ದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ವಾದರೇ ಬೆಳಕು ಮಾತ್ರ ಚೆಲ್ಲಿವ ವಿದ್ಯಾದ್ವಿಷಗಳು, ವಿನಯದಿಂದ ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆಲ್ಲ ನಗುಮುಖದಿಂದ ಉತ್ತರಕೊಡುವ ಆಂಗ್ಲೀ ಇಂಡಿಯನ್ ಹುಡುಗಿಯರು (ಅವರೇ ಗುಮಾಸ್ತರುಗಳು ಅಲ್ಲಿ). ಕಾಯುವ ಸಮಯ ದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಮಾತ್ರ ಹೊಡಿಸಿದ, ಯಾವ ಕಡೆ ಬೇಕೆಂದರೆ ತಿರುಗುವ ಸುಖಾಸನಗಳು. ಓದಲು ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು. ಗಗ ಗಂಟಿಗೆ ಹೈದರಾಬಾದಿಗೆ ಹೋಗುವ ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಕೊರಟಿರು. ಗಗ-ಉಂಕ್ಕೆ ದೇಹಲಿಗೆ ಹೋಗುವವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು (ಅವರದೇ

ಮೋಟಾರಿನಲ್ಲಿ) ೨೦ ಮೈಲಿ ಆಚೆ ಇರುವ ‘ಸ್ಯಾಂತಾಕೆಟ್ರಿಜ್‌’ ‘ಪರ್‌ಪ್ರೋಟ್‌’ ವಿಮಾನ ನಿಲ್ಡಣಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ನಾವು ನಿಲ್ಡಣದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಮದ್ರಾಸಿನಿಂದ, ದೇಹಲೀಯಿಂದ, ಹೃದರಾಬಾದಿನಿಂದ ವಿಮಾನಗಳು ಬಂದವು. ಹೃದರಾಬಾದಿಗೂ ಒಂದು ಹೊರಟಿತು. ನಿಲ್ಡಣವೆಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ವಿಶಾಲವಾದ ಮೈದಾನ. ವಿಮಾನವು ನೆಲಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವಾಗ, ಅಥವಾ ನೆಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಏರುವಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಡೂರೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಓಡುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ವಾಗುವಂತೆ ಆ ಮೈದಾನದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಸುತ್ತಲೂ ಸೀಮೆಂಟ್ ಕಾಂಕ್ರೀಟ್ ಹಾಕಿ, ಅಗಲವಾದ ರಸ್ತೆಗಳನ್ನು ಪೂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಮುಟ್ಟು ಓಡಿ, ಓಟಿದ ವೇಗ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಿಲ್ಲಿವುದ್ದೊಂ್ಬೂ, ಮೇಲೀರುವಾಗ ಓಡಿ ಓಡಿ ವೇಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಕೊಂಡು ಏರುವುದ್ದೊಂ್ಬೂ ಅನುಕೂಲ. ವಿಮಾನ ನಿಲ್ಡಣವು ಒಂದು ರೈಲ್ವೆ ಸ್ಟೇಷನ್‌ನಂತೆ. ಹೋಗುವವರು, ಬರುವವರು, ಕೋಸುವವರು, ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವವರು ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಕಂಪೆನಿಯವರೇ ಪ್ರಯಾಣಿಕರಿಗೆ ಟೀ, ಬಿಸ್ಕೆಟ್, ಕ್ರಷ್ಣ ಮುಂತಾದ ಪಾಸ್ತೆಯ ಉಪಹಾರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಇಂಜಿನ್ ಶೊಂದರೆಯಿಂದ ಮುಂಬ್ಯೆ ನಾವು ಬಿಟ್ಟುಗಳ ಗಂಟೆ. ಅಹಮಾಬಾದ್ ಸೇರಿದಾಗ ಇ ಗಂಟೆ. ದೇಹಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ೬-೭೫. ಅಹಮಾಬಾದ್ ಸುಮಾರು ಮಧ್ಯ ಡೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಮುಂಬ್ಯೆಗೂ ದೇಹಲಿಗೂ ೮೦೦ ಮೈಲಿ ಆಗಬಹುದು. ನನ್ನ ವಿಮಾನ ಪ್ರಯಾಣವು ಮೋದಲ ಅನುಭವವಾದರೂ ಬಹಳ ಸುಖವಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಏಗಿ ಜನ, ಒಬ್ಬ ಪ್ರೇಲಟ್, ಒಬ್ಬ ರೇಡಿಯೋ ಆಫೀಸರ್, ಒಬ್ಬ ಉಪಚಾರಿಕೆ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಇದ್ದೇವೆ. ಕ್ಷಾಪ್ತ ಪಾಟ್ಟುಕ್ಕಾ ವಾಹ್ಯಲಿಜ್ ಉಪಚಾರಿಕೆ ಮಿನ್ ರೇನ್ ಬ್ರಿಜ್. ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಇಬ್ಬರ ಹಿಂದೆ ಇಬ್ಬರಂತೆ ಗಳ ಜನ (ಏಳು ಸಾಲುನಲ್ಲಿ), ಮಧ್ಯ ಓಡಾಡಲು ದಾರಿ, ಅನಂತರ ಪ್ರನೇ ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೆ ಪುನಃ ಏಳು ಜನ. ಹಿಂದೆ ಸಾಮಾನುಗಳು ಇಡಲು ಸ್ಥಳ. ಮುಂದೆ

పైలట్ట మత్తు ఆతన ఆధికారిగళిగి స్థోల. ఒబెష్ట్రిగొ చందొందు స్థోల. ఒడనే కేవిగి హత్తి ఇట్టుకోళ్ళబేచు, ఇల్లుదిద్దరే కేవి సిఎఃహోగువ శబ్ద. కులితల్లీ సిఎటిగి ముందక్కే ఉరుళ్ల దంతి పట్ట కట్టుకోళ్ళబేచు. మేలి ఏరుత్త ఏరుత్త గుడ్డ, బెట్ట, నది, ఉను, ఎల్ల భూపటదల్లి నోఇదంతి చిక్కుదాగు వంతే కాణుత్తదే. చొంబాయియింద ఆహమదాబాద్ వరేగొ మేఘమండలద మేలి హారుత్త ఇద్దేవు. మేలి హోగుత్త హోగుత్త గాళ ఒకళ తణ్ణగిరుత్తదే. సేకే ఎల్ల భూమియ మేలి మత్తు హత్తిరదల్లి. ముంబై ఆహమదాబాద్ మధ్య మోడ ముజ్జీద్ రింద ఏనూ కాణలిల్ల. ముంగారినల్లి కేళగే నింతు నోఇదిదరి మోడ ముజ్జీద ఆకాశ హేగే ఇరుత్తొల్ల వివానదింద కేళగే ఆ దృశ్య కాణుత్తిత్తు. మోడ స్పూల్ కడిమే యాగి సూర్య రథ్మ స్పూల్ బిద్దాగ ఆరళీరాతియెన్న తేలిసి బిట్టంతే కాణుత్తిత్తు. ఆదరే సూర్యన కిరణగళు మోడదింద ప్రతిబింబవాగి కణ్ణన్న కుక్కుత్తిద్దవు. వివానదల్లి ఏనా రేఎ్నా బ్రిడ్జ్ ల ఉపచార పేప్ మేంట్, ఆలూగడ్డ ఉప్పేరి, బిస్కుత్, టొనాట్టొ, కెత్త లేహణ్ణు, ఛదువ పేపర్, మాసపత్రికే కాఫి, టీ. హరిహర బిట్టమేలి నాను కాఫి కుడిదద్ద ఏరోప్పే ఐనల్లీ ఇనే.

ಅಹಮದಾಬಾದ್ ಸಾಬರಮತಿ ದಡದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಮಾನ ನೀಲ್‌ಎಂದು
ಪಕ್ಕಿಮಕ್ಕೆ ನಗರವಿದೆ. ಅ ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸಾಬರಮತಿ ದಡದಲ್ಲಿ
ಗಾಂಥಿಜಿಯವರಿದ್ದ ಸಾಬರಮತಿ ಆಶ್ರಮವಿದೆಯಂತೆ. ಅಹಮದಾ
ಬಾದಿನಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಬಿಸ್ಕುಟ್, ಕಾಫಿ, ಟ್ರೇ—ಕಂಪನಿಯವರೇ
ಒದಗಿಸಿದ್ದರು. ಹೊರಡುವಾಗ ಉರಿನ ಮೇಲೆ ಹಾರಾಡಿ ವಿಮಾನ
ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು ೭೦೦-೯೦೦ ಬಟ್ಟಿ ಗಿರಣೆಗಳಿರಬಹುದು.
ಒಡೆಳ ದೊಡ್ಡ ನಗರ. ಈ ನಗರಕ್ಕೆ ಸರದಾರ್ ವಲ್ಲಭಭಾಯ್

ಪಟೀಲರು ನಗರಸಭಾ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಇದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಉದಯ ಪುರದ ಸಮಾಪ ಬಂದಾಗ ೪-೫೦ ಗಂಟೆ. ಅಹಮದಾಬಾದಿನಿಂದ ಉದಯಪುರದವರೆಗೂ ಬೆಟ್ಟಿಗುಡ್ಡಗಳ ಸಾಲು, ಪ್ರಾಯಶಃ ಅರಾವಳಿ ಪರಿತಗಳೋ ಏನೋ. ಉದಯಪುರದ ಸಮಾಪ ಬಂದಾಗ ವಿಮಾನವು ಗಗಂಂ ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಗೆ ಇಂಜ ಮೈಲಿಗಳ ವೇಗದಿಂದ ಛಡುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ಉತ್ತಾಂಶ ೧೯೦೮. ಉದಯಪುರದಿಂದ ಜಯಪುರದ ವರೆಗೆ ಬರೀ ಮರಳು ಭೂಮಿ, ಬೋಳು ಗುಡ್ಡಗಳು. ದೂರ ಮೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಹಳ್ಳಿ. ರಸ್ತೆಗಳು, ಸೇತುವೆಗಳು ಏನೂ ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಗಡಮರಗಳು, ಜಲಾಶಯಗಳು ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಜಯಪುರದ ಬಳಿಗಳಂ ಮೈಲಿ ವೇಗದಿಂದ ಛಡುತ್ತಿತ್ತು. ದೇಹಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ೬-೭ಿಂಜ. ವಿಮಾನದಿಂದ ದೇಹಲಿ ಬಹಳ ಸುಂದರ ನಗರ. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಯಮುನಾ ನದಿ, ಮೂರದಲ್ಲಿ ಕುತುಬ್ ಮಿನಾರ್ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ. ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ, ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮನೆಗಳು, ವಿಶಾಲವಾದ ರಸ್ತೆಗಳು, ಹೂ ತೋರ್ಟಿಗಳು. ವಿಮಾನ ನಿಲಾಣದಿಂದ ‘ಕಾನ್ಸಿಟ್ಯೂಣ್ಡ ಹೌಸ್’ ನಾಲ್ಕು ಮೈಲಿಯಾಗುತ್ತೆ. ಮೋಟಾರ್ ಬಾಡಿಗೆ ಆರು ರೂಪಾಯಿ. ಇಲ್ಲಿ ಈಗ ಮಳೆಯ ಸುಳಿವೇ ಇಲ್ಲ. ನಾನು ತಂದ ಬಟ್ಟಿಯೆಲ್ಲ ಅನವಶ್ಯಕ. ಬಟ್ಟಿಯೇ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಅನಾಧ್ಯ ಸೀಕೆ. ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ಫ್ಲೈನ್ ಕೆಳಗೆ ಕುಳಿತು ಈ ಕಾಗದ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನನಗೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೊರಡಿ, ಮಂಚ, ಮೂರು ಕುಚ್ಚಿ, ಎರಡು ಮೇಚು, ಒಂದು ಟೀಪಾಯ್, ಕೋಣಗೆ ಸೇರಿಯೇ ಸ್ವಾನದ ಮನೆ, ಕಕ್ಷಸು, ಮುಖ ತೊಳೆಯಲು ತೊಟ್ಟಿ—ಇದರಂತೆ ಇನ್ನು ಬರುವ ಎಲ್ಲರಿಗೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಅಂ-೫೦ ಜನ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ನೆನ್ನೆ ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಗೋವಿಂದದಾಸ್, ಸೇಲಂ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣಂ ಎಂಬುವರು ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರು. ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಜಂಜೀರ ಸಂಸ್ಥಾನದ ನವಾಬನ ಕಾರ್ಯದಶ್ರೀ ಚಿಟ್ಟೇಸ್ ಎನ್ನುವವರ ಪರಿಚಯವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಯ ನಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ನೀರೇ ಬಿಸಿಯಾಗಿದೆ. ಕಾಸುವ ಗೋಚೇ ಇಲ್ಲ. ಉಟ್ಟ ಏನೂ ರುಚಿಯಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಸಪ್ಪೆ. ಹುಳಿ, ಕಾರೆ ಎರಡೂ ಇಲ್ಲ. ನಾಡಿದ್ದಿ

ನಿಂದ ಮದರಾಸು ಉಟಕ್ಕೆ ಏಪ್ರಾರ್ಡು ಮಾಡುತ್ತಾರಂತೆ. ಆಮೇಲೆ ನೋಡಬೇಕು ಹೇಗೆ ಇರುತ್ತೆ ಎಂದು. ಮೈಸೂರಿನವರಲ್ಲಿ ಬಂದವನು ನಾನೇ ಮೊದಲಿಗ. ಆದರೂ ಪರಸ್ಪರಕ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ಅಷ್ಟು ಆದರದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಧಿದವರನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಲು ನರಂಗ್ ಎಂದು ಪಂಚಾಬ ಅಧಿಕಾರಿ ಒಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆ. ಜವಾನರು ಇದ್ದಾರೆ. ನಾನಿರುವ ರೂಮು ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಹಾಲಿನಮ್ಮು ಇದೆ. ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಮಿಯಾನೆ.

ಫೆಟನಾಸಭಿ ನಾಡಿದ್ದು ಗಂಗಂಟಿಗೆ ತರಂಭ. ಉಳಿದ ಪರಿಚಯ ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಆಗಬೇಕು. ಇಂದು ಶಸ್ವಿವಾರ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಖ-ಖಂಗೆ ಈ ಪತ್ರ ಬರೆದಿದ್ದೇನೆ. ಪುನಃ ನಾಳೆ ಇನ್ನೊಂದು.

ಉಂತೂ ದೇವಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಫೆಟನಾಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ವಾತ್ರ ಏನು? ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಆಗಲೇ ಭಾಧಿಸತ್ತೊಡಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಇತಿಹಾಸ ಎಲ್ಲ ಕಣ್ಣೆದುರು ಸುಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧವಾದುದು ಇಲ್ಲಿಯೇ! ಇದೇ ದೇಹಲಿ ಆಗ ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅ ಮೈಲಿ. ಮೊಗಲ್ ಸಾಮಾಜ್ಯ ಹೆಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದು, ನಾಶವಾದದ್ದು ಇಲ್ಲಿಯೇ. ಈಗ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸಾಮಾಜ್ಯ ಅಸ್ತವಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ. ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣನ ಆರಾಧನೆಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ನಾನು ಕೀರಿಯರಲ್ಲಿ ಕೀರಿಯ. ಆ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯವು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳಿದು, ಬೆಳೆದು, ಬಲಗೊಂಡು ಆದರಿಂದ ನಾಡಿನ ಜನತೆಯ ಅಭ್ಯಾಸದಯವಾಗುವಂತೆ, ನಾಡಿನ ಶ್ರೀಯಸ್ಸು, ಶಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚುವಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಾಡಿನ ಹಿರಿಯರ ದರ್ಶನಲಾಭ ನಷ್ಟಿಗೆ ನಾಡಿದ್ದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಆ ಶುಭಸಮಯದ ನಿರೀಕ್ಷೆಯೇ ಒಂದು ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ಸಲ ಸಭೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಆಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಚಾರಿಸಿ ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ.

೧೯-೨-೪೨

ನಿನ್ನ ಕಾಗದ ಬರೆಯಲು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ದಿನ ಎದ್ದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ಈ ಗಂಟೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುವಾರು ಈ ಗಂಟೆಗೇನೆ ಬೆಳಗಾಗುತ್ತೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇ ಗಂಟೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಇರುವಂತೆ ಇರುತ್ತೆ. ಸಂಚೇಯೂ ಅಷ್ಟೇ. ಆ ಗಂಟೆವರೆಗೆ ಬೆಳಕು ಇರುತ್ತೆ. ಕಾರಣ ನಾವು ಮಧ್ಯಭಾಜಕ ವೃತ್ತದಿಂದ ಬಹಳ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತೇವೆ. ೧೯-೨-೪೨ನೆ ದಿನ ನಿನಗೆ ಕಾಗದ ಬರೆದ ನಂತರ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರನ್ನು ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆ. ಶಿವಮೋಗ್ಗದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯ ಎಂತ ಕಾಲೇಜ್ ಲೆಕ್ಕರರ್ ಇದ್ದರು. ಅವರು ಈಗ ನಮ್ಮ C.A.ನಲ್ಲಿ ರಿಸಚೌ ಆಫೀಸರ್. ಖಾಸಗಿ. ಸಂಬಳ. ಅವರು ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದರು. ಹೆಂಡತಿ, ಒಂದು ಮನು ಇದ್ದಾರೆ. ನನ್ನ ಆಫೀಸಿನಂಥ ಮೂರು ಸಣ್ಣ ರೂಪು, ಕಕ್ಷೆಸು, ಸ್ನಾನದ ಮನೆ. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಖಾಸಗಿ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಆಣಿಗೆ ಒಂದು ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು. ವಾನಕ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅವರ ಹೆಂಡತಿ ಶಿವಮೋಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಇಂಟರ್ ಪಾಸ್ ಮಾಡಿದರು. ನಮ್ಮ C.A.ನ ಸೆಕ್ರೆಟರಿ ಹೆಚ್. ವಿ. ವರದರಾಜ ಆಯಂಗಾರ್ ಮೈಸೂರಿನವರು. ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜಿಗೆ ನಾನು ಹೋಗುವ ಮುಂಚೆ ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ B.Sc., ಮಾಡಿದ್ದರು. ಈಗ ಪ್ರಾಯಶः ೨೦೦೦ ರೂ. ಸಂಬಳ ಇರಬಹುದು. ಇನ್ನೂ ಬ್ರಿಂಗಿಂಗ್ ಸಹಾಯಕ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು—ದಿವಾನ್ ಬಹಮ್ಮಾರ್ ಕೆ. ಆರ್. ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು ರಾಮಧಾರ್ ಎಂದು. ಆವರೇ ಒಂದು ನನ್ನ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ೧೯ನೇ ಸಾಯಂಕಾಲ ನಿಜಲೀಂಗಪ್ಪ, ಚಂಗಲ ರಾಯ ರೆಡ್ಡಿಯವರು, ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಮೋದಲಿಯಾರರು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದರು. ಮೈಸೂರಿನ ಇತರ ಸದಸ್ಯರು ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಬಂದರು. ನಾನು, ಡಿ. ಹೆಚ್. ಜಂದ್ರಶೇಖರಯ್ಯ, ಮಹಮ್ಮದ ಹೆರಫ್, ಗುರುವಾರೆಡ್ಡಿ, ಚನ್ನಯ್ಯ ಕಾಣಸ್ಟ್ರಿಮ್ಮ್ಯಾನ್ ಹೋಸ್ ನಲ್ಲಿ

ಇದ್ದೇವೆ. ಚಂಗಲರಾಯರೆಡ್ಡಿ, ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪನವರು ಬಂಗಲೀಯಲ್ಲಿ ಫಿರೋಚ್ಚಾ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ದಿವಾನರು ಸ್ನಿಸ್ ಹೋಟಿಲ್ ನಲ್ಲಿ ದ್ದಾರೆ. ನಮಗೆ ಸಹಾಯಕ್ಕೆಂದು ಪುಟ್ಟಿಸ್ತಾನ್ನಿ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಬಯ್ಯರ್, ನಿವೃತ್ತ ಕ್ರೈಕ್‌ಲೋಟ್‌ ಜಡ್‌ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆವರಿಷ್ಟರು ಮೆರಿನಾ ಹೋಟಲಿನಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಆರ್. ಆರ್. ದಿವಾಕರರು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆವರು ಫಿರೋಚ್ಚಾ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಿಡಿನಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಬಳ್ಳಾರಿಯಿಂದ ಮದರಾಸ್ ಮಂತ್ರಿ ಸೀತಾರಾಮರೆಡ್ಡಿಯವರಿದ್ದಾರೆ. ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಮ್ಯಾ, ರಾಮದುರ್ಗದ ಮುನವಳ್ಳಿ ವಕೀಲ್ ಇದ್ದಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಹಿಂದೆ ಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಸಿವಾಸ್, ಗ್ರಾಲಿಯರ್ ಸಂಸ್ಥಾನದಿಂದ ದಿವಾನ ವಾಧವರಾಯರು, ಪೂರ್ವ ಇಂಡಿಯಾದ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಮೈಸೂರಿನವರೇ ಗ೦-೯೭ ಜನ ಇದ್ದೇವೆ. ದಿನವೂ C.A.ನಲ್ಲಿ ಭೇಟಿಯಾಗುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಇರುವುದು ಮಾತ್ರ ಉ-೧೦ ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ. ನನ್ನ ರೂಪಿಗೆ, ಎಲ್ಲ ರೂಮುಗಳಿಗೆ ಟೆಲಿಫೋನ್ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಉ ಗಂಟಿಗೆ ಟೀ, ರೊಟ್ಟಿ, ಬಾಳಿಹಣ್ಣು ಉ-೯-೩೦ವರೆಗೆ ಪುನಃ ರೊಟ್ಟಿ (bread), ಕಾಫಿ, ಇನ್ನೇನಾದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಂಡಿ, ಉ-೭-೩೦ವರೆಗೆ ಉಟ್ಟಿ; 4 ಗಂಟಿಗೆ ಟೀ, ಬಿಸ್ಕುತ್ತೊ ; ರಾತ್ರಿ ಉ-೧೦-೩೦ವರೆಗೆ ಉಟ್ಟಿ, ಇದು ಕಾಯ್‌ಕ್ರೆಮ್. ಎಲ್ಲ ಯಾರೋಸಿಯ್ ಪದ್ಧತಿ. ಮೇರಿನ ಮೇಲೆ ಉಟ್ಟಿ. ಮಡಿ, ಮೈಲಿಗೆ ಎಲ್ಲ ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೇನೇ ಆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂಡೂ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಎರಡೇ ಜಾತಿ. ಶಾಶಾಹಾರಿಗಳಿಗೆ, ಸಸ್ಯಾಹಾರಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಟ್ಟಿ.

ಗ್ರಾನೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ರಾಮಸ್ವಾನಿ ವೊದಲಿಯಾರರು ನಮ್ಮ ರೂಪಿಗೆ ಬಂದು ನಮ್ಮನ್ನಿಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಭೀದ ಗಳು ಏನೇ ಇರಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡೋಣ ಎಂದರು. ಚುನಾವಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಾಗಿ ನಡೆಸಲಿಲ್ಲ. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ನಡೆಳಕೆಯಿಂದ ನಮಗೆ ಸಮಾಧಾನವಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ

ಅಭಿಪ್ರಾಯ ನಾವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹೊರಗೆಡಹುತ್ತೀರೆ. ವ್ಯಾಸಾರಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯಾವುದು ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇಮಕರವೆಂದು ನಮಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆಯೋ ಅದನ್ನು ನಿಭರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತೀರೆ. ಚಚ್ರ ಮಾಡೋಣ. ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ನಿಮಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದರೆ ನೀವು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಸಿಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ನಮಗೆ ಸರಿ ಕಂಡರೆ ನಾವು ಒಪ್ಪುತ್ತೀರೆ. ಹಟ ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ನೀವೂ ನಾವೂ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ದಾರಿ ನಮಗೆ ನಿಮ್ಮ ದಾರಿ ನಿಮಗೆ, ನಿಮ್ಮ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಚಂಗಲರಾಯ ರೆಡ್ಡಿಯವರೂ ನಾನೂ ಹೇಳಿದೆವು. ಅವರೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು. ಹನುಮಂತಯ್ಯನವರನ್ನು ಎಲೆಕ್ಟ್ರಾಗೆ ಸಿಲ್ಲಲು ಅವಕಾಶಕೊಡದೆ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ಎಲೆಕ್ಟ್ರಾ ಕೇಸ್ ಹಾಕುತ್ತೀರೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆವು. ಆಗಷ್ಟ್ ಗ್ರಾಹ ಒಳಗೆ ಇಂಡಿಯ ಡೊಮಿನಿಯನ್‌ಗೆ ವ್ಯಾಸಾರು ಸೇರುವುದು ಹಿತ, ಉತ್ತಮ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆವು. ಇದು ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮತವಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣಬೇಕಿಲ್ಲ.

ದಿನ ಸಂಚೇ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಾರ್ಟಿ ನಭೇ ಸೇರುತ್ತೆ. ಇನ್ನೇ ಸಂಚೇ ಆಚಾರ್ಯ ಕೃಪಲಾನಿ (ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು) ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆ ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಜವಹರಲಾಲರು, ಸರದಾರ ಪಟೇಲರು, ಗೋವಿಂದವಲ್ಲಭ ಪಂತ, ಡಾ. ಪಟ್ಟಾಭಿ, ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ, ಕೆ. ಎಂ. ಮುಸ್ನಿ, ಸರೋಜಿನಿದೇವಿ ಎಲ್ಲರೂ ನಿತ್ಯ ಬಂದು ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಖಡಾ ಖಡಿ ಚಚ್ರಯಾಗುತ್ತೆ. ಜವಹರಲಾಲರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂಗೋಪ— ಎಲ್ಲ ಬೇಗ ಆಗಬೇಕು ಎಂದು. ನಿನ್ನ (೧೪-೨-೪೨) ಸಂಚೇ ಪಟ್ಟಾಭಿಯವರಿಗೂ ಜವಹರಲಾಲರಿಗೂ ನಾನು ಮಾತನಾಡಬೇಕು, ನಾನು ಮಾತನಾಡಬೇಕು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಹುಟ್ಟಿ, ಕೃಪಲಾನಿ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿದರು. ಜವಹರಲಾಲರು ಕೋಪದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಹೋದರು, ಪುನಃ ಬಂದರು. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ದಿವಾಳಿ ಒಹದ್ದೂರ್ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಅಯಂಗಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡು ಮಾತನಾಡಿದ್ದೇವು. ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಅಯಂಗಾರ್ಯರು ಕಾಶ್ಮೀರಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದವರು,

ಮುದರಾಸಿನವರು, ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ರಾಜಕೀಯ ನೈಪುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನುರಿತವರು, ಬುದ್ಧಿವಂತರು. ಅದರಂತೆ ಸರ್ ಅಲ್ಲಾಡಿ ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರು ಮತ್ತು ಮುನ್ನಿಯವರು ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವುದೇ ಒಂದು ಸೌಭಾಗ್ಯ. ನಮಗೂ ಸಮಾನ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಸಂಸ್ಥಾನಗಳವರು, ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಇಂಡಿಯಾದವರು ಎಂಬ ಭೇಧವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅನವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಹೋದರೆ ಕೂತುಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿನ್ನೆ ಗಳಕ್ಕೆ C.A. ಮೊವಲನೆ ಸಭೆ ಸೇರಿತು. ಬಾಬು ರಾಜೇಂದ್ರಪ್ರಸಾದರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರು. ಲೈಬ್ರರಿ ಹಾಲೆನಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರುತ್ತೇ. ಭವನವು ವರ್ತುಳಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಪೀಠದ ಎದುರಿಗೆ ಕುದುರೆಲಾಳದಂತೆ ಒಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಒಂದರಂತೆ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಆಸನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಪೀಠವು ದೇವರ ಮಂಟಪದಂತೆ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಗಂಧದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದೆ, ಸಭಾಭವನಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಬಾಗಿಲುಗಳಿವೆ. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು, ಎದುರುಗಡೆ ಒಂದು, ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಎರಡು. ಪ್ರತಿ ಬಾಗಿಲ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ಎತ್ತರವಾದ ಕರಿ ಕಲ್ಲಿನ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಮೇಲೆ ಭವ್ಯವಾದ ಭವನಾಶಿ ಗೋಪುರ. ಸುತ್ತಲು ಗೋಡೆಯಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನ ವೈಸರಾಯರ ಪೂರ್ಣೋಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳನ್ನೇಲ್ಲ ತೆಗೆಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ, ಗೋಪುರದ ಕೆಳಗೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಗ್ರಾಲರಿಗಳೇಲ್ಲ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ತುಂಬಿದ್ದವು. ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ನಮ್ಮ ಹೆಸರು ಗಳನ್ನು ಕರೆದರು. ಮೊದಲು ಮುಸ್ಲಿಂ ಲೀಗನವರು, ಅನಂತರ ಪಕ್ಕಿಮು ಬಂಗಾಳ, ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿನವರು, ಅನಂತರ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ನಾವೇ ಮೈಸೂರಿನವರು ಮೊದಲಿಗರು. ಕರೆದೊಡನೆ ಕಾರ್ಯದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಪತ್ರಕೊಟ್ಟು, ಸದಸ್ಯರ ಪುಸ್ತಕ(ದಪ್ಪ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಪ್ರಿಂಟಾಡಿದೆ)ದಲ್ಲಿ ಸಹಿಮಾಡಿ, ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಬಳಿ ಹೋಗಿ, ಹಸ್ತಲಾಘಾತಕೊಟ್ಟು, ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ಸ್ವಾಸ್ಥ ಇಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕು. ನಿನ್ನ ಆ

ದೃಶ್ಯವೇ ಒಂದು ಅಪ್ರೋವ್ ದೃಶ್ಯ. ದೇಶದ ಪ್ರಮುಖ ನಾಯಕರೆಲ್ಲರೇ ಭಾರತವರ್ಷದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯುವ ದೃಶ್ಯ ! ಮೊದಲನೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅಬುಲ್‌ಕಲಂ ಅಜಾದ್, ಸೈಹೂ, ಪಟೇಲ್, ಕೃಪಲಾನಿ, ಪಂತ್, ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್, ಪಟ್ಟಾಭಿ ಮುಂತಾದ ನಾಯಕರು. ಅದು A ಸಾಲು. ಚಂಗಲರಾಯ ರೆಡ್ಡಿಯವರದು F ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಇ. ನನ್ನದು ಅವರ ಹಿಂದೆಯೇ G ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಇ ನನ್ನ ವಕ್ಕದ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬಂಗಾಳದಿಂದ ಬಂದ ಉಪೀಂದ್ರನಾಥ ಎಂಬುವವರಿದ್ದಾರೆ. ನಿನ್ನ ಮೊದಲನೇ ದಿನ ಕೆಲವು ಜಂಕ್ಷನ್‌ಲ್ಲದ ವಿಷಯಗಳಾದವೇ ಸಭೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು. ಇಂದು ಮಾತ್ರ ಇ ರಿಂದ ಉರವರೆಗೆ ಸಭೆ ನಡೆಯುತ್ತೇ. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಹಿಂದೆ ಮಿಲಿಟೆರಿ ಆಫೀಸರ್ ಒಬ್ಬ ಅಂಗರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಾನೆ. ಮುಂದೆಯೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಳಗೆ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಏಂ ಜನರು ಇರುತ್ತೇವೆ. ಮಾತ್ರೆಲ್ಲ ಮುಕ್ತಾಲು ಪಾಲು ಹಿಂದಿ—ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ. ಅದು ತಿಳಿಯದವರು ಮಾತ್ರ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ. ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದಿ ಕೆಲಿತದ್ದು ಈಗ ಸಹಾಯವಾಗುತ್ತಿದೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತೇ.

ಗಗ-೨-೪ನೇ ಸಂಜೆ ಕೊನ್ನಾಲ್ ಸರ್ಕಾರಿಗೆ ಹೊಗಿದ್ದೆ. ಅದು ವ್ಯಾಪಾರ ವರ್ತುಲ. ಸುತ್ತು ಎಲ್ಲಿ ಹೊದರೂ ಅಂಗಡಿಗಳೇ. ಆದರೆ ಬೆಲೆ ಮಾತ್ರ ಒಂದಕ್ಕೆ ಎರಡು. ನಮಗೆ ಅಗಸ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಮೊದ್ದ ಒಟ್ಟೆ ಒಗೆದದ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ೦-೨-೦, ಸಣ್ಣದಕ್ಕೆ ೦-೧-೦. ದುಡ್ಡಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಲೆ ಇಲ್ಲ. ವೆಂಕಟೆಶ್‌ಕಾಚಾರ್ಯರ ತರಕಾರಿ ಖಚು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಇಂದೂ. ಅಗುತ್ತೇ ಎಂದರು.

ಗಗ-೨-೫

ಈಗ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಇಗುಟಿ. ನಿನ್ನ ಮಧ್ಯಾಷ್ಟ ಮಾರು ಗಂಟೆಯಿಂದ ಸಂಜೆ ಇ ಗಂಟೆನರೆಗೆ ಮಳೆ ಒಂದಿತು. ಈಗ ಹವೆ ಸ್ವಲ್ಪ ತಣ್ಣಿಗಿದೆ. ರಾತ್ರಿ ಕೋಣೆಯಲ್ಲೇ ಘಷ್ಯಾ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ್ದೆ.

ಇದುವರೆಗೆ ಉಷ್ಣಾಂಶ ೧೦೨-೧೦೪ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ನಲ್ಲಿಯಿಂದ ಬರುವ ನೀರು ಸುಡುತ್ತೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇವತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ತಣ್ಣಿಗಿದೆ.

(ಕಾಣಸ್ಟ್ರೀಟ್‌ಯೆಂಟ್) ಫೋನಾಷಭೆ ಸೇರಿ ನಿನ್ನೆಗೆ ಮಾರು ದಿನ ವಾಯಿತು. ನಿನ್ನೆ ಮಾತನಾಡಲು ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡೆ. ಸಾವಾನ್ಯ ವಾಗಿ ದಿವಾನರಿಗೂ ನಮಗೂ (ಕಾಂಗ್ರೆಸ್) ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದೂರವೇ. ನಾನು ಅವರ ಆಚಾರ್ಯಾದಾರಿ ಮಾತುವವರಲ್ಲ. ನನ್ನ ಮಾತು ಮುಗಿಯುತ್ತಲೇ ನಾನು ಇರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹೊಗಳಿದರು—ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು ಎಂದು. ಈಗ ಸಭೆ ಇರಿಂದ ಸಂಜೀ ಟರ್ವರೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಹೊರಗಡೆ ಕಾಣಿ, ಟೀಗೆ ಬಂದಾಗ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು, ಮಾತನಾಡಿಸಬಹುದು, ಪರಿಚಯವಿದ್ದರೆ ಕುಳಿತು ಹರಬೆ ಹೊಡಿಯಬಹುದು. ಕ್ಯಾಷ್ಟ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ತಾಯಿ ಅಮೃತ್ಯು ಸ್ವಾಮಿ ನಾಥ್ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ ಸದಸ್ಯರು. ನಿನ್ನ ಡಾಕ್ಟರ್ ಆಬೀಡ್‌ರ್ ಪರಿಚಯ ವಾಯಿತು. ವೊದಲು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಂಡರೆ ಕೆಂಡ ಕಾರುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನವರ ಬೆಂಬಲದಿಂದಲೇ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮೊಲಾನ ಅಬುಲ್‌ಕಲಂ ಆಚಾರ್ಯ, ಕೃಪಾಲಾನಿ ಮುಖ್ಯಾತಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಟೀಗೆ ಬಂದಾಗ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತು ಹರಬೆ ಹೊಡಿಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಸರೇ ೧೦-೧೨ ಜನ ಸದಸ್ಯರಿದ್ದಾರೆ. ಸರೋಜಿನಿ ನಾಯ್ಯ, ಸುಚೀತಾ ಕೃಪಾಲಾನಿ, ಅಮೃತ್ಯು ಸ್ವಾಮಿನಾಥ್, ಹಂಸಾ ಮೇಹಥಾ, ಮಾಯಾ ಬೆನಜಿ, ರೇಣುಕಾ ರೇ, ಒಬ್ಬ ಮುಸ್ಲಿಂ ಮಹಿಳೆ ಐಚಾರ್ಯಾಲುಲ್ ಬೇಗು ಎಲ್ಲರೂ ಸದಸ್ಯರು. ಈಗ ಶಿಂ ಜನ ಸದಸ್ಯರಿದ್ದೇ ಇವೆ. ಕೆಲವರು ಮಾತನಾಡಲು ನಿಂತಾಗ ಸಿದ್ದೀಯಾ ಬರುತ್ತೇ. ಕಾಣಿ, ಟೀ ವಿವಯ ಹೇಳುತ್ತೆ ಇದ್ದೆ. ಒಂದು ಕಸ್ಟಿಗೆ ಎಂಟಾಣೆ, ಒಂದು ಉಟಕ್ಕೆ ಇರೂ. ಉತ್ತರ. ದಿನಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಉಜ್ಜಿ ರೂ. ಕೊಡುತ್ತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ದುಡ್ಡಿನ ಬೆಲೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಹೊರ್ಟಲುಗಳಿಗೆ ಹೊಡರೆ ದಿನಕ್ಕೆ ೨೦ ರೂ. ಆಗುತ್ತೇ. ಆದರೂ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದಿನವೂ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಾಟ್‌ ಏಂಟಿಂಗ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದೆ. ಇಲ್ಲಿಯಾ ನಮ್ಮ ಹಾಗೆಯೇ ಕಚ್ಚಾಡುತ್ತಾರೆ.

ನಮಗಂತ ಜೋರು. ಕೊಯಿಮತ್ತು ರಿನ ಆಸಂತಕಯೆನಂ ಅಯ್ಯಂ ಗಾರ್ ನಾತ್ತು ಡಾಕ್ಟರ್ ಪಟ್ಟಬ್ಬಿ ನಿನ್ನೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬಹಳ ಬಿರು ನಾಗಿಯೇ ನಾತನಾಡಿದರು. ನಾವು ಅಂದರೆ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಬಂದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು. ನಿತ್ಯವೂ ಡಾಕ್ಟರ್ ಪಟ್ಟಬ್ಬಿಯವರನ್ನ ಕಾಣಿತ್ತೇವೆ.

ಇದುವರೆಗೆ ದಿವಾನರುಗಳು ದೂರದೂರವೇ ಇದ್ದರು. ಅವರ ಜರೀ ಪೇಟಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಲೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಮಹಾನಾಯಕರುಗಳ ನಾಧ್ಯ ಅವರನ್ನು ಕೇಳುವವರೇ ಇಲ್ಲ. ಈಗ ಅವರಿಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿ ತಗುಲಿದೆ. ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ೧೦ಡವಾಳ ಏನೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಗೊತ್ತುಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತೇ. ಅವರನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆ ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನಮ್ಮ (ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ) ಮತ್ತು ದಿವಾನರುಗಳ ಸಭೆಯನ್ನು ಕರೆಯೋಣ ಎಂದಿದ್ದೇವು. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ನಿನ್ನೆ ಸಂಚೇ ಅವರೇ ಸಭೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಬರೋಡ ದಿವಾಣ ಬಿ. ಎಲ್. ವಿಶ್ವರ್, ಪಿ. ಟಿ. ಕೃಷ್ಣನಾಚಾರ್, ರಾಮ ಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರ್, ಪಾಣಿಕ್ಕರ್, ಶ್ರೀಸಿವಾಸ್, ಮಾಧವರಾಂ ಎಲ್ಲರೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದವನು ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಒಲಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುವಂತೆ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಡಿಯಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮಂಡಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವರೆನೆ ಲಂಡಣಲ್ಲಿ ಆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇ ತಾರಿಖಿನ ದಿನ ವೈಸರಾಯರು ರಾಜರುಗಳಿಗೆ, ಅವರ ದಿವಾನರುಗಳಿಗೆ ಇದೇ ಆಗಷ್ಟ್ ಇರಿಂದ ಇಂಡಿಯಾ ಡೊಮೆನಿಯಂ ಸೇರಿ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಒಂಮು ಸಭೆ ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಲಂಡಣಲ್ಲಿ ಸರ್ ಹಟ್ಟೀ ಷಾಕ್ರಾಂ ಯಾವ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಒಪ್ಪಿವಂತೆ ನಾವು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನೋಡಿ ಈಗ ಈ ದಿವಾನರುಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಬಿಗಿಯಾಗಿಯೇ ಇದ್ದೇವೆ. ಅದರೆ ಇದು ಒಂದು ಶಂಖ ಸೂಚನೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಈಗ ನಾವು ಮೈಸೂರಿನ ಏಳು ಜನರೂ ಸೇರಿ ದಿನಕ್ಕೆ ೨೦ ರೂಪಾಯಿಗೆ ಒಂದು ಕಾರ್ ಗೊತ್ತುವಾಡಿದ್ದೀವೆ. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಇ-ಆರೂಪಾಯಿಯಂತೆ ದಿನಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತೇ. ಶನಿವಾರ ಭಾನುವಾರ ರಜ. ಸಭೆ ಇಲ್ಲ. ಅನುಕೂಲವಾದರೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತೇನೇ ಸೇರಿಡಬೇಕು.

೨೦-೨-೪೨

ನಾನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಈಗಾಗಲೆ ಒಂದು ವಾರವಾಯಿತು. ನಿನ್ನಿಂದ ಕಾಗದವೇ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆ? ಏರ್ ಮೇಲ್ ಚೆರ್ಟಿ ಮತ್ತು ೦-೭-೬ ಸ್ಕ್ಯಾಂಪು ತಾಟಿಸಿ ಕಾಗದ ಹಾಕಿದರೆ ಬೇಗ ಬರುತ್ತೇ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ತಿಂಗಳು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಭೆ ಮುಗಿಯಬಹುದು. ಇಂಡಿಯಾಕ್ಕೆ ೧೨-೨-೪೨ನೇ ಶನಿವಾರದಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದೊರೆತೆರುವುದನ್ನು ನೀನು ವತ್ತಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಓದಿರಬಹುದು. ಆಗಷ್ಟ್ ಇನ್ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇಂಡಿಯಾ ಡೊಮಿನಿಯಣಗೂ ಹಾಕಿಸ್ತಾನ ಡೊಮಿನಿಯಣಗೂ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೇ ತಾರೀಖು ಇಲ್ಲಿ ಭಾರಿ ಉತ್ಸವ ಏರ್ಡಿಸುವ ಯೋಚನೆ ವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆ ದಿನ ಕಾಣಸ್ಟಿಟ್ಯೂಯೆಂಬ್ ಅಸೆಂಬ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ವೈಸರಾಯರು ಭಾವಣ ವಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜ ಅಂದು ವೈಸರಾಯ ಭವನದ ಮೇಲೆ ಹಾರಾಡುತ್ತೇ. ಅದಕ್ಕೊಳ್ಳೇನ್ನರ ಪುನಃ ೧೨ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಅಧಿವೇಶನ ಸೇರುತ್ತೇ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಬರಬೇಕಾಗುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೂ ಯಾವುದನ್ನೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ.

ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವು ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾವಣೆ ವಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ರಾಟೀಯ ಗುತ್ತು ಅದರ ಮೇಲೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲು ಅಶೋಕ ಸ್ತಂಭದ ಚಕ್ರ ಇರುತ್ತೇ. ಚಕ್ರ ಹಿಂದೂಗಳ ಆರಾಧ್ಯ ದೇವರಾದ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣನ ಸಂಕೇತ. ರಾಟೀ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮ ಕ್ಷೇಗಾರಿಕೆಯ ಸಂಕೇತ. ಕಾಲ ವರ್ತು ಪ್ರಗತಿ ಈ ಚಕ್ರದ ಸಂಕೇತ. ಯುಗವುರುವ ನಾದ ಅಶೋಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಈಗ ೨೦೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ

ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದ ಧರ್ಮಚಕ್ರ ; ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಂಕೇತ ಧ್ವಜದ ಬಣ್ಣಗಳು ಅವೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಬಿಳಿ ಪಟ್ಟಿಯ ಮಧ್ಯೆ ಕಪ್ಪು ಸೀಲಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ನಾನು ಬರುವಾಗ ಒಂದು ಬಾವಟೆ ತರುತ್ತೇನೆ. ಆ ದಿನ ನೀವೂ ಧ್ವಜವಂದನೆ ಮಾಡಿ ಹಬ್ಬನನ್ನಾಗಿ ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಈಧೀ ಏನಾಗುತ್ತೋ ಸನಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಗೆನುವುದಿಲ್ಲ. ಗಾಂಧಿಯವರು ಆ ಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಒಸ್ಟಿಗೆ ಇತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ವಾಟ್‌ಯಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತ ಜವಹರಲಾಲರು ತೀಳಿಸಿದರು. ವಾಟ್‌ಯೂ ಒಸ್ಟಿದೆ. ನಾಣೆ ಘಟನಾ ನೆಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಒಸ್ಟಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಶುಕ್ರವಾರ ಸಂಚೆ ಜವಹರಲಾಲರು ವಾಟ್‌ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹತ್ತರವಾದ ಭಾವಣವಾಡಿದರು. “ಜಿನ್ನೂ ವೈಸರಾಯ್” ಆದ. ನಾವು ಮಾತ್ರ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರವನಾದ ಹೊಂಬ್ರೊಬ್ರೆಟನ್‌ನನ್ನ ವೈಸರಾಯ್ ಆಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ. ಇನ್ನೂ ಬ್ರಿಟಿಷನವರನ್ನೇ ಗವರ್ನರು ಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಪಾರೀಸ್‌ನಕ್ಕೆ ಒಸ್ಟಿಕೊಂಡು ಭಾರತದ ಇಬ್ಬಾಗ ಮಾಡಿಯಾಯಿತು. ಇದುವರೆಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನವರನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯುತ್ತ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕೈಗೊಂಬಿಗಳಾಗಿದ್ದ I.C.S. ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೇ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಏರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮನೆಮತಗಳನ್ನು ಕೋಡುಕೊಂಡು ಸರ್ವತ್ವಗ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ವರ್ಕಿಂಗ್ ಕಮಿಟಿಯವರ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಟೀಕೆಗಳು ಬಂದವು. ಇದೆಲ್ಲ ಜವಹರಲಾಲರ ಕೀವಿ ಮುಟ್ಟುತು. ಆವರು ಮಾತನಾಡಿದಾಗ ಬಹಳ ಮನ ನೋಂದು ಉದ್ದೇಷದಿಂದ ಭಾವಣವಾಡಿದರು. ವಾಯುಬಲ, ಭೂಸ್ವೇನ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ತರಪೇತಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸಣ್ಣ ದಜ್ರೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೇರೀ ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರ ಕ್ಕೇರಿಸುವುದು ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲ. ಆ ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮೃತಿಸಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ಲೀಗ್

ಪರ. ಜಿನ್ನಾ ಸಹ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಅಧಿಕಾರಿ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದೆ. ಆದರೆ ಇಬ್ಬರು ವೈಸರಾಯರು ಅವರ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸೂಪರ್ ವೈಸರಾಯ ಇರಬೇಕೆಂದೂ, ಆತನು ವೋಂಟ್ ಬ್ಯಾಟ್‌ನ ಆಗಬಹುದು ಎಂದಿದ್ದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನಾವು ಒಪ್ಪಿದೆವು. ಇದು ಒಂದೂವರೆ ತಿಂಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ನಡೆದದ್ದು. ಜಿನ್ನಾ ತಾನೇ ಪಾಕಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವೈಸರಾಯ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಇಷ್ಟ್‌ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಸಮಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದು ಗೊತ್ತಾದದ್ದು ಈಗ ಈ ಫೆಟ್‌ನಾಸಭಿ ಸೀರುವ ೨೩ ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ಮಾತ್ರ. ವೈಸರಾಯ ಸಹ ಲಂಡನ್‌ಗೆ ಜಿನ್ನಾನ ಅಭಿಮತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದರು. ಆದು ವೈಸರಾಯರಿಗೂ ಇಷ್ಟ್‌ವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಲಂಡನ್‌ನಿಂದ ಇಬ್ಬರು ವೈಸರಾಯರು ಎಂದು ತೀವ್ರಾನಿಸಿ, ಉತ್ತರ ಬಂದಾಗ ವೈಸರಾಯ ಸಹ ಮನಸ್ಸು ನೊಂದು ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ನೂವು ಮೊದಲೇ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವು. ಸೈನ್ಯ ಇಬ್ಬಗ ಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಯಾರ ಮಾತನ್ನು ಚಾಚ್‌ ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಸುತ್ತಾರೋ ಅಂಥ ವೈಸರಾಯ ಒಬ್ಬನಿದ್ದರೆ ಒಕ್ಕೀಯದಿಂದು ಒಪ್ಪಿದೆವು. ಈಗ ಇರುವವರ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಗಳು, ಶಾಶನ ಸಭಿಯ ಸದಸ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡೆದು ಇಬ್ಬರು ಭಾರತೀಯರು. ಇಬ್ಬರು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಗವರ್ನರ್‌ಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಲೆಂದು ತೀವ್ರಾನಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಇನ್ನು ತರರು ರಾಜೀನಾಮೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ನೇರಿಸಿರುವವರಲ್ಲಿ ಜಿ. ಎಸ್. ಬಾಜಪ್ಪೆ ಮುಖ್ಯರು. ಅವರ ಮೇಲಿನ ಆಪಾದನೆಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಂಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ನನಗೆ ಮನಗಂಡಿದೆ. ಸರಕಾರದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಸರಕಾರದ ಉಪ್ಪು ತಿಂದಿರುತ್ತಾರೋ ಅವರ ಸೀವೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಈಗ ಎಲ್ಲ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಿದೆ. ಆಗ ನಮ್ಮ ವಿರೋಧ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದವರು ಈಗ ನಮ್ಮ ಮಾತು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನು ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ತಪ್ಪು. I.C.S. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಂತರೂ, ಅನುಭವಾರ್ಥಿರೂ ಅನೇಕ

ರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸಹಾಯ ನಮಗೆ ಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕ್ಕೆಗೆ ಬಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡೇವು. ನನಗೆ ಸರಿಯೆಂದು ತೋರಿದೆ, ಅದನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೀನೆ. ಅದು ಸರಿಯೆಂದು ಸಿಮಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಿಮಗೆ ಸರಿತೋರಿದವರನ್ನೇ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿ. ಸಿಮ್ಮೆ ನಂಬಿಕೆಗೆ ನಾನು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ನನ್ನ ದುರದೃಷ್ಟಿ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಮುಕ್ಕಾಲು ಗಂಟೆ ಮಾತನಾಡಿದರು. ಅವರು ಕುಳಿತ ಒಡನೆ ಎಲ್ಲರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸಿದರು. ವಿರೋಧ ಮಾಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಣ್ಣಾಗಾದರು. ಇಂತಹ ಫೋಟನೆಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ತಿರುವಾಂಕೂರಿನ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಹೈದರಾಬಾದಿನಿಂದ ಸ್ನೇಜಾಮರ ಕಡೆ ಯವರೂ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರೇಸರಾಯರನ್ನು ಕಾಣುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಕಡೆ ಹೈದರಾಬಾದಿನಿಂದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನವರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನಾಯಕರನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅನೇ ತಾರಿಖು ರಾಜರುಗಳ ಮತ್ತು ಇಂಡಿಯಾ ಸರಕಾರದ ಪರ ವಲ್ಲಭಾಯಿ ವಟೀಲರ ಭೇಟಿ. ಆಗ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಪ್ರೇಸರಾಯ್. ಅಂತೂ ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯಾಹ. ಇದೆಲ್ಲ ಸಿನಗೆ ಅಧ್ಯ ವಾಗುತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಕಾಣೆ. ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಸ್ನೇಜಾಮರ ಬೀರಾರನ್ನು ಸ್ನೇಹ್ಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಪಾಕಿಸ್ತಾನದ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ತರಲೆ. ಒಳಗೆ ಕಂಗ್ರೆಸ್ ಕೆಲಸಗಾರರಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನ. ಭಾವಾವಾರು ಪ್ರಾಂತಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆ, ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಸಮಸ್ಯೆ, ಎರಡು ಸರಕಾರಗಳನ್ನು ಏರ್ಡಿಸುವ ಪ್ರಶ್ನೆ, ವಿಭಾಗದ ಪ್ರಶ್ನೆ. ವಿಭಾಗ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಣ್ಣಾತಮ್ಮಂದಿರು ಪಾಲು ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದರೆ ಎಷ್ಟು ವ್ಯಾಜ್ಯ, ಎಷ್ಟು ಪಂಚಾಯಿತಿ, ಎಷ್ಟು ಕಾಲಹರಣ! ಹಾಗೆಂದನೇಲೆ ಒಂ ಕೋಟಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿರುವ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಇನ್ನೊಂದು ತಿಂಗಳು—ತಿಂಗಳೂ ಇಲ್ಲ—ಇದೆನಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಮಾಡುವುದು ಸುಲಭವೇ? ಇದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್

ಪಾಟ್‌ ವೀರಾಟ್‌ಂಗ್, ೧೦—೧ ಘಟನಾಸಭೆ. ಅಂತೊ ಭಾರತದ ನಾಯಕರ ತಾಳ್ಳೈ, ಶಕ್ತಿ, ಸಹನ ಗುಣ, ಕಾರ್ಯದಕ್ಷತೆ ನೋಡಿದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಳಿಸಿರುವುದೇ ಒಂದು ಪುಣ್ಯ, ಅದರಲ್ಲೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಭಾಗಿಯಾಗುವುದೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಸುಕೃತ !

೨೪-೧-೧೯೪೨

ನಿನಗೆ ಕಾಗದ ಬರೆದು ಮೂರು ದಿನಗಳಾದವು. ನಿತ್ಯ ಬರೆಯೋಣವೆಂದರೆ ಬಿಡುವು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಈಗ ಪುನಃ ರಮಜಾನ್ ಸ್ಮಿತ್ತ ಬೀಳಿಗ್ಗೆ ೧೦ ರಿಂದ ೧ ಗಂಟೆವರೆಗೆ ಸಭೆ ಆರಂಭ ವಾಗಿದೆ. ಸಂಜೀ ಪುನಃ ೬—೮ ರವರೆಗೆ ಪಾಟ್‌ ಸಭೆ. ಸೆಭಿಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಓದುವುದು, ಬರೆಯುವುದು, ಚಚ್ಚೆಮಾಡುವುದು ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಲವೇ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮೊನ್ಸೆ ೨೨-೧-೬೫ನೇ ದಿನ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವನ್ನು ಸೆಭಿ ಒಪ್ಪಿದ್ದನ್ನು ನೀನು ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಓದಿರಬಹುದು. ಪಂಡಿತ ಜವಹರಲಾಲ್ ರು ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ಉಚ್ಛ್ವಾಲ ಭಾವಣವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಣೆದ ಒಂದು ಶತಮಾನದಿಂದ ಭಾರತದ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯಕ್ಷಾಗಿ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿದ ವೀರರ ತ್ಯಾಗ, ತ್ಯಾಗದಿಂದ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಪಿಸಿದ ದೇಶಪ್ರೇಮಿಗಳ ಸ್ತುರಣೆ, ಇದುವರೆಗೆ ಇದ್ದ ಚರಕದ ಸಂಕೇತವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಒದಗಿರುವ ಸಂಕಟ, ಹೊಸ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜದ ಅಂದ ಮತ್ತು ಏಕಮುಖತೆಯ ಆವಶ್ಯಕತೆ, ಅಷ್ಟೋಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚಕ್ರದ ಸಂಕೇತ, ಧರ್ಮ, ಪ್ರಗತಿ, ಇತಿಹಾಸ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ತುರಣೆ, ಈಗಿನ ಚಕ್ರವು ಹಿಂದಿನ ಸಹಸ್ರರು ವರ್ಷಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ಈಗಿನ ಪ್ರಗತಿಗೂ, ನೂತನಯಾಗದ ಬಾಳಿಗೂ ಕಲ್ಪಿಸುವ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧ, ಅದಕ್ಕೆ ಮಹಾತ್ಮರ ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಭಾರತಾದ್ಯಂತವಲ್ಲದೆ ವಿಶ್ವದ ಸರ್ವ ಸಮುದ್ರಗಳನೇಲೆ, ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ದೊರೆಯಬೇಕಾದ ಗೌರವ ಎಲ್ಲವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ಹೃದಯುಂಗ ಮನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದರು. ಇಡೀ ಸಭೆಯಲ್ಲೇ ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ

ಉತ್ಸಾಹವೂ ಆನುಷಾಸಣಕ್ಕಾಗಿ ಎದ್ದು ತೋರುತ್ತಿದ್ದವು. ವಂದೇ ವಾತರಂ, ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿರಿಂದ ಜೈ ಎಂಬ ಫೋಫಣೆ, ಕರತಾಡನಗಳ ಸುರಿಮಣಿ, ಘ್ರಾಣಾ ಲ್ಯೆಟ್‌ ಫೋರ್ಟೋಗ್ಲಾಫರುಗಳ ಕ್ಲಿಕ್ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇಡೀ ಸಭೀಯೇ ಎದ್ದು ನಿಂತು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಾಗ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವನ್ನು ಒಪಹರರು ಬಿಚ್ಚಿ ಸಭಿಗೆ ತೋರಿಸಿದರು. ನನಗಂತೂ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಆನಂದಬಾಣವು ಸುರಿಯಿತು. ಅಂತೆಯೇ ಸರ್ ಎನ್. ರಾಧಾ ಕೃಷ್ಣನ್, ಸರೋಜಿನಿ ನಾಯ್ಕ ಇವರುಗಳ ಭಾವಣಗಳು ಮೇಲ್ಲಿಟ್ಟು ದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಮುಸ್ಲಿಂ ಲೀಗಿನವರು, ಕ್ರಿಷ್ಟಿಯನರು, ಸಿಕ್ಕರು, ಹರಿಜನರು ಎಲ್ಲರೂ ಆ ಧ್ವಜಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದರು. ಆ ದಿನ ವೇಲ್ಲ ಸಂತೋಷದ ಭರದಲ್ಲಿ, ಧ್ವಜದ ದಿನವೇಂದು ತೀವ್ರಾನವಾಗಿ ಧ್ವಜದಮೇಲೆ ಭಾವಣಗಳಾದವು. ವಾತನಾಡಬೇಕೆಂದು ನಾನೂ ಅಧ್ಯಿಕ್ಷರಿಗೆ ಚೀಟಿ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೇ. ಆದರೆ ಆವಕಾಶ ದೊರೆಯಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಆದೊಂದು ಅಪೂರ್ವ ದೃಶ್ಯ ! ಸರೋಜಿನಿ ದೇವಿಯವರು ವಾತನಾಡಿದಾಗಲಂತೂ ಕಾವ್ಯವಾಹಿನಿಯೇ ಆವರ ಅವೃತವಾಣಿಯಿಂದ ಹೊರಡುವಂತಿತ್ತು. ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೋದಾಗ ಅಂತರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸವಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವೇ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಇತರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಒಮ್ಮೆ ವ್ಯಾರಿಸ್ ನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಳೆ ಭಾವಣವಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸಭಿಕರೊಬ್ಬರು ಆನಂದದ ಭರದಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ದೇಶದ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವನ್ನು ತಂದು ಆಕೆಗೆ ಹೊದಿಸಿದರು. ನನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾರತೀಯ ಮಹಿಳೆಯೊಬ್ಬಳು ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜ ನಮಗೆ ದೊರೆಯುವುದೇಂದು ? ಎಂದು ವ್ಯಧಿಪಟ್ಟಳು. ಇಂದು ಆಸೆ ಕ್ಯೊಗೂಡಿದೆ. ದಾಧಾಭಾಯಿ ನವಯೋಜಿ, ಮಹಿಮ್ಮಾದಾಲಿ, ಷಾಕ್ತಾ ಆಲಿ, ಅನ್ವರಿ ಅಜಮಲಾಖೆ, ಪಂಡಿತ ಮೋತೀಲಾಲ್ ನೆಹ್ರೂ ಇವರೆಲ್ಲ ಈ ದಿನಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿದು ಮಡಿದರು. ಇದು ಯಾವ ಜಾತಿ, ಕೋರಿನ ಧ್ವಜವಲ್ಲ ; ಇಡೀ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಧ್ವಜ. ಅಶೋಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ತನ್ನ ಧರ್ಮಚಕ್ರ

ದಿಂದ ಭಾರತದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಾಚೆ ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದ ದಿಗ್ವಿಜಯವಾದಿ, ಯಶೋಧನಾದಂತೆ ಈ ಸಮ್ಮಾಧ್ವಜವು ಭಾರತದ ಶೀತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಲಿ. ನಮ್ಮ ಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರೂ ಏಕ ಕಂತದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸೋಣ ಎಂದಾಗ ಇಡೀ ಸಭೀಯೇ ಎದ್ದು ನಿಂತು ಅರ್ಥ ನಿಮಿಷ ಮೌನದಿಂದ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಯ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿತು. ಆ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೆಂಡು ಜೀವನ ಸಾರ್ಥಕವಾಯಿತು ಎಂದುಕೊಂಡೆ.

ರಾತ್ರಿ ಪಾಟ್ ವಿಾಟಿಂಗ್. ಭಾರತದ ಸಂಯುಕ್ತಸರಕಾರದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಿಗೆ ಆವಸರದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರ ಇರಬೇಕೇ ಬೇಡವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಶ್ರೀ ಡಿ. ಪಿ. ಬೈತಾನರು ಇರಬೇಕು ಎಂದು ಒಂದು ತಿಂಡುವಡಿ ತಂದರು. ಪಂಡಿತ ಜವಹರಲಾಲರ ಮೈ ಬೆಂಕಿಯಾಯಿತು. ಕೆನ್ನೆಗೆ ರಸರವ ಹೊಡಿದಂತೆ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ “ನಾವು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸ್ವಾಮಿನಲು ಹೊರಟಿದ್ದೇನೆ. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಎಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡವನಾಗಿರಲಿ ಅತನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ವಹಿಸುವುದು ದೊಡ್ಡ ತಪ್ಪು. ಆದು ಫಾಸಿಸ್ಟ್ ಮತ್ತು ಟಿಟ್ಲಿರಿಸಂ ನೀತಿ. ಆ ಸೀತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವರು ಈ ಸಭೀಯಲ್ಲಿ ಇರಲು ಅಯೋಗ್ಯರು” ಎಂದುಬಿಟ್ಟರು. ಬೈತಾನರೆಂದರೆ ಬಿಲಾರ್ ಕಂಪನಿಗಳ ಮಾರ್ಕೆನೇಜರು. ಆವರ ವರಮಾನ ತಿಂಗಳಿಗೆ ೩೦,೦೦೦ ರೂಪಾಯಿ ಇರಬಹುದು. ಬಿಲಾರ್ಗಳು ಕೊರ್ಟ್ಯಾಧಿಕೃತರರು. ಸುಮಾರು ಒಂದು ಕೊರ್ಟ್ ರೂಪಾಯಿ ವೆಚ್ಚದ ಮೇಲೆ ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉದ್ದೇಶಿನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಭತ್ತ, ಪೂರ್ಣಾಫೀಸ್, ಟೆಲಿಫೋನ್, ಪುಸ್ತಕ ಭಂಡಾರ, ರೀಡಿಂಗ್ ರೂಮ್, ಹರಿಕಥೆ ಮತ್ತು ಭಾವಣಕ್ಕೆ ಮಂದಿರ. ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತ, ಭಾಗವತದ ಕೆತ್ತನೆಗಳು ನಾನು ಇನ್ನೂ ನೋಡಲು ಆಗಿಲ್ಲ. ನೆನ್ನೆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರಿವಾಗ ಹೊರಗಡೆ ಮಾತ್ರ ನೋಡಿದೆ. ಜವಹರರ ಭಾವಣ ಕೇಳಿ ಬೈತಾನರು ತಣ್ಣಾಗಾಗಿ ಒಷಕೆಹುಳು ಮುದರಿದಂತೆ ನುಡುರಿಕೊಂಡರು. ನನಗೇನೋ ನನಗೇನೋ

ಜವಹರರು ಅಮ್ಮೆ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದುದು ಅನವ್ಯಕ್ತ. ಬೈತಾನರು “ ಜವಹರಿಗೆ ಇನ್ನು ವಿಲ್ಲಿದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಒತ್ತುಯ ಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ” ಎಂದು ತಮ್ಮ ತಿದ್ದುವಡಿಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದು ರೇಡಿ ತನ ಎನಿಸಿತು. ಇಂತಹ ಫೋಟನೇಗಳು ಎಷ್ಟೋ ದಿನವೂ ಸಡೆಯುತ್ತವೆ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವೆಂದರೆ ಇದೇನೇ—ಯಾರಿಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಅಸ್ತಿಯವಾಗಿರಲಿ ಚಚ್ಚೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಬಹುಮತದಿಂದ ತೀರ್ಮಾನಿಸುವುದು.

ನಿನ್ನೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆಗೆ ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರಲ್ಲಿ ನಾನು, ಚಂಗಲರಾಯ ರೆಡ್ಡಿಯವರೂ ಹೋಗಿದ್ದೇವು. ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಸೋಡಿದ್ದ ಕ್ಷಾತ್ರ ಈಗ್ಯಾ ಬಹಳ ಇಳಿದುಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಮುಖದ ಮೇಲಿ ಆಗ ಇದ್ದ ಒಂದು ಆತ್ಮತೃಪ್ತಿ ಈಗ ಇಲ್ಲ. ಮೈ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಾಡಿದೆ, ಶಕ್ತಿಯು ಕುಂದಿದೆ. ಬಿರ್ಲಾಗಳು ತಮ್ಮ ಒಂದು ಬಂಗಲೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧ ವಿದ್ದರೂ ಉರಿನ ರೂಡವಾಲಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ “ ಭಂಗಿ ಕಾಲೋನಿ ”— ಭಂಗಿ ಎಂದರೆ ರೂಡವಾಲಿ—ಆಲ್ಲಿ ವಾನ. ಆವರಿಗೆ ಎರಡು ಸಣ್ಣ ಕೋಣೆಗಳು, ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಎದುರಿಗೆ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮನೆ, ಆಡಿಗೆಮನೆ. ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಉಟ್ಟಿದ ಮನೆ. ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ಕೋಣೆ ಮಗ್ನಿಲು ಚಾಪೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ೫-೬ ಕೋಣೆಗಳು, ಅದರಾಚೆ ರಾಮ, ಸೀತಾ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಮತ್ತು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹಿಳೆಗಳ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಇನ್ನೂ ಆಚೆ ಅವ್ಯೇ ದೂರದವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಸಣ್ಣ ಕೋಣೆಗಳು. ಆ ಮೂಲೆಯ ಎದುರು ಒಂದು ವೇದಿಕೆ. ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿ ಕುಳಿತು ಸಂಜೆ ಉಗಂಟಿಗೆ ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆವರ ಭಾವಣ. ಈಗ ಅವರ ಭಾವಣ ಕೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ೨೧-೨-೬೩ನೇ ದಿನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೂ ಹೋಗಿದ್ದೇವು. ದಿನವೂ ೧-೮ ಸಹಸ್ರ ಜನರು ಸೇರಿಯುತ್ತಾರೆ. ಕೊರಡಿಯ ಒಳಗೆ ನೇಲಕ್ಕೆಲ್ಲ ಜಮಿಬಾನೆ. ನಾವು ಹೋದಾಗ ೩-೪೫. ಆಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಜಂಪು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ನಮಗೆ ಉಗಂಟಿಗೆ ಬಸ್ಸಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು.

ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಳಗೆ ಬರದೇಶಿದರು. ಒಂದು ಕಾಲು ಮಣಿಯ ಮುಂದೆ ಲೇಪಿನ ಮೇಲೆ ವಿರಮಂಡಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತ್ತಿದ್ದರು. ನಾವು ರೇಳವುದನ್ನೇಲ್ಲ ಕೇಳಿದರು. ಬಹಳ ಸಣ್ಣ ದನಿಯಲ್ಲಿ “ಶಿಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವಿಷ್ಯಮಾನಗಳಿಂದ ನನಗೆ ತೃಪ್ತಿ ಯೀಲ್ಲ. ರಾಜದುಗಳೇಲ್ಲ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏನೋ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಯೂಸ್ಯೆಯ್ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ; ತೆರೀದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೇರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸಂಸ್ಕಾರದ ಪ್ರಚೆಗಳು ಬರಳ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇದುವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸವೇಲ್ಲ ಸೀರಿನಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಿದಂತೆ ಆದೀತು. ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಆವರದೇ ಸಣ್ಣ ಸೈಸ್ಯವಿದೆ, ಪ್ರೋಲೆಸ್ ದಳವಿದೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಒಂದು ಭಯವಿತ್ತು. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಆದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ತುಳೆದು ಬಿಂಬಿಸು ಪ್ರಚೆಗಳು ತಮ್ಮ ಅಂತರ್ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರಜೆಗಳ ಶಕ್ತಿ ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಆವರ ಆಟ ಏನೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದರು. ಬಹಳ ಮೇತ್ತಿಗೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಾವು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಡಿ ಸಹ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಸವಿನಾಪವಿದ್ದೂ ಕೆವಿಚಾಚಿ ಕೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಬರುವಾಗ ಇಬ್ಬರೂ ಕಾಲು ಮುಟ್ಟು ಸಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ಒಂದೆವು.

ಅದೂ ಒಂದು ಮರ. ಗಾಂಥಿಜಿ ಎದುರು ಕಾಲುಮಣಿ. ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ ಡಬರಿ (ಪ್ರಾಯಶಃ ಉಗುಳಲಿಕೊಂಡೀ ಅಥವ ಹರಕು ಕಾಗದ ಹಾಕಲಿಕೊಂಡೀ) ಇದೆ. ಹೊರಗೆ ಟೆಲಿಫೋನ್, ಮಂಚ, ಕುಚ್ಚಿ ಎಲ್ಲ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿವೆ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಗಾಂಥಿಜಿಯವರಿಗೆ ಹಾಲು ಒದಗಿಸಲು ಆಡುಗಳು. ಆಶ್ರಮದ ಕೆಲವು ಹಂಗಸರು ನಿನ್ನ ಹಾಗೆ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಒರಗಿಕೊಂಡು ಉಲ್ಲೇ ಹೆಣೆಯುತ್ತ ಇದ್ದರು.

೪-ಇಂಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಮ್ಮ ಭೇಟಿ ಮುಗಿಯಿತು. ನಾವು ಹೊರಗೆ ಬರುವದರಲ್ಲಿ ತಿರುವಾಂಕೂರಿನ ವರ್ಗೀಸರು ಕಾದಿದ್ದರು. ಹೀಗೆಯೇ ಭೇಟಿಮಾಡುವವರ ತಂಡ. ಗೇಟ್‌ಬಳಿ ಬಳಿ ಬಂದಾಗ ಇಬ್ಬರು

ಯುರೋಪಿಯರು ದಂಸತಿಗಳು. ಇಂದು ಗಾಂಥಿಜಿ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ— ಒಂದು ವಿಶ್ವ ಸಂಸ್ಥೆ. ಭಂಗಿಯಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಬಲ್ಲಿದರವರೆಗೂ ಎಲ್ಲರೂ ಅವರ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ, ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ, ವಾಗ್ದರ್ಶಿತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾದಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಾಲಜಕ್ರದಂತೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಂದು ನಿಯಮ, ಒಂದು ಮಿತಿ.

ನೇನ್ನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಶ್ರೀ ಕೇಶವ್ ಎಂದು ಮೈಸೂರಿನವರು ಒಬ್ಬರು ಸೆಕ್ರೆಟೇರಿಯರ್ ಲೈಬ್ರರಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸಂಗಡ ಉಟ ಮಾಡಿದೆ; ಆಗ್ಗೆ ವೆಂಕಟದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯರೂ ಒಂದಿದ್ದರು. ಶಿವಮೊಗ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಈಗ ಹೆಲ್ಮ್ ಆಫೀಸರರಾಗಿರುವ ಡಾಕ್ಟರ್ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಸಂಬಂಧಿಕರಾದ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯವರು ಮತ್ತು ಮೈಸೂರಿನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾ ಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನವೂ ಆಯಿತು. ಶ್ರೀ ಕೇಶವ್ ಮೈಸೂರು ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಚರರ್ ಆಗಿದ್ದರು. ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಉಂಂತಿರು. ಮೈಸೂರಿ ನವರೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣ. “ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಕೇಂದ್ರ. ನೀವಾಗಿ ಬಂದು ಪರಿಚಯಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದಿರಿ—ಇದು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದಿನ” ಎಂದರು. ನನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆ ಏನು, ಅವರ ಛೆದಾರ್ಥವೇನು ಎಂದುಕೊಂಡೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಕನಾಟಕ ಸಂಘವಿದೆಯಂತೆ. ಅದಕ್ಕೆ-ಅವರೊಬ್ಬ ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಗಂಥವಿಲ್ಲದ ತಮಿಳರು ತೆಲುಗರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಉತ್ತರ ದೇಶಕ್ಕೆ ಒಂದರೆ ನೆರೆಯವರಾದ ತಮಿಳು, ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು ಮುಂತಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದಾಗುತ್ತಾರೆ. ಕನಾಟಕ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಒಂದು ದಿನ ಬರಬೇಕೆಂದರು.

ಈ ಸಲದ ಸಭೆಯು ಈ ತಿಂಗಳು ಆಖ್ಯಾರು ಎಂದರೆ ಇಕ್ಕೆ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಗಂಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಅಂದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಪ್ರೇಸರಾಯರು ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸುವ ದಿನ. ರಾಷ್ಟ್ರ ವಿದಾನ ಸಭೆಗೆ ಗಾಂಥಿಜಿಯವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರೂ ಸಹಿಮಾಡಿ ಆಧ್ಯಕ್ಷ ರಾಜೀಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದರಿಗೆ ಒಂದು ಅರ್ಜಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೂ ಮುದುಕಪ್ಪ ಬರದೇ ಇದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು.

ನೋಡಬೇಕು. ನಾನು ಇನ್ನೇ ತಾರಿಖು ಹೊರಟು ಮುಂಬೈ ಮಾರ್ಗ ವಾಗಿ ಮೂರನೆ ಸಾಯಂಕಾಲ ಶಿವನೊಗ್ಗು ಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದು. ಮುಂಬೈ ನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನವಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೇ ತಾರಿಖು ಬರುತ್ತೇನೆ. ಪುನಃ ಗಂ-ಗಂಕ್ಕೆ ಹೊರಡಬೇಕು.

೨೫-೭-೧೯೪೪

ನಮ್ಮ ಸಭೀಯಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚೆ ಯಾವಾಗ ಹೇಗೆ ಉತ್ತಮ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಆಗುಪ್ರದಿಲ್ಲ. ಈ ದಿನ ಯೂನಿಯನ್ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಯೂನಿಯನ್ ಸರಕಾರದ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಲು ಅಧಿಕಾರವು ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜರಿಗೆ ಅಥವಾ ಅವರ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಇರಬೇಕೇ ಅಥವಾ ಯೂನಿಯನ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ? ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಇತ್ತು. ದಿವಾನರುಗಳೆಲ್ಲ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಇರಬೇಕೆಂದು ತಿದ್ದುವಡೆ ತಂದಿದ್ದರು. ಮೂಲ ನಿರ್ಣಯ—ಯೂನಿಯನ್ ಸರಕಾರ ಬೇರೆ ಏಕಾಂತ ಮಾಡುವೆವರಿಗೆ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಇರಬೇಕೆಂದು ಇತ್ತು. ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಶಾಸನ ಸಭೀಗಳ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ವಡೆದು ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸಬೇಕು ಎಂದು ನಾನು ಒಂದು ತಿದ್ದುವಡಿ ತಂದಿದ್ದೆ. ದಿವಾನರುಗಳೂ (ಫೋಟೋ) ವಿಧಾನ ಸಭೀಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರುಗಳೂ ಒಂದು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು “ಅವಶ್ಯಬಿದ್ಧಾಗ ಯೂನಿಯನ್ ಸರಕಾರ ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸಬಹುದು” ಎಂದು ಬೇರೆ ತಿದ್ದುವಡಿ ತಂದರು. ಒಪ್ಪಿಗೆಯ ನಿರ್ಣಯ ಒಂದದ್ದೀರಂದ ನನ್ನ ತಿದ್ದುವಡಿಯನ್ನು ಹೀಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ. ಆಮೇಲೆ ಮೂಲ ನಿರ್ಣಯದ ಮೇಲೆ ಚಚ್ಚೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಶ್ರೀ ತಾಂಗಿ, ವಿಜಯವರ್ಗೀಯ ಮಾತನಾಡಿದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಮಾತನಾಡಿದೆ. “ಇಂತಹ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರಜಾಮುಖಂಡರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪಡೆದು ನಡೆಯಲು ಅವಕಾಶ ವಿರಬೇಕೆಂದು ನಾನು ತಿದ್ದುವಡಿ ತಂದಿದ್ದೆ. ದಿವಾನರುಗಳು, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪ್ರಮುಖರೂ ಒಂದು ಉಭಯ ಸಮೂತಪಾದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ದ್ವಿರಂದ ನನ್ನ ತಿದ್ದುವಡಿಯನ್ನು ಹೀಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ. ಈ

ಒಪ್ಪಿತವಾದ ನಿಣಂಯದ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರೋಫೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ರಿತು ದಿವಾನರುಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ. ಫೆಡರಲ್ ಶಾಸನ ಸಚಿಗೆ ವಯಸ್ಕರ ಮತದಾನದ ಮೂಲಕ ಚುನಾವಣಿಗೆ ಒಪ್ಪಿರುವುದೂ, ಮೂಲಭೂತ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವದೂ, ನಾಗರಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದೂ ಎಲ್ಲ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಾಮ ವ್ಯಾಢಿಗೇ ಬೇಕು. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಜೆಗಳಾದ ನಾವು ಒಂದು ಇಕ್ಕಟ್ಟೆನಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ. ಭಾರತದ ಒಗ್ಗಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮುರಿಯುವ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಜತಿಗೆ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಯೂನಿಯನ್ ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ಸೀರುವುದೆಂದರೆ ಕನಿಷ್ಠಾಂಶ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವಾದರೂ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಸಬೇಕು. ಈ ಕಾಲಧರ್ಮವನ್ನು ರಿತ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಆಡಳಿತದ ಗುರುತರ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ದಿವಾನರುಗಳು ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಯೂನಿಯನ್ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತಾವು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ತಮ್ಮ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಅರಿತು, ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಹೊಸ ಯುಗವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ತಿದ್ದುವಡಿಯಾದ ನಿಣಂಯವನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕೂಡಲೇ ದಿವಾನ್ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರರು ಎದ್ದು, “ಸಂಸ್ಥಾನಗಳೂ ಮುಂದು ವರಿಯುತ್ತಿವೆ. ಕಾಲಧರ್ಮಕ್ಕೆನುಸಾರವಾಗಿ ಸುಧಾರಣೆಗಳು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಯೂನಿಯನ್ ಸರಕಾರದ ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸುವ ಹಕ್ಕು ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿಗೇ ಇರಬೇಕು. ತೀರ ಅವಶ್ಯವೆಂದಾಗ ವ್ಯಾತ್ರಯೂನಿಯನ್ ಸರಕಾರಕ್ಕಿರಬೇಕು” ಎಂದರು. ನರಿ, ಕೂಡಲೇ ಅಲ್ಲಾಡಿಕ್ಕಾಣಿಸ್ತು ಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್, ಸಂತಾನಮಾ, ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಅಯಂಗಾರ್, ಆಣಿ ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರರನ್ನು ಬಲಿಹಾಕಿದರು. ಹೊರಗೆ ಬಂದಾಗ ಅಲ್ಲಾಡಿಯವರು ನಿಜಲಿಂಗಪೂನ ಎದುರು “ಮೈಸೂರಿನವರು ನೀವು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತೀರೆ.

ನಿಮ್ಮಪ್ರೇ ನನಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ” ಎಂದರು. ದಿವಾನರು ಯಾರೆ ಹತ್ತಿರವೋ “ನಿಜಲಿಂಗಪ್ರವರಿಗೆ ನೋಡಿ, ನಾನು ದೇಶಪ್ರೇಮಿಯಲ್ಲ ಎಂತ ಇವರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ” ಎಂದರೆಂತೆ. ಅಂತೂ ಒಕ್ಕೀಯ ಚಟ್ಟ. ನಾನೂ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದೆ. ಎಲ್ಲರೂ ‘ಭೇಷ’ ಎಂದರು. ಅಪ್ಪೇ ಸಂತೋಷ.

೨೨-೨-೧೯೪೪

ಈ ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ನಿನಗೆ ಒಂದು ಕಾಡು ಬರೆದಿದ್ದೇನೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಂಚೇಖ ಗಂಟೆಗೆ ಡಾಕ್ಟರ್ ಪರಿಯಾರ್ ಒಂದು ಭಾವಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದೆ. ಡಾಕ್ಟರ್ ಪರಿಯಾರ್ ಇಂಡೋ ನೇಷ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದು. ಅಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರು (ಹಾಲೆಂಡ್ ಜನ) ಯುದ್ಧ ಹೂಡಿದ್ದಾರೆ. ಯುದ್ಧ ಹೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಯೇ ಕ್ಷಾಪ್ತ ವಾಚ್ಯಾ ಯಕ್ಕೆ ಎಂಬುವವರು ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯಾಕ್ಕೆ ಹೊರಡು ಪುದರಲ್ಲಿದ್ದರು. ಆ ಅವಕಾಶ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಇಂಡೋನೇಷಿಯನ್ನರ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಇಂಡಿಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚದ ಇತರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸ್ವೀಕರಣೆ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಬೆಂಬಲ ವಡೆಯುವದಕ್ಕೆಂದು ವಾಚ್ಯಾ ಯಕ್ಕೆ ಜತೆಗೆ ರಾತ್ರಿಯೇ ಹೊರಟು, ಈಗ ದೇಹಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಯಾದವನು ಪ್ರಾಯಶಃ ೪೦-೫೦ ವರ್ಷ ಇರಬಹುದು. ಡಚ್ಚರ ಜತೆಗೆ ಹೋರಾಡಿದವನು—ಒಕ್ಕೀಯ ಅಜಾನು ಭಾಹು ಸೈನಿಕನಿರಬಹುದು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ೩೦-೩೨ ವರ್ಷ ಅಥವಾ ಇನ್ನೂ ಕಮ್ಮಿ ಇರಬಹುದು. ನಮ್ಮ ರಾಜೀವು ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿ ಇನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಳ್ಳು. ಮುಖ ದುಂಡು, ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಂಪು. ಭಾವಣದಲ್ಲಿ ವೈಖರಿ ಏನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಬಡೆದುಕೊಂಡು ತಂದಿದ್ದ ಹಾಳೆಗಳನ್ನಿಂಟು ಕೊಂಡು ಮುಕ್ಕಾಲು ಗಂಟೆ ಮಾತನಾಡಿದ. ಆಚಾರ್ ಕೃಪಲಾನಿ ಅಧ್ಯಿಕೃತಿ ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಸರೋಜೀನಿಯವರು ಡಾಕ್ಟರ್ ಪರಿಯಾರನ್ನು ಏನ್ಯಾದ ‘ಅಟಂ ಬಂಬ್’ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಭೆಗೆ ಜವಹರಲಾಲರ ಸಹೋದರಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪಂಡಿತರೂ

ಬಂದಿದ್ದರು. ಆಕೆ ಈಗ ರಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ರಾಯಭಾರಿ. ಭಾರತದ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಎಂತಹ ಗೌರವ! ಸಿಮ್ಮಂತಹ ಮುಂದಿನ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಎಂತಹ ಆದಶ್ರೇಷ್ಠ. ಪ್ರಪಂಚದ ಆನ ಬಲಿಷ್ಟು ರಾಷ್ಟ್ರ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಮೊದಲನೆಯ ರಾಯಭಾರಿಯಾಗುವುದೆಂದರೆ—ಆದಕ್ಕೆಂತ ಬೇರೆ ಗೌರವ ಏನು ಬೇಕು! ೧೧-೧-೪೯ನೇ ಗುರುವಾರ ಅವರ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ದೇಹಲಿಯ ನಾಗರಿಕರು ಒಂದು ಸಂತೋಷಕೂಟ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನನಗೂ ಕರೆ ಬಂದಿದೆ. ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದೀನೆ—ಹೂವಿನ ಜೊತೆಗೆ ನಾರೂ ಸ್ವಗ್ರಹಿತಿದಂತೆ!

ಅಡ್ಡದಾರಿ ಹಿಡಿದೆ. ಪರಿಯರ್ ವಿವಯ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದೆ. ಇಂಡೋನೇಷ್ಯದ ಈಗಿನ ಸ್ಥಿತಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಅವರ ಜರಿತ್ತೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು. ಇಂಡೋನೇಷೀಯಕ್ಕೂ ಭಾರತಕ್ಕೂ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಅಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಆಗ ಬೌದ್ಧನುತ್ವ ಸಿಲೋ೯, ಬರ್ಮ (ಬ್ರಹ್ಮದೀಶ), ಸ್ವೇಯಾಂ, ಬೇನಾ, ಜಪಾನವರೆಗೂ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಬೇನಾ ಜಪಾನಿನಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಮತ್ತು ಇಂಡಿಯದಿಂದ ಬೇನಾಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಬೌದ್ಧ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇಂಡೋನೇಷ್ಯಾ ತಂಗಲು ಸ್ಥಳವಾಯಿತು ಬೌದ್ಧನುತ್ವ ವಿಲವಾಗಿ ಪುನಃ ಹಿಂದೂಧರ್ಮವು ಪುನರುತ್ಥಾನವಾದಮೇಲೆ ಆಲ್ಲಿಗೆ ವೈದಿಕ ಮತವೂ ಹೇಗೆ, ಆಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ರಾಜರು ರಾಜ್ಯ ಕಟ್ಟಿದರು. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ಬಾಲಿ, ಜಾವಾ, ಸುವಾತ್ರು ದ್ವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ, ಬೌದ್ಧವಿಹಾರಗಳಿವೆ. ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತದ ಕಲ್ಲುಕೆತ್ತನೆಗಳಿವೆ. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಆಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶೈಲ್ಯೋಕಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಮೊದಲು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬೌದ್ಧ ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಜಯ ಬಹು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು, ಆವನ ಸಂತತಿಯು ನಾಶವಾದದ್ದು ದಷ್ಟಣ

ಇಂಡಿಯದ ಚೆನ್ನೀಳರಾಜನಿಂದ. ಆಮೇಲೆ ಕೆಲವರು ಮುಸಲ್ಕಾನರು ಅಲ್ಲಿ ನೇಲಸಿ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರು. ಆದರೆ ಬಹುಕಾಲ ಆಳಲಿಲ್ಲ. ಅಪ್ಪರಲ್ಲೇ ಯೂರೋಪಿನಿಂದ ಹಾಲೆಂಡಿನ—ಡಚ್ಚರು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಹೊಗಿ ಒಂದು ಕೈಲಿ ಬಂದೂಕು, ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಲಿ ಬೈಬಲ್ ಮತ್ತು ತಕ್ಕಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇಂಡೋನೇಷ್ಯು ಗೆದ್ದರು. ಇಂಡಿಯ ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮುಸಲ್ಕಾನರ ಆಧೀನವಾದರೂ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗ್ರಂಥಕಾಲ ಇಂಡೋನೇಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮವು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಾಳಿತು. ಅಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈಗಲೂ ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡುತ್ತಿವೆಯಂತೆ! ಡಚ್ಚರು ಇಂಡೋನೇಷ್ಯ ಗೆದ್ದಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರು ನಮ್ಮೊಂತೆ ಗುಲಾಮರಾದರು. ಆದರ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಡಿತನೆ, ಬಡತನ, ಪರಾವಲಂಬನೆ ಎಲ್ಲ ಬಂದಿತು. ಇಂಡೋನೇಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ನಿರ್ಕಾರ, ಸೀಮೆ ಎಣ್ಣೆ, ತವರ, ರಬ್ಬರಾ ಬೇಕಾದವ್ಯು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಉಣಿವಲಯ ದಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ಸಾಗುವಾನಿ, ಅವಿಕೆ, ಭತ್ತ, ಮಸಾಲೆ ಸಾಮಾನು ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಸುಮಾರು ೪೦೦-೫೦೦ ದೊಡ್ಡ ಸಣ್ಣ ದ್ವಿಪಗಳಿವೆ. ಬರ್ತುದ ಕೆಳಗಡೆ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಶಾಂತ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಬರ್ತುಕ್ಕೂ ಆಸ್ತ್ರೇಲಿಯಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯ ಆ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ದ್ವಿಪಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಈ ಯುದ್ಧ ಆರಂಭವಾದೊಡನೆ ಹಿಟ್ಲರ್ ಹಾಲೆಂಡನ್ನು ಕಬಳಿಸಿದ. ರಾಣಿ ವಿಲ್ರಹೆಲ್ಮೆನಾ ಲಂಗ ಮುದುರಿಕೊಂಡು ಲಂಡನಲ್ಲಿ ಲಾಟರಿ ಹೊಡಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದಳು. ಅಪ್ಪಹೊತ್ತಿಗೆ ಭಾರತದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮವು ಏಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಲಾಮಗಿರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಹೃದಯವನ್ನು ಕಲಿತ್ತು. ಕಣ್ಣಗಳನ್ನು ಕೊರ್ಕೆಸಿತ್ತು. ಡಾಕ್ಟರ್ ಸೆಕರ್ನ್ ರವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಷರಿಯರ್ ಮುಂತಾದ ಯುವಕರು ‘ಇಂಡೋನೇಷ್ಯ’ ಸ್ವತಂತ್ರವೆಂದು ಸಾರಿದರು. ಹಾಲೆಂಡ್ ರಾಣಿ ತನಗೇ ಮನೆ ಮತವಿಲ್ಲದೆ ಭಿಕಾರಿಯಾದಾಗ ಇಂಡೋನೇಷಿಯವನ್ನು ಕೇಳುವರಾರು! ಮೇಲುಗಡೆ ಜಪಾನು

ಹಸಿದ ಹುಲಿಯಂತೆ ಭಾಯಿ ತೆರೆದು ಹೆಲ್ಲು ಕಚ್ಚಿಗುರ್ ಎಂದು ಹೊಂಚು ಕಾಯುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂಡೋನೇಷಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಾರಿತು. ಆದರೆ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ತಿಯು ಬೇಕಲ್ಲ? ಜಪಾನು ಬಂದು ಒಂದೇ ತುತ್ತಿಗೆ ಗಟಕ್ಕನೆ ಸ್ವಾಹಾ ಮಾಡಿತು. ಜಪಾನಿನ ರಾಜೀವೆನ್ನು ಇಂಡೋನೇಷಿಯನ್ನರು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಇಂಡೋನೇಷಿಯನರನ್ನು ಜಪಾನೀಯರು ಮಳೆಗಾಳಿ, ಬಿಸಿಲು ಎನ್ನದೆ ದನಗಳಂತೆ ಮುಳ್ಳತಂತ್ರಿಯ ರೊಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರು. ಮನೆಮತಗಳಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ನೆಟ್ಟಿರು. ಹೆಂಗಸರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಂದರು. ಆದರೆ ಆ ದುಷ್ಪ ಆಡಳಿತವು ಬಹುಕಾಲ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಜಪುನಿಯು ಸೋತ ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅಮೇರಿಕನರು ಹಿರೋಷಿಯಾ, ನಾಗಸಾಕಿ ನಗರಗಳ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಂ ಬಾಂಬ್ ಹಾಕಿದರು. ಜಪಾನರು ಶರಣಾಗತರಾದರು. ಬ್ರಿಟಿಷರು ಅಮೇರಿಕನರು ಜಪಾನರ ಬಳಿ ಇದ್ದ ವಿಮಾನ, ಟ್ರೈಂಕಾಗಳು, ಹಡಗುಗಳು, ಮೆಷಿಕಗ್ ಮುಂತಾದ ಯುದ್ಧ ಸಲಕರಣಿಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲು ತಿಂಬಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಜಪುನರು ಸೋತೊಡನೆ ಹಾಲೆಂಡಿಗೆ ಪುನಃ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು. ತನಗೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದೊಡನೆ ಚೋಸಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಿದ್ದ ಹುಲಿಯಂತೆ ಇಂಡೋನೇಷಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಯತ್ನ ಮಾಡಿತು. ಇಂಡೋನೇಷಿಯನರು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಜಪಾನರು ಸ್ವಲ್ಪ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇಂಡೋನೇಷಿಯನರ ಕಡೆ ಸೇರಿ ಇಂಡೋನೇಷಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕಾಪಾಡಲು ಡಚ್ಚರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಲಿಂಗದಜಾತಿ (ಉರಿನ ಹೆಸರು) ಒಪ್ಪಂದ ಎಂದು ಒಂದು ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಇಂಡೋನೇಷಿಯನರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹಾಲೆಂಡ್ ಒಸ್ಪಿತು. ಇಂಡೋನೇಷಿಯಾದ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಯುಕ್ತ ರಾಷ್ಟ್ರವಾಗಬೇಕು, ಪೂರ್ವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ವಿರಿಬೇಕು, ಡಚ್ಚರಿಗೂ ಇಂಡೋನೇಷಿಯರಿಗೂ ಸಮಾನತೆ ಇರಬೇಕು ಎಂತಾಗಿ ಕರಾರುಗಳಿದ್ದವು. ಧರಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರಿಗೂ ಇಂಡೋನೇಷಿಯ್

ರಿಗೂ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಬಾದರೆ ಆಗ ಇಬ್ಬರೂ ಮೂರು ಜನರ ಪಂಚಾಯಿತರ ತೀವ್ರಾರ್ಥನದಂತೆ ನಡೆಯಬೇಕು ಎಂದಿದೆ. ಒಬ್ಬರು ಡಚ್ಚರಿಂದ ಸೇಮಕವಾದವರು, ಒಬ್ಬರು ಇಂಡೋನೇಷಿಯಾದಿಂದ, ಮೂರನೆಯವರು ಅಂತರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸ್ವಾಯಾಸ್ಥಾನದ ಜಡ್ಜರು. ಈ ಷರತ್ತಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾಜ್ಯವಾದಿಗಳಂತೆ ಡಚ್ಚರು ಶಾಂತಿಭಂಗದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಕೇಳಿದೆ ಇಂಡೋನೇಷಿಯರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧ ಹೊಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂಡೋನೇಷಿಯರಲ್ಲಿ ವಿಮಾನಗಳಿಲ್ಲ, ಹಡಗುಗಳಿಲ್ಲ, ಟ್ರೌಂಕೆಗಳಿಲ್ಲ, ಆಧುನಿಕ ಶಸ್ತ್ರಸ್ತುಗಳಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಇತರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸಹಾಯ ಕೇಳಲು ಷರಿಯರೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಇಂಡೋನೇಷಿಯಾ ಕತೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯ ಕೃಪಲಾನಿಯವರು, “ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರಿಲ್ಲ, ಶಸ್ತ್ರಸ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸ್ನೇತಿಕ ಬಲವಿದೆ. ಸ್ನೇತಿಕ ಬಲವು ಗುಂಡು ಮದ್ದ ಗಳಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದು. ಭಾರತದ ಪ್ರತಿಸ್ಥಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ನೇತಿಕ ಬಲವನ್ನೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ. ಇದೇ ದೇಹಲಿ ನಗರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಾಮಾಜ್ಯಶಕ್ತಿಗಳು ಆಳ ಆಳಿದಿವೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಲೂಟಿ, ಕೊಲೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಲೂಟಿ, ಕೊಲೆ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲಿ ಕೊಲೆಗೀಡಾದವರ ಹಿತಕಷ್ಟಗಿಯೇ ಕೊಲೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದ ಕ್ರಿಷ್ಣಯ್ಯ ಸಾಮಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರ! ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾಜ್ಯಗಳಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲಿನ ಸಾಮಾಜ್ಯ ಶಕ್ತಿಯೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಯತ್ನಃ ನಿಂವ ನಾವು ಎಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತೇ. ನಿಮಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ” ಎಂದರು. ಸಭಿ ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು.

ಲಿಂಗದಜಾತಿ, ಜೋಗ್ಗಿಕರ್ತ್ವ (ಯೋಗ್ಯಕರ್ತ್ವ ಇರಬೇಕು), ಇಂದ್ರಮಾಜು, ಗುಣಂಗಜಾತಿ (ಗುಣಯತಿ) ಈ ಹೆಸರುಗಳೇ ಭಾರತೀಯ ಮೂಲವನ್ನು ಸಾರುತ್ತವೆ.

ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪಂಡಿತರು ಬಂದಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬೀಳು ಖಾದಿ ಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದರು. ಕೂದಲು ಆಗಲೇ ಬಿಳಿತು

ಹೋಗಿದೆ. ಜವಹರಲಾಲರ ಹಾಗೇನೇ ಇದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಭಾರತೀಯ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ನಯ, ಲಜ್ಜೆ, ಚಟುವಟಿಕೆ ಇವೆ. ಒಳ್ಳಿಯ ಸ್ವರ್ವರ್ಮಾಪಿ. ಎತ್ತರವಾಗಿ, ತೆಳ್ಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಗಾಂಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿದಂತೆ ನಡಿಗೆ.

ನಾಳೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಗದ. ನಾಳಿನ ಕಾಗದ ಪ್ರಾಯಶಃ ಬೇರೆ ತರಹದ್ದಾಗಬಹುದು. ನನ್ನ ಹಲವು ಆಂತರಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಿನಗೆ ಬರೆಯೋಣವೆ ಬೇಡವೆ ಎಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಆತ್ಮಪ್ರೇರಣ ಕೊನೆಗೆ ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತೋ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇನೆ.

೨೩-೨-೪೨

ನೀನೂ, ಶಾಂತೂ, ಸುಂದರ್ಮ, ಚಂದ್ರ ಎಲ್ಲರೂ ಬರೆದ ಕಾಗದ ಗಳೂ ಬಂದವು. ನಿನಗೆ ಕಾಗದ ಬರೆಯಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ತರಲೆ ಮಾಡಿದ್ದೀಯ. “ತರಲೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ” ಎಂದು ಶಾಂತು ಸುಂದರ್ಮ ಸಹ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಾಗದ ನಿನಗೇನೇ ಬರೆಯತ್ತ ಇದ್ದೇನೆ. ಬೈಸಿಕಲ್ಲು, ಏರೋಪ್ಲೇ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ತರಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ರಾಜುಗೆ ಬೇಕು. ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ, ಉರಿಗೆ ಹೋದಮೇಲೆ ತಂಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೂ ರೈಲಿನವರು ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ತರಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಅನೆಯ ತಾರೀಖು ಶಿಖಿವಾರ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಇನೆ ತಾರೀಖು ಮಂಗಳವಾರ ಬೇಳಿಗೆ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಶಿವಮೋಗ್ಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೇನೆ. ೪-೫ ದಿನ ಮಾತ್ರ ಉರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಮತ್ತೆ ಹೊರಡಬೇಕು. “ಆಗ್ರಾಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ವಿಜೂನ್ನ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ” ಎಂದು ಬರೆದಿರುತ್ತಿ. ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತರು! ನೀವು ಯಾರೂ ಅವರ ವಿಳಾಸವನ್ನು ಬರೆದಿಲ್ಲ. ಆಗ್ರಾಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಈಗ ಹೊರಡುವ ದಾರಿ ಮಥುರೆ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ). ಬರೋಡ, ಸೂರತ್ ಪಾಗ್ರವಾಗಿ ಚೊಂಬಾಯಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಅಡ್ರೆಸ್ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಮಾತ್ರಿಗಳ ಮಗನಿಗೆ ಮಧುರಾ ದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೋಡಲು ಬರೆಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೇ ನಿನ್ನ ಜಾಣತನ !

ನಿನ್ನ ಹಳೇ ಡೆಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಹಳೇ ದೇಹಲಿ ಸುತ್ತುಲೂ ಕೋಟಿ ಇದೆ. ಗಾಬಾಗಿಲುಗಳಿವೆ. ಅಜ್ಞೀರಿ ಗೇಟ್, ದೇಹಲಿ ಗೇಟ್, ಕಾಶ್ಮೀರಿ ಗೇಟ್ ಎಂತ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರು. ಕೋಟಿ ಸುತ್ತುಳತ್ತೀ ಚದರೆ ವ್ಯೇಲಿ. ಒಳಗೆ ಜನಸಂದಣಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು. ಕೊಳೆ, ಕೊಚ್ಚೆ ಬಹಳ. ಅಲ್ಲಿ ಜುವ್ವಾ ಮಸೀದಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಸಾಬರು ಯಾರೂ ಚೂರಿ ಹಾಕಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಎಲ್ಲ ತಣ್ಣಿಗಾಗಿದೆ. ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿ. ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಸುವಾರು ಗಂ-ಎಂ ಸಾವಿರ ಜನ ಕುಳಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಕೆಂಪು ಸಾಣಿ ಕಲ್ಲು, ಬಿಳಿ ಫುಟೆಕದ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದರೆ. ಸುವಾರು ಒಂ ಆಡಿ ಎತ್ತರವ ಮೆಟ್ಟೆಲು ಹತ್ತಿ ಹೋಗಬೇಕು. ಬೂಟ್ಟು, ಚಪ್ಪಲಿ ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಒಳಗೆ ಹೋಗಬಹುದು. ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಮೇಲೆ ಹೋಗುತ್ತಲೇ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಕಾರ (ಸುತ್ತುಲೂ), ಮೂಲೆ ಮೂಲೆ. ಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಾ ಚಚ್ಚೆಕನೆಯ ಗೋಪುರಗಳು. ಪ್ರಾಕಾರದ ಚೆಳಗೆ ದೊಡ್ಡ ಒಳ ಅಂಗಳ—ಗಂ ಸಾವಿರ ಜನ ನಮಾಜಿಗೆ ಕೂಡಬಹುದು. ಮಧ್ಯ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟೆ. ಎಲ್ಲ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ. ಎದುರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿ. ಮೂರು ದೊಡ್ಡ ಗೋಪುರಗಳು. ಮಧ್ಯದ್ದು ಎರಡಕ್ಕೂ ದೊಡ್ಡದು. ದೊಡ್ಡ ಗೋಪುರದ ಮುಖಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕಮಾನು ಶುನಿಸಿ ಎಲ್ಲವೂ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು. ಮಸೀದಿಯ ಒಳಗೂ ಏಂ ಸಾವಿರ ಜನ ಕೂಡಬಹುದು. ನಾವು ಹೋದಾಗ ಕುರಾನು ಓದುವವರು ಕೆಲವರು, ನಮಾಜು ಮಾಡುವವರು ಕೆಲವರು. ಬಹಳ ಜ್ಞನ ಅಡ್ಡಾ ದಿಡ್ಡಿ ಮಲಗಿದ್ದವರು. ಹೋರಗಡೆ ಮೆಟ್ಟೆಲುವರೆಗೂ ಗುಜರಿ ಅಂಗಡಿಗಳು. ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ದಾರಿ ಬಿಡದಂತೆ ಅಂಗಡಿ. ಮೆಟ್ಟೆ, ಪಾತ್ರೆ, ಬಟ್ಟೆ, ವಿಶಾಯಿ, ಕುರಿ, ಚೆಹೆ, ಪುಸ್ತಕ ಎನಾದರೂ ಸರಿ.

ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂತೆ. ನೋಣಗಳು ನಮ್ಮನ್ನೇ ತಿನ್ನವಂತಿದ್ದವು. ಈ ಮಧ್ಯ ಟ್ರ್ಯಾಫ್, ಬ್ಯೆಸಿಕಲ್, ಮೋಟಾರು, ಕುದುರೆಗಾಡಿ, ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿ— ಬದುಕಿ ಬರಚೇಕಾದರೆ ಪುಣ್ಯ ಇರಬೇಕು.

ಆಮೇಲೆ ಗೌರಿಶಂಕರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಅದೂ ಪುರಾತನವಾದದ್ದು. ಮೇಲೆ ಮೆಟ್ಟೆಲು ಹತ್ತಿ ಹೋಗಬೇಕು. ರಾಮಕೃಷ್ಣ, ಸೀತಾ, ಅಂಜನೇಯ, ಗೌರಿಶಂಕರ, ಗಣಪತಿ ವರ್ಗೆಗೆ ದೇವರುಗಳು. ಎಲ್ಲ ಅನ್ಯತ್ವಶಿಲೆಯ ದೇವರುಗಳು. ನೋಡುವದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟು ಮುದ್ದಾಗಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಚೆಲುವು, ಸೌಂದರ್ಯ, ನಿಲುವು ಈ ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಸದ್ದಾಮುದ್ದಾ ಇವೆ. ಆದರೂ ಜನರ ನೂಕುನುಗ್ಗಲು. ಅಲ್ಲೇ ಪುರಾಣ ಹೇಳುವವರು, ಭಜನೆ ವಾಡುವವರು, ಕ್ಯೇ ತೋರಿಸುವವರು, ಜಾತಕ ನೋಡುವವರು. ಅಂತೂ ಸುಲಿಗಿಗಾರರ ಸಂತೆ !

ಆಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಿಕ್ಕರ ಗುರುದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಸಿಕ್ಕರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಪೂಜೆಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಜೋಡುಗಳನ್ನು ಇಡು ವುದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಏರಾಟೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬಬ್ಬಿಬ್ಬಿರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಗೂಡು. ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಂಬರು. ನಮ್ಮ ಜೋಡುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಗೂಡಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಆ ನಂಬರು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಜೋಡು ಅಲ್ಲಿಟ್ಟು, ವಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಮುಖ ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಒಳಗೆ ಹೋಗಬೇಕು. ಒಳಗೆ ಒಂದು ತೊಟ್ಟೆಲುಹಾಗೆ ಇರುತ್ತೇ. ಅಥರಲ್ಲಿ ರೇತ್ತೀ ಒಟ್ಟೆ ಹಾಸಿ ಸಿಕ್ಕರ “ಗ್ರಂಥ”ವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ವಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಶಿಶ್ರು, ಸಂಯನ ನೋಡಿದೆ. ಗಂಡಸರು ಒಂದು ಕಡೆ, ಹೆಂಗಸರು ಒಂದು ಕಡೆ. ಯಾರೂ ಗಲಭಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸಿಕ್ಕನೂ ಸೋಂಟದಲ್ಲಿ ‘ಕೃಬಾಣ’ ಎಂದು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಅವರ ಮತಧರ್ಮ. ಅವರು ಗಡ್ಡವನ್ನೂ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಜುಟ್ಟನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಎನ್ನು ದೊಡ್ಡವರೇ ಆದರೂ ಗಡ್ಡ ಹೋಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಜುಟ್ಟು ತೆಗೆಯುವದಿಲ್ಲ. ಗುರುದ್ವಾರದ ಒಳಗೆ ತಲೀಯ ಮೇಲೆ ರುಮಾಲೋ, ಟೋಪಿಯೋ ಕೊನೆಗೆ ಒಂದು ಕೈವಸ್ತು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡೇ ಹೋಗಬೇಕು. ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕಾರ, ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವೂಡಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಕುಳಿತು, ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ನಾನೂ ಮಾಡಿದೆ. ಆಮೇಲೆ ಪೇಟಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ.

ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ ಎದುರಿಗೆ, 'ಲಾಲ್ ಕಿಲ್ಲ್‌' ಎಂತ ಮೋಗಲ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಕೋಟಿ ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ ಹೋಗಬೇಕು. ಯೆಮುನಾ ನದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸ್ವಾನ ವಾಡಬೇಕು. ಆಗುತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ನೋಡಬೇಕು.

೩೦-೨-೧೯೪೭

ನಾಳಿ ನಮ್ಮ ಈ ಸಲದ ಅಸೆಂಬ್ಲಿಗೆ ಕೊನೆಯ ದಿನ. ಆಗಲೇ ಎಲ್ಲರೂ ರೈಲನಲೆಣ್ಣೋ ವಿಮಾನದಲೆಣ್ಣೋ ಟಿಕೆಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತು ಲಿದ್ದಾರೆ. ನನ್ನ ದೂ ಟಿಕೆಟ್ ಬಂದಿದೆ. ದೇಹಲಿಯಿಂದ ಬೊಂಬಾಯಿಗೆ ಸೆಕೆಂಡ್ ಕ್ಲಾಸ್ ಇಲ್ಲಿರೂ. ಬೊಂಬಾಯಿಯಿಂದ ಆಗಲೇ ಹರಿಹರಕ್ಕೆ ರಿಸರ್ವ ಮಾಡಿಸಲು ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ ಕಾಗದ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಂತ್ರಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೊಂದು ಬಾರಿ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ಹರಿಹರಕ್ಕೆ ಪೂನಾ ಮೇಲ್ ರೈಲು ಇನ್ನೇ ತಾರಿಖು ಸಂಚೇಷಣೆಗೆ ಗಂಟಿಗೇನೆ ಬರುತ್ತೇ. ಕೂಡಲೇ ಯಾವುದಾದೂ ಬಸ್ ಸಿಕ್ಕರೆ ಇನೆ ಸಾಯಂಕಾಲವೇ ಹೊರಟು ರಾತ್ರಿಗೆ ಮನೆಗೆ ಬರೆಬಹುದು. ಆದರೆ ಬಸ್ ವಿಷಯ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಹೇಳಿ ಸಂಗ್ರಹದ ಸಿ. ಭೀಮಸೇನರಾಯನ್ನು ಕಂಡು ಇನೆ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಬಸ್ ನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೀಟು ಇಡಲು ಡ್ರೈವರ್‌ಗೆ ಹೇಳಲು ತಿಳಿಸು. ನೆನ್ನೆ ರಾಜುಗೆ ಬರೆದ ಕಾಗದ ನೀನು ನೋಡಿರಬಹುದು. ನಾಡಿದ್ದ ಪಂಡಿತ ಜವಹರಲಾಲ್, ಪಟೀಲ್ ಮತ್ತು ಡಾಕ್ಟರ್ ಪಟ್ಟಾಭಿಯವರನ್ನು ಕಂಡು ಮಾತನಾಡಬೇಕೆಂದು ಇದ್ದೇವೆ. ಆಚೆ ನಾಡಿದ್ದ ಉ-ಇಂಗ್ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ರೈಲು ಹತ್ತಿಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಗು

ವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಾಗಪ್ಪ ಸೆಟ್ಟಿರಿಗಾಗಲಿ, ಮೂರ್ತಿಗಾಗಲಿ ಹೇಳಿ ನನಗೆ ಎರಡು ಖಾದಿ ಪಂಚಿ ತೆಗೆದು ಇಡಲು ಹೇಳು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗಸ ನನ್ನದು ಒಂದು ಪಂಚಿ ಕಳೆದ. ಎರಡೇ ಪಂಚೆಯಾದ್ದರಿಂದ ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪನಿಂದ ಒಂದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ. ಸುಂದ್ರ, ನೀನು ಎಲ್ಲರೂ ದೇಹಲಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದೀರಿ. ಖಚು ಎಷ್ಟಾಗುತ್ತೇ ಗೊತ್ತೇನು? ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಹವೆ, ಉಟ್ಟ ನಿಮ್ಮಗೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಮನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಸಿಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ ಮೆಂಬರ್‌ಸಿಪಾ ನನಗೇ ಇನ್ನೂ ಅ-ಇ ತಿಂಗಳು ಕಾಯಂ ಆಗಲಿ; ಬರುವಿರಂತೆ. ಆ ವೇಳೆಗೆ ಒಂದು ಮನೆ ನೋಡಬಂದು. ಕೊನೆಗೆ ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ ಮನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಮುಂದಿನ ಸಲವೇ ಅವರ ಮನೆಯವರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಆದೃಷ್ಟ ಹೇಗಿದೆಯೋ ನೋಡೋಣ.

ಹಿಂದೆ ನಿನಗೆ ಕಾಗದ ಬರೆದಾಗ ಕೆಲವು ಆಂತರಿಕ ವಿವರಗಳ ಬರೆಯಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇನೇ ಎಂತ ಬರೆದಿದ್ದೆ. ಈಗ ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಶೇವ, ಮಾವ, ರಾಮಣ ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಈ ನನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸುಖ, ಸಂತೋಷ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಳೋ ಅವಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಾಸನವಾಯಿತು ಎಂದು ಬರೆದು ಇದ್ದರು. ಪ್ರಾಯಶಃ ನೀವೆಲ್ಲ ಅದೇ ರೀತಿ ದುಃಖಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ನನಗೂ ಒಂದೊಂದು ಬಾರಿ ಕೆಣ್ಣು ಮಂಜಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಅವಳ ಪಾಥಿವ ದೇಹ ಹೋಗಿದೆ ಅಷ್ಟೇ. ಆತ್ಮ ನನ್ನ ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆಯೇ ಇರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತೆ. ನನಗೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಇಲ್ಲ. ಕನಸುಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬೀಳುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಏನೋ ಅರ್ಥವಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತೆ. ಆ ಅರ್ಥ ನನಗೇನು ಸರಿಯಾಗಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಡಾಕ್ಟರ್ ಸಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರ, 'ಕನಸುಗಳು' ಎಂತ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿಜ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ನಾನು ಓದಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಕೆಲವರು ಅಜೀಣದಿಂದ ಕನಸುಗಳು ಬೀಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು

ಯಾವುದನ್ನೂ! ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅದೇ ಕನಸು ಬೀಳುತ್ತೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ಯೋಚನೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮಲಗಿದಾಗ ಏಷಿನ ಸನುಯಕ್ಕೆ ಕನಸು ಬಿದ್ದರೆ ಅರ್ಥವೇನು?

ಆ ರೀತಿ ನನಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕನಸುಗಳು ಬಿದ್ದವು. ಒಂದನೆಯದು ಸಾಯುವುದನ್ನು ನೀನೂ ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡಿದ್ದೀರುಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ನಾನೇ ಸೊಯುವಂತೆ ಕನಸು ಕಂಡೆ. ಉಸಿರು, ನರ, ಎಲ್ಲ ಎಳೆಮಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಹಾಗೇ ಬೆಚ್ಚು ಬಿದ್ದ ಎದ್ದಾಗ ಬದುಕಿದ್ದೆ. ಎರಡನೆಯದು ನಿನ್ನ ತಾಯಿ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದಿದ್ದಳು. ಅದೋ ಶುಭ್ರವಾದ ಉಡುಗೆ, ನಗುಮುಖ, ಗಂಡ ಹೆಂಡತಿ ನಾವಿಬ್ಬರೇ ಇದ್ದಾಗ ಹರಟಿಬಹುದಾದ ಹರಟಿ—ಪುನಃ ಎಚ್ಚರ. ಮಾರನೆ ದಿನ ಎದ್ದಾಗ ಒಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡಿತು. ಜೈಲಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ “ಬಲ್ಲವನು ನಾನೆಂದು” ಬಹುತ್ತಾರ್ಥಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದೆ. ಗೊರೂರು ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯಂಗಾರ್ಯರು ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು. ಉನೆಯ ದಿನ ಪುನಃ ನಿನ್ನ ತಾಯಿ—ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಎಷ್ಟು ಸರಸದಿಂದ ಇರಬಹುದೋ ಅಷ್ಟು ಸರಸ—ಪುನಃ ಎಚ್ಚರ. ಈ ಕನಸುಗಳ ಅರ್ಥವೇನು? ದೇವರೇ ಬಲ್ಲ. ಸಾವು ಸದಾ ನಿನ್ನ ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆಯೇ ಇದೆ. ಜೋಕೆ! ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡದೆ ನಿನ್ನ ಕೆಲಸ ನೀನು ಮಾಡು ಎಂದಿರಬಹುದೆ? ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪುಕಾರ ತಿಂದ ದೇಹ. ಕಾಮಕ್ಕೆ ಎಡೆ ಕೊಡಬೇಡ. ಪ್ರೇಮವೇ ಶಾಶ್ವತ. ನನ್ನ ಕಾಮದೇಹ ಸುಟ್ಟಿರೂ ಪ್ರೇಮರೂಪಿಯಾಗಿ ನಿನ್ನೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದೀನೆ, ಎಂಬ ಅಭಯ ವಿರಬಹುದೇ. ದೇವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ, ನಿಷ್ಪಲ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮನಃಪೂರ್ವಕ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಆಗಬಹುದಾದ ಶುಭ—ಪ್ರಪಂಚದ ಉಹಿಗೆ ವಿಾರಿದ್ದು ಎಂದಿರಬಹುದೆ? ನನಗಂತೂ ಈಳಿಯದು.

ಇಷ್ಟವಾತ್ರ ಬಲ್ಲಿ. ಚಂದ್ರು ನಿನ್ನ ತಾಯಿ ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಇವರ್ವಾದ ಸಂಸಾರವಾಡಿದಳು. ನನ್ನ ಕಷ್ಟ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗಿ

ಯಾದಳು. ಆದರೆ ಒಂದು ದಿನವಾದರೂ ಮನಸ್ಸನ್ನ ಸಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದು, ಕೋಪಮಾಡಿದ್ದು, ಹಟಮಾಡಿದ್ದು ನಾನು ಅರಿಯೆ. ದೇವರು ಕೊಟ್ಟದ್ದರಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಳಾಗಿ ನನ್ನ ಸಂತೋಷವೇ ತನ್ನ ಸಂತೋಷ ಎಂದು ನನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗಿ ಸಂಸಾರನಾಕೆ ಯನ್ನ ನಡೆಸಿದಳು. ನಾನು ಇನ್ನೂ ಇಷ್ಟ ಓದಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಆಸೆ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಬೀಗರ ಮನೆಯವರು ಏನೆಂದಾರೋ ಎಂದು ಹೇದರಿ ನನನ್ನ ನಿನ್ನ ಅಜ್ಞ ಅಜ್ಞ ಬಿಡಿಸಿದರಂತೆ! ಸ್ವೇಚ್ಛಿದಿದ್ದರೂ ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯ ಬುದ್ಧಿ ಬಹೇಳ ದೊಡ್ಡ ಬುದ್ಧಿ, ಬೈದಾರ್ಯದ ಬುದ್ಧಿ. ಆವಳು ಮನುಷ್ಯ ಮಾತ್ರದವಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ. ಎಲ್ಲೊಂದಿಂದಿಂದ ದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದು ಏನೋ ಶಾಪದಿಂದ ನನ್ನ ಸೇರಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಶಾಪ ವಿವೋಚನೆಯಾದೊಡನೆ ದೇವಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಸೇರಿದಳು. ಆ ಸುಖಮಯ ಸವಿ ಜೀವನದ ನೆನಪು ಇಂದು ನನ್ನ ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿರುತ್ತೇನೆ. ದೇಹಲಿಗೂ ಬಂದು ನನ್ನ ಬೆನ್ನು ಕಾವೆಲಾಗಿ, ಸೆರಳಾಗಿರಬೇಕಾದರೆ? ಅಂತಹ ತಾಯಿಯ ಮಕ್ಕಳು ನಿಂತು. ಆವಳ ದ್ಯುವಭಕ್ತಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡದಿತ್ತು. ಯಾವುದರಲ್ಲಾ ತೆಗೆಯುವಂತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನಿಂತು ಆಕೆಯ ಮಕ್ಕಳು. ಬುದ್ಧಿವಂತರಾಗಿ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಗಳಾಗಿ, ಸಚ್ಚರಿತ್ರರಾಗಿ ಸುಖವಾಗಿ ಬಾಳಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸುಖ ನನಗೇನೂ ಬೇಡ. ಗಂಡುಮಕ್ಕಳು ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನ ಮಾತ್ರ ಬೆಳಗಿದರೆ, ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ತೌರುಮನೆ, ತಂದಮನೆ ಎರಡನ್ನೂ ಬೆಳಗುತ್ತಾರೆ. ದೇವರು ಸಿಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸುಖದಿಂದ ಕಾಪಾಡಲಿ. ಅಷ್ಟೇ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

೮-೮-೬೩

ನಾನು ಈ ಹಿಂಡಿ ಬರೆದ ಕಾಡು ತಲ್ಲಿರಬೇಕು. ನಿನಗೆ ಇದು ವರಿಗೆ ದೀರ್ಘವಾದ ಕಾಗದ ಬರೆಯಲು ನನಗೆ ಬಿಡುವೇ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ರೂಮಿನಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಜನ ಇದ್ದರು. ಈ ದಿನ ಸ್ವಾಮೀ ಅವರೆಲ್ಲ ಅಗ್ರಾಕ್ಷ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ನಾಡಿದ್ದ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿಂದ

ಹೊರಡಬಹಳು. ನಾನು ಬರುವಾಗ ಮುಂಚೈನಲ್ಲಿ ಚಿ. ಎವ್‌
ಶ್ರೀನಿವಾಸರ್ಯ್ಯ ಎಂತ ಸಿಯೋನಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ
ಇಂದಿದ್ದೇವು. ರೈಲಿಗೆ ಕಾರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವರ ಮಾನ್ಯನೇಜರ್
ಬಂದಿದ್ದರು. ಸಿಯೋನಿ ಮುಂಚೈ ರೈಲ್ವೇ ಸೈಫ್‌ಗೆ ಉಮ್ಮೆಲಿ ಆಗುತ್ತೆ.
ಹೋಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅಡಿಗೆ ವಾಡಿಸಿದ್ದರು. ಸ್ವಾನ ವಾಡಿ, ಉಟ
ವಾದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ರೈಲಿಗೆ ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ತಂದುಬಿಟ್ಟರು.. ಇಗ ಗಂಟಿಗೆ
ಹೋದೆವು. ೨-೩೦ಗೆ ಪುನಃ ಹೊರಟಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸರ್ಯ್ಯನವರು
ಮುಂಚೈಯಲ್ಲಿ ಸೋಪ್‌ ಕಾಶಿಫನೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಡವರಾಗಿ
ಬಂದು ಈಗ ಏನಿಲ್ಲೆ ಒಂದರೂ ೪೦-೫೦ ಲಕ್ಷ ಸಂಪಾದಿಸಿರಬೇಕು.
ಬೆಂಗಳೂರಲ್ಲಿ ಬಸವನಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಒಂದು ಇಂಡಿನಿ
ಯರಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜು. ತೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಉದಾರಿಗಳು.
ಮುಂಚೈಗೆ ಯಾರು ಹೋದರೂ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆತಿಥ್ಯ. ಹಾಗೇನೇ
ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಎ. ಎಸ್. ಗುಬ್ಬಿ ಎಂತ ಒಬ್ಬರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ನಮ್ಮ
ಜನವಂತೆ. ಅವರು ಸಹ “ಹೋದ ಸಲ ನಿಮ್ಮ ಭೇಟಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ,
ಸೈಫ್‌ಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನ ನೋಡಲು ಬಂದೆ. ಆಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ರೈಲು
ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟತ್ತು. ಖಂಡಿತ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಬರಬೇಕು” ಎಂದು
ಹೋಡುವಾಡರು. ರೈಲು ೨-೩೦ಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಾಸಿಕಾಗೆ ಬರುವ
ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸಂಜೆಯಾಯಿತು. ನಾಸಿಕಾ.ಬಳಿ ಗೋದಾವರಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ.
ಸಣ್ಣ ಹೆಳ್ಳು ಇದ್ದಹಾಗೆ ಅದೆ. ಆ ನದಿಗೆ ರಾಜಮಹೇಂದ್ರದ ಬಳಿ
ಹಾಕಿರುವ ಸೇತುವೆ ಒಂದೂವರೆ ಮ್ಮೆಲಿ ಉದ್ದುವಿದೆಯಂತೆ ! ನಾಸಿಕಾ
ವರೆಗೂ ರೈಲು ಬೆಟ್ಟಿಗುಡ್ಡಗಳ ಮಧ್ಯ ಹಾದು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಡು
ಕಣೆವೆಗಳು, ನದಿಗಳು, ಸುರಂಗ ಮಾರ್ಗಗಳು ನೋಡಲು ಬಹು
ರಮಣೀಯವಾಗಿವೆ. ಭೂಪಾಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ೨-೩೦ ಗಂಟಿ.
ಭೂಪಾಲ್ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮುಂಚೆ ನರ್ಮದಾ ನದಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ.
ಭೂಪಾಲ್ ನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ರಾಮರಾವ್ ಬಂದಿರಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ
ಕಾಗದ ಸಿಕ್ಕಿತೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಆಥವಾ ಬೇರೆ ಕೆಲಸವಿರಬಹುದು.

ಆಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮಾರ್ಹಾವರೆ ಗಂಟೆ. ಆಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಸ್ವೇಷಗಳ ಹಿಂದೆ ನೋನಗಿರಿ ಎಂಬ ಸ್ವೇಷ ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಜ್ಯೇಸರ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪಾಯಶ್ಚಿಂತೆ ಇರಬಹುದು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬು ತೀರ್ಥಂಕರರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು. ಎಲ್ಲ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ರೈಲಿನಿಂದ ನೋಡಲು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೆ. ನೋನ ಎಂದರೆ ಚಿನ್ನ. ಗ್ರಾಮಿಯರ್ ಕೋಟಿ ನೋಡಲು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ರೈಲಿನಿಂದಲೇ ಅನ್ವಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೆ. ಒಳಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿರಬೇಕು. ಒಂದು ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ರೂಣಿಯು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಸ್ವೇಶನ್. ರೂಣಿ ರಾಣಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳ. ಗಳಾಗಳನೇ ಸಿವಾಯಿ ದಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಿಷಣ ಸಂಗಡ ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಷಾಗಿ ವೀರಾವೇಶದಿಂದ ಕಾಡಾಡಿದ ವೀರ ರಮಣಿ. ದೇಹಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಏ ಗಂಟೆ. ಚೊಂಬಣಿಯಿಂದ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಮಳೆ ಬರುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಯಾಣ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಆಯಾಸವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಗಳನೆ ರಾತ್ರಿ ಗಗ-ಇಂಗೆ ನಮ್ಮ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ ಸೇರಿತು. ಸಭಾ ಭವನ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ತುಂಬಿತ್ತು. ಹೊರಗಡೆಯಂತೂ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಲಕ್ಷ್ಯ ಜನ ಸೇರಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಬಾವೃಟಿಗಳು. ಗಾಡಿಗಳ ಮೇಲೆ, ಮೇರ್ಟಾರುಗಳ ಮೇಲೆ ಲಾರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಜನರು ಗುಂಪು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿರು ಜ್ಯೇ, ಜವಹರಲಾಲ್ ನೇಹಾಲಿಕೇ ಜ್ಯೇ, ಜ್ಯೇ ಹಿಂದ್ರ ಎಂದು ಕೂಗಿದ್ದೇ ಕೂಗಿದ್ದು! ಸಭೆಗೆ ದೇಶ ವಿದೇಶಗಳ ರಾಯಭಾರಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದರು. ಎಳ್ಳು ಹಾಕೇನೆಂದರೂ ಜಾಗವಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಂಬಗಳ ಮಧ್ಯ, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕುಚ್ಚಿ ಹಾಕೆಬಹುದ್ದೋ ಅನ್ವಯ ಜಾಗ ಬಿಡದೇ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯ ಕೃಪಲಾನಿಯವರ ಹೆಂಡತಿ ಸುಚೀತಾ ಕೃಪಲಾನಿಯವರು ‘ವಂದೇ ಮಾತರಂ’ ಹಾಡಿದರು. ಜವಹರಲಾಲ್ ಮತ್ತು ರಾಧಾಕೃಷ್ಣರವರ

ಭಾವಣಗಳು ರೋವಾಂಚಕರವಾಗಿದ್ದವು. ರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದರು ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಮೇಚು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಾಳಿ ತಟ್ಟಿದ್ದ ಸಿಲ್ಲುವುದೇ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ಕೊಟ್ಟೇ ವೀರರ ಸ್ತುರಣೆಗಾಗಿ ಏರಡು ನಿಮಿಷ ಸಭೆ ಎದ್ದು ಸಿಂಶು ತನ್ನ ಗೌರವ ಸಲ್ಲಿಸಿತು. ೧೨ ಗಂಟೆ ಮೊಡಿಯತ್ತಲೇ ಸರಿಯಾಗಿ ನಾವೇಲ್ಲರೂ “ಭಾರತೀಯರು ಆತ್ಮತಾಂಗದಿಂದ, ಬಲೀದಾನದಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ಈ ಗಂಭೀರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭಾರತವಿಧಾನ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯನಾದ ಎಸ್. ವಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿರಾವ್ ಆದ ಸೇನು, ಇಂಡಿಯಾ ಮತ್ತು ಇಂಡಿಯಾ ದೇಶದ ಜನರ ಸೇವೆಗಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಈ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇಶವು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಾಯಕವಾದ ಗೌರವಯುತವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದು, ಪ್ರಪಂಚದ ಶಾಂತಿಗೂ ಮತ್ತು ಮಾನವ ಕುಲದ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕೂ ತನ್ನ ಪೂರ್ಣ ಹೃತ್ವಿವರ್ಕ ಸ್ಥಾಯ ಮಾಡುವಂತೆ ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿ ಆಗುವದಕ್ಕೂ ನಮ್ಮತೆಯಿಂದ ದೀಕ್ಷೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವಜನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆವು. ಆಗ ಮದನಮೋಹನ ಮಾಳವೀಯರ ಮಗ ಶ್ರೀ ಗೋಪಿಂದ ಮಾಲವೀಯ (ಆವರೂ ಸದಸ್ಯರು) ಶಂಖದಿಂದ ಶಂಖನಾದ ಮಾಡಿದರು. ಹೆಫ್‌ಫ್‌ಸಿಗಳ ಮಧ್ಯ ಸಭೆಯು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಸಾರಿ ದೇಶದ ಆಡಳಿತ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿತು. ಜವಹರಲಾಲರ್, ಆರ್ಥ್ರಕ್ ರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದರೂ, ಲಾಡ್‌ ವ್ಯಾಂಟ್ ಬಾಂಟನ್ ರಿಗ್ ಗೌವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ ಆಗಲು ಸಭೆ ಒಷ್ಟೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು ಅಧಿಕಾರ ಕೊಟ್ಟಿತು. ಸುಚೀತಾ ಕೃಪಲಾಸಿಯವರು “ಜನಗಣ ಮನ” ಮತ್ತು ಕವಿ ಇಕ್ಕಲ್‌ರ “ಸಾರೇಜಹಾಸೆ ಆಚ್ಚಿಂದೂಸ್ಥಾಂ ಹಮಾರಾ” ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದರು. ಹೊರಗಡ ಬರಲು ಗಂಟೆ ಹಿಡಿಯಿತು. ಜವಹರಲಾಲ್‌ರನ್ನು ನೇರ್ಡುವವರೆಗೂ ಜನರು ದಾರಿಯನ್ನೇ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಗಾಡಿ, ಮೋಟಾರು ಯಾವುದೂ ಸಿಗದೆ ನಡೆದು ಬಂದಾಗ ರಾತ್ರಿ ಒಂದು ಗಂಟೆ !

ಪುನಃ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಸಭೆ. ಲಾಡ್‌ ವೋಂಟ್‌ ಬ್ರೈಟ್‌ ಜನರಿಗೆ ಷೇಕ್‌ ಹ್ಯಾಂಡ್‌ ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗುವವರೆಗೆ ಜನ ದಾರಿಯನ್ನೇ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಒಳಗೆ ಬರಲು ಗಂ ನಿಮಿಷ ತಡವಾಯಿತು. ಅಮೇರಿಕಾ, ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್, ಆಸ್ಟ್ರೇಲೀಯಾ, ಕೆನಡ, ಚೀನಾ, ಫ್ರಾನ್ಸ್, ಜಪಾನ್, ದ್ರಕ್ಷಣ ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯಾ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಪಂಚದ ನಾನಾದೇಶಗಳಿಂದ ಸಂದೇಶಗಳು ಬಂದಿದ್ದವು. ಗೌವರ್ದೂರ್ ಜನರಲ್ ಮತ್ತು ರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದರು ಇಬ್ಬರೂ “ಮಹಾತ್ಮಾಜಿಯವರು ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಸಿರ್ವಾಪಕರು” ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗಲೂ, “ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನಾನು ಸಮ್ಮ ಸೇವಕ, ಸಿಮ್ಮವನು, ವೈಸರಾಯ ಅಲ್ಲ” ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗಲೂ ಕೀವಿ ಕಿವುಡಾಗುವಂತೆ ಮೇಜನ್ನು ತಟ್ಟಿದರು. ರಾತ್ರಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ— ಈ ಸಭೆಯೂ ಬಹಳ ಗಂಭೀರವಾಗಿತ್ತು. ಸಭೆ ಮುಗಿಯುತ್ತಲೇ ನಮ್ಮ ವಿಧಾನ ಸಭೆಯ ಗೋಪುರದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ಎದ್ದನಿಂತ ಮೇಲೆ ವೋಂಟ್‌ ಬ್ರೈಟ್‌ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವನ್ನು ಹಾರಿಸಿದರು. ಹೊರಗೆ ಸುಮಾರು ಇ-ಉಲ್ಕೆ ಜನ ಇರಬಹುದು.

ಸಂಜೇತ್ ಕ್ರೇಸ್ “ಪ್ರಿನ್ಸ್‌ಸ್ ಪಾಕ್‌” ವೈಸರಾಯರಿಂದ ಮಿಲಿಟರಿ ಪರೇಡ್ ಮತ್ತು ಧ್ವಜವಂದನೆ ಇತ್ತು. ಎರಡು ಗಂಟೆಯಿಂದಲೇ ಜನ ಉರಿಯುವ ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಇ-ಇಂರ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಇ-ಉಲ್ಕೆ ಜನ ನೇರೆದಿದ್ದರು. ಹಾಕಿದ್ದ ಕುಚೀಗಳೆಲ್ಲ ಮುರಿದವು. ಪರೇಡ್ ಜಾಗವೆಲ್ಲ ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗಿ ಪರೇಡ್ ನಡೆಯುವುದೇ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು. ರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದರಿಗೆ ದಾರಿಯೇ ದೊರೆಯದೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ನೇಹರೂ ಬಹು ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ದಾರಿ ಮಾಡಿ ವೈಸರಾಯರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದರು. ‘ಪಂಡಿತ ವೋಂಟ್‌ ಬ್ರೈಟ್‌ ಕಿ ಜೈ’ ಎಂಬ ಕೂಗು ಬೇರೆ ಜನರ ನೂಕು ನುಗ್ಗಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೇವೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎನ್ನುವಂತಾಯಿತು. ಹೆಂಗಸರು, ಮಕ್ಕಳು, ಗಂಡಸರು ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಜನರ ತಲೆಗಳೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು. ‘ಇಂಡಿಯಾ ಗೇಟ್‌’ ಎನ್ನುವ ಮಹಾದ್ವಾರ

ಸುಮಾರು ೨೦೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಸಹ ಜನ ಹತ್ತಿ ಕೂತಿದ್ದರು. ವೈಸರಾಯರು ಧ್ವಜ ಹಾರಿಸಿದಾಗ ಹೃಷಿಗಳು, ಭತ್ತಿಗಳು, ದುಡ್ಡು, ಹಣ್ಣು—ಏನು ಸಿಕ್ಕರೆ ಅದನ್ನು ಜನರು ಸಂತೋಷ ಭರದಲ್ಲಿ ಎನೀದರು. ಅನೇಕರಿಗೆ ಗಾಯಗಳಾದವು. ವೈಸರಿನಿಂದ ಬಂದ ಮಳವಳ್ಳಿ ವೀರಪ್ಪ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಕನ್ನಡಕ ಕಳೆದುಕೊಂಡು, ಬೆರಳು ಗಾಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಜೀವನಷಿತ ಬಂದದ್ದು ಕವ್ಯವಾಯಿತು. ಅವನ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ, ಜನರು ನೂಕುನುಗ್ಗಲಿನಲ್ಲಿ ತುಳಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಕೆಲ್ವರು ಸಿಕ್ಕರು ಬಂದು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಕಳಿಸಿದರು. ಏಸಿಲ್ಲೆ ಒಂದರೂ ೫೦೦-೬೦೦ ಕುಚ್ಚಿ ಮುರಿದಿರಬೇಕು.

ರಾತ್ರಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ದೀಪೋತ್ಸವ ! ೧೦-೧೫ ಗಂಟೆಗೆ ನಮಗೆಲ್ಲ ವೈಸರಾಯರ ಸ್ವಾಗತ. ಚಪ್ಪಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡ ಗಾಂಥಿ ಟೊಪಿಯವರಿಗೆ ವೈಸರಾಯರ ಭವನಕ್ಕೂ ಪ್ರವೇಶವಾಯಿತು. ಸುಮಾರು ೬೦೦-೭೦೦ ಜನ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಕೆಲವರು ಯೂರೋಪಿಯರು, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನದ ಹೆಂಪ್ಲೇನಿ, ಮತ್ತು ಸುರಾವುಲ್ಲಾ. ನಮ್ಮವರೆಲ್ಲ ಚಪ್ಪಲಿ ಪಂಚೆ, ಜುಬ್ಬಿ, ಟೊಪಿ. ಹೆಂಗಸರಂತೂ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಉತ್ಸವಕ್ಕೂ ಬಂದು ಕಳಿಕೊಟ್ಟಿರು.

ನಿಂಬಿಹಣ್ಣಿನ ಪಾನಕ, ಷರಬತ್ತು, ಸೋಡಾ, ಕುಡಿಯವವರಿಗೆ ಪ್ರಿಸ್ಕಿ, ಬ್ರಾಂಡಿ. ಇದೇ ಸಮಯ ಎಂದು ಕುಡಿಯುವ ಪುಣ್ಯತ್ವರೂ ಕುಡಿದರು. ವೈಸರಾಯ್ಯ ಭವನ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದು. ಬರಿ ಕೆಂಪು ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ನೆಲಕ್ಕೆ ರತ್ನಗಂಬಳಿ, ಮೇಲೆ ಒಳ್ಳಿ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ವಾಗತ ಭವನದಲ್ಲಿ ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ವಾತಾಡುತ್ತ, ಕುಡಿಯುತ್ತ ನಿಂತಿರಬೇಕು. ನಮಗೇನೇ ಬಹಳ ಕೃತಕವಾಗಿ ಕಂಡಿತು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿನದ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಇದೇಕೆ ನಂದು. ಅದೇ ದಿನ, ‘ಗಾಂಥಿಜಿ’ ಕಲ್ಪತ್ರುದಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ “ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಿ, ಉಪವಾಸಮಾಡಿ, ನೂಲು ತೆಗೆಯಿರ” ಎಂದು ಉಪದೇಶ

ಮಾಡಿದರು. ಲಾಹೋರಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಜಗತ್ತದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಜನ ಕೊಲೆಯಾದರು. ಈಗ ಬಂದಿರುವ ವರ್ತಮಾನದಂತೆ ಇಡೀ ಲಾಹೋರ್ ನಗರವೇ ಸುಟ್ಟು ಹೋಗಿದೆಯಂತೆ! ಇದೇನು ಹುಚ್ಚುತನ! ಕೊನೆಗೆ ವೈಸರಣ್ಯ ದಂಪತ್ತಿಗಳು ಬಂದು ಕೆಲವರ ಕ್ಕೆ ಕುಲುಕಿದರು. ಕೆಳಗಡೆ ತೋರ್ಟಿದಲ್ಲಿ ಗಿಡಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಬಣ್ಣದ ಬಲ್ಲಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ದೀಪೋತ್ಸವ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದರು. ಬ್ರಾಂಡ್ ಸಂಗೀತ. ಹಾಗೇ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರುಗಾಡಿ ಹರಟಿ ಹೊಡಿದು ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಬಂದು ಗಂಟಿ.

ಬೆಳಿಗ್ಗೆ (ಗ್ರ-ಆ-ಭ್ರ) ಉ-ಇಂಗೆ ಲಾಲ್ ಕೆಲ್ಲಾ(ಕೆಂಪು ಕೋಟಿ, ರೆಡ್ ಫೋರ್ಟ್)ದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜವಂದನೆ. ಇದು ಮೊಗಲ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಕೋಟಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ಕೆಂಪುಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ ‘ಲಾಲ್ ಕೆಲ್ಲಾ’ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಏರ್ಪಾಡು ಬಹು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿತ್ತು. ಜನಸಂಧಳೆ ಎಲ್ಲಮೂ ಕೋಟಿಯ ಕಂಡಕದ ಮುಂದೆ ಇತ್ತು. ನಮ್ಮನ್ನು ಕೋಟಿ ಒಳಗೆ ಬಿಟ್ಟಿರು. ಕೋಟಿ ಗ್ರೋಡೆಯ ಬುಚ್ಚನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಜಾಗ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಹಿಂದಿನ ಸಾಯಂಕಾಲ ಜನರು ಅವು ತೋಂದರೆ ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಆವರ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಮಿತಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸುಮಾರು ೪-೫ ಲಕ್ಷ ಇನ್ನರು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿರಬೇಕು. ಎಡುರುಗಡೆ ಐ.ಎ.ಎ. ಸ್ಪೇಸಿಕರು, ದೇಶ ಸೇವಿಕೆಯರು ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ‘ಜನಗಳ ಆಲೆ’ ಎಂದು ಲಾನು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಓದಿದ್ದೆ. ಆದು ಏನು ಎನ್ನು ಎನ್ನು ಪುದನ್ನು ಕಣ್ಣಿರೆ ಕಂಡೆ. ಒಂದು ಸೆಲ ಒಂದು ನೂಕು ನೂಕಿದರು ಎಂದರೆ ಸಾವಿರಾರು ಜನ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿ ಬಂದಂತೆ ಸುಳಿದು ಹಾಗೇ ಆ ಆಲೆಯು ಮಾಯ ವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಜವಹರರು ಉ-ಇಂ ಗಂಟಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಧ್ವಜಾರ್ಥಿಕಣ ಮಾಡಿ ಭಾವಣ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಭಾವಣ ಚರಿತ್ರಾರ್ಥವಾದದ್ದು. ಒಳಗಡೆ ಕೋಟಿಯ ಶಿಖರದ ಮೇಲೆ ಧ್ವಜಾರ್ಥಿಕಣ ಮಾಡಿದರು. ಕೆಳಗಡೆ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಲಟ್ರಿ ಆಧಿಕಾರಿಗಳು ಏಳು ಜನ ನಿಂತಿದ್ದರು.

ಜನರ ಆ ಉತ್ಸಾಹ ಮತ್ತು ಆನಂದವನ್ನು ನೋಡುವದೇ ಒಂದು ದೃಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಅಂತೂ ಈ ಆಗಸ್ಟ್ ಇಂಡಿನೇ ದಿನಗಳು ಚರಿತ್ರಾರ್ಥ ವಾದ ದಿನಗಳು.

ರಾತ್ರಿ ಇಂಡಿಯಾ ಗೇಟ್‌ ಬಳಿ, ಚೊಂದಿದ್ದಿಚೌಕ್, ಕೊನಾಲ್ ಸರ್ಕಾರ್—ಎಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ದೀಪೋತ್ಸವ. ಗಂಡಸರು, ಹೆಂಗಸರು, ಹುಡುಗರು, ಮಕ್ಕಳು ಹಬ್ಬದ ಉಡುಗೆ ಉಟ್ಟು—ತಿರುಗಿದ್ದೆ ತಿರುಗಿದ್ದು. ಯಾವ ವಾಹನವನ್ನೂ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಇದು ಒಂದು ಅಪ್ರಾವ್ಯ ದೃಶ್ಯ. ಈ ಎರಡು ದಿನಗಳು ಪಾಟೆಗಳು, ಸಭೆಗಳು, ಬೈತಣಗಳಿಗೆ ಲೇಕ್ಕೆವಿಲ್ಲ. ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ ಸಾಕಾಯಿತು.

ಇವತ್ತು ನಮ್ಮ ಪಾಟೆ ವಿಾಟಿಂಗ್. ನಾಡಿದ್ದಿನಿಂದ ಪುನಃ ಸಭೆ. ನಾಳೆ ಚಂಗ್ಲಾಲರಾಯ ರೆಡ್ಡಿಯವರು ವಿಮಾನ ಮೂಲಕ ಮೈಸೂರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಹೂಡಲು ಬೋಕ್‌ಕಾರಿಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ. ನಾನು ಈ ಸಭೆ ಈ ಸಲ ಮುಗಿಯುವವರಿಗೆ 'ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಬಂದ ಮೇಲೆ ನಾನೂ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸರ್ಕಾರದ ಆತ್ಮಧ್ಯ ಪಡೆಯಲು ಹೋಗಬೇಕಾದೀತು. ಅಂತೂ ನೋಡಬೇಕು. ದಿವಾನರು ಇನ್ನೂ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಒನರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಆನಂದಿಸುವಾಗ ನಾವು ಅಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ಸರ್ಜೂರ್ಡೊಡನೆ ಹೋರಾಡಬೇಕು. ತಪಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ ಯಾವುದೂ ಸಿದ್ಧಿ ಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ತಪಸ್ಸಿ ಇನ್ನೂ ಸಾಲದು.

ನೀವೆಲ್ಲ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದಿನಾಚರಣೆ ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದಿರಿ ಬರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎನ್. ಆರ್. ಎನ್. ರಾಫೇವ್ ಎಂತ ಇದ್ದಾರೆ. ಕನಾರ್ಟಕ ಸಂಘ ದಿಂದ ಇಂದ್ರಾಜಿತ್ ತಾರ್ಥಿ ಮೂರು ಗಂಟೆಗೆ ಧ್ವಜವಂದನೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ದಿವಾಕರ್, ಸಿಜಲೀಂಗಪ್ಪ, ರೆಡ್ಡಿ, ನಾನು ಎಲ್ಲರೂ ಮಾತನಾಡಿದ್ದು. ವಿ. ಕೆ. ಆರ್. ವಿ. ರಾವ್ ಎಂತ ಒಬ್ಬ ಪ್ರೋಫೆಸರ್ ಇದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನಡ ದವರು—ಕನಾರ್ಟಕ ಏಕೇಕರಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಆಸಕ್ತರು. ಈಗೆ ೨-೨೮ ಗಂಟೆ—ಅವರನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು.

೨೭-೮-೪೯

ಸಿನ್ನ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನ ಕಾಗದಗಳು ಈ ದಿನ ತಲ್ಲಿದವು. ನಾನು ಗಳ-ಆ-ಇನೆ ದಿನವೇ ಒಂದು ಕಾಡು, ಪುನಃ ಗಳ-ಆ-ಇನೆ ದಿನ ಒಂದು ಕವರು ಬರೆದಿದ್ದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಎರಡು ಕಾಗದಗಳೂ ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರಬಹುದು. ಗಳ-ಆ-ಇನೆ ಬರೆದ ಕಾಗದದ ವೋದಲನೆ ಪುಟ ಮರೆತುಬಿಟ್ಟೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಅದನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಚಂದ್ರಗೇ ಕೊಡು. ಗಳ-ಆ-ಇನೆ ದಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದಿನೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ನೀನೂ ಪಾಯಸ ತಿಂದು ಭಾರಿ ಹೇರವಣಿಗೆ ಹೊರಟಿದ್ದೇ ಸಂತೋಷ. ನಮ್ಮ ದೇಶ ನಮ್ಮ ಜನ್ಮಕಾಳದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ಬಹಳ ಇತ್ತು. ನೀವೆಲ್ಲ ಹುಡುಗರು ಪುಣ್ಯವಂತರು. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಪ್ರಜೆಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಡೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಸವ. ಇ-ಇ ಲಕ್ಷ ಜನ ಸೇರಿದ್ದರು. ಬಾಪುಟ, ದೀಪೋತ್ಸವ—ಹಂಗಸರು, ಮಕ್ಕಳು ಹೊಸ ಬಟ್ಟೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಗಾಂಥಿಕೀ ಜ್ಯೇಷ್ಠ, ಜವರ್ ರಾಂಎಲ್ ಸೆಕ್ವೆಚೆ ಜ್ಯೇ ಎಂದು ಕೊಗಿದ್ದೂ ಕೊಗಿದ್ದೆ. ಆ ದಿನ ದೇಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯಾ ಗೇಟ್ ಬಳಿ ಬಾಪುಟ ಹಾರಿಸಿದಾಗ ನಿನ್ನಷ್ಟೆ ಒಬ್ಬ ಹುಡುಗನಿಗೆ ವಿಲಿಟಿರಿ ಉಡುವು ಹಾರಿ ಮೋಟಾರ್ ನೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದರು. ಬಂದ ಬಂದವರಿಗೆಲ್ಲ 'ಜ್ಯೇ ಹಿಂದ್ರ' ಎಂದು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು. ಅವನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸಿನ್ನ ಜ್ಯೋತಿಕೆ ಬಂದಿತು. ನೀನೂ ದೊಡ್ಡವನಾಗಿ, ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗಿ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೇಸರು ತರಬೇಕು. ಭಾರತ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದರೂ ನಾವು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಲ್ಲ, ನಮ್ಮ ಸರಕಾರ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದೆ. ನಾವೂ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಬೇಕಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪುನಃ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಹೂಡುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪುನಃ ನಾನೂ ಎಲ್ಲರ ಜತಿಗೆ ಜ್ಯೇಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತೋ ಏನೋ? ನಾವು ಗುಲಾಮರಾದರೂ ಮಕ್ಕಳಾದ ನೀವಾದರೂ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಬೇಕು. ಡೆಲ್ಲಿ ಪಾಲ್‌ಮೇಂಟನಿಂದ ಮೈಸೂರನ ಜ್ಯೇಲಿಗೆ ಹೋದರೆ ನೀವು ಯಾರೂ ಯೋಚನೆ

ಮಾಡಬಾರದು. ಈ ಸಲ ಬಹಳ ದಿನ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ೧-೨ ತಿಂಗಳಲ್ಲೀ ಇತ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಜವಹರಲಾಲರನ್ನು ನೋಡಲು ಅವರ ಮನಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೇವು. ಪಟೀಲರನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೂ ಹೋಗಿದ್ದೇವು. ಎಲ್ಲರೂ ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮ ಸಭೆಯು ಈಗ ಇರುವ ಕಾರ್ಯ ಕ್ರಮದಂತೆ ಈ ತಿಂಗಳ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಆಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಕೆಲನ ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ಮೊದಲನೆ ವಾರವೂ ನಡೆಯಬಹುದು—ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ.

೨೨-೮-೪೯

ನನ್ನ ಕಾಗದ ಈ ದಿನ ತಲ್ಲಿತು. ನಮ್ಮ ಸಭೆ ಇಗ-೮-೪೯ ವರೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತೇ. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಹೊರಡುವಂತೆ ಇಲ್ಲ. ನಾಳೆಯಾಂದ ಗಂ ರಿಂದ ೧, ಪುನಃ ಇರಿಂದ ಉರವರೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತೇ. ಉರಿಂದ ಗಿರವರೆಗೆ ರಾತ್ರಿ ಪಾಟ್ ವಿಾಟಿಂಗ್ ನಡೆಯುತ್ತೇ. ಕಾರಣ, ಕೆಲನ ಬಹಳ ಇರುವದರಿಂದ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ಗಂರಿಂದ ಪ್ರಾಂತ್ಯ ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳ ಮಂತ್ರಿಗಳೆಲ್ಲ ಈಗ ವಿಧಾನ ಸಭೆಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯಶಾಸನ ಸಭೆಗಳ ಕಾರ್ಯ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಗಕ್ಕೇನೆ ಮುಗಿಯ ಬೇಕು. ಈ ವಿಾಟಿಂಗ್‌ಗಳ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಬಿಡುವೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ಕಾಗದ ಸಹ ಇಂದು ರಾತ್ರಿ ಗಂ ಗಂಟೆ(೨೨-೮-೪೯)ಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಕನಾರಟಿಕ ಪ್ರಾಂತ್ಯ ನಿರ್ವಾಣಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನೆಯ ದಿನ ನಾವೆಲ್ಲ ಕನ್ನಡದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸದಸ್ಯರು ಸದಾರ್ಥ ಪಟೀಲರನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದೇನು. ಅವರೂ ಬೆಂಬಲ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ದಿವಾಣ ಮೊದಲಿಯಾರರು, ಪಟೀಲ್ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಾಭಿಯಾವರ ಸಂಗಡ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಏನೇನೋ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಏನು ಎಂಬುದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ನಮ್ಮ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ನಿಷಯ ಇದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪಟೀಲರೂ,

ಸಂಪೂರ್ಣ ಭಿಯವರಿಗೂ ಎಲ್ಲ ಗೊತ್ತಿದೆ. ಮೊದಲಿಯಾರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಘಟೀಕರಿಸಿದ್ದು ಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಏನಾಗುತ್ತೋ ನೋಡಬೇಕು.

ನಿನ್ನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಒಂದು ವ್ಯುತಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರರಾಣ ಕಿಲ್ಮೆ (ಡಳಿ ಕೋಟಿ) ನೋಡಲು ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಅದು ಮೊದಲು ವಾಂದವರ ರಾಜಧಾನ್ಯಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರಪುಸ್ತವಾಗಿತ್ತಂತೆ. ಒಳಗಡೆ ಹೋರಾಟ ಕಟ್ಟಿದ ಪುಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಹವಾಖಾನಾ ಎಂಬ ಗಾಳಿಗೋಪುರಗಳಿವೆ. ಗೋಪುರದ ಮೇಲೆ ಸಿಂತರೆ ಕೋಟಿಗೆ ಒಂದು ವ್ಯುತಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಯಶಸ್ವಿನಾ ನದಿ ಕಾಣುತ್ತೆ. ಈಚೆ ಮೂರು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹಲೆ ಪಟ್ಟಣ ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕೋಟಿಯ ಒಳಗೆ ನೋಡಬೇಕಾದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಒಕ್ಕೊಂದು ಹುಲ್ಲು ಗಾವಲು ಮತ್ತು ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೋಟಿಯ ಹೊರಗೆ ರಹಮುದ್ದೀ ಖಲಿಫ್ ಎಂಬ ಮುಸಲ್ಮಾನನ ಗೋರಿ ಇದೆ. ನೋಡೋಣ ಎಂತ ಹೋಗಿದ್ದೇವು. ಒಂದು ಸಣ್ಣ ದಿಣ್ಣಿಯ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಒಣಗಿದ ಜಾಲಿ ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಎರಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲೆ ಗೋರಿ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುವವರಿಗೂ ಈ ಮರಗಳ ಮೇಲೆ, ದಿಣ್ಣಿಯ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲ ಮರಗಳು. ಕೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ಕೆಂಪು ಮಣಿನ ಸೀರಿನ ಗಡಿಗಳನ್ನು ಬೋರಲು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ಆವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಹೋದರೆ ಎಲ್ಲೊಂದು ಸ್ವಾಶಾನದಲ್ಲಿ ರುಂಡಗಳ ಮಧ್ಯ ಹೋದಂತೆ ಭಯಂಕರವಾಗಿತ್ತು—ಮೇಲೆ ಗೋರಿ. ೩-೬ ಆಡುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತೆ ಒಬ್ಬ ಸಾಬಿ ಇದ್ದು.

ವೇನ್ನೇ ದೇಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಂದಿನಿ ಚೌಕದ ಬಳಿ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಚೂರಿಯಿಂದ ಇರಿದ. ತೀಂಗಡಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಇಟ್ಟು, ಲಾಟೆ ಮಾಡಲು ನೋಡಿದರು. ಮೂರು ಜನರ ದಷ್ಟಗಿರಿಯಾಗಿದೆ. ಹಳೆ ದೇಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಫ್ಫ್ಯಾ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಇರುವ ಹೊಸ ದೇಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಏನೂ ಗಲಬೇ ಇಲ್ಲ. ಈಗ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ

ಕಾರಣ ಪಶ್ಚಿಮ ಪಂಜಾಬಿನಿಂದ ಮನೆ ಮತ, ತಿಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿ ಎಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ಒಂದೂವರೆ ಲಕ್ಷ್ಯ ಜನ ನಿರಾಶ್ರಿತರು—ಹಿಂದೂಗಳು ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಮೇರೆ, ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಹಿಂದೂಗಳ ಮೇರೆ ದೂರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಗಂಭೀ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಜನರೇನೋ ಬಹಳ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದಾರೆ. ಪಂಡಿತ ಜವಹರಲಾಲರು ಪಂಜಾಬಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದವರು ಬಂದು ನಮ್ಮ ಪಾರ್ಟಿ ವಿಂಬಿಂಗ್ ನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿನ ದುರಂತ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನಿವರಿಸಿದರು. ಲಾಹೋರಿನಲ್ಲಿ ಇಲಕ್ಷ್ಯ ಹಿಂದೂಗಳು ಸಿಕ್ಕಿರು ಇದ್ದರು. ಈಗ ೧೯-೨೦ ಸಾವಿರಕ್ಕೊಂತ ಹೆಚ್ಚು ಇಲ್ಲವಂತೆ. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಹಿಂದೂ ಸಿಕ್ಕಿರ ಮನೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸುಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ತಿಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಲಾಟಿ ವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಹಿಂದೂಗಳು ಸಿಕ್ಕಿರು ಅವೃತ್ತಸರದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಪಶ್ಚಿಮ ಪಂಜಾಬಿಗೆ ಹೋಗಿ ದೂರು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಪಶ್ಚಿಮ ಪಂಜಾಬಿನ ಹಿಂದೂ ಸಿಕ್ಕಿರು ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿಗೆ ಬಂದು ಗೋಳು ಹೇಳಿ ಕೊಳ್ಳುವದು—ಅವರ ಕಥೆ ಹೇಳಿ ಜನ ಹುಣಿದ್ದು ರೊಚ್ಚು ತೀರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ರೈಲು ಸಿಲ್ಲಿಸಿ ಹಿಂದೂಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು—ಹಿಂದೂಗಳು ರೈಲು ಸಿಲ್ಲಿಸಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಭೀಕರೆ ನಾಟ್ಯ ನಡೆದಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಯಂತರ ಜನ ವಾಹನಸೌಕರ್ಯ ವಿಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ ಏಲಿಟೀರಿಯವರ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಬೀಡುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಾರೆ. ರೈತರು ಮನೆ ಮತ, ಹೊಲಗದ್ದು ಎಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ತಲೆಹೊರೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಈ ಕಡೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದೆಲ್ಲ ಪಾಕಿಸ್ತಾನದ ಫಲ! ನಮ್ಮ ದೇಶ ಎಂದು ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಂಡಿತು ಎಂಬ ಯೋಜನೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಾಧಿಸುಹತ್ತಿದೆ. ನೇಹರೂ ಸರಕಾರ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮ ಪಂಜಾಬಿನಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿಗೆ ಬರುವವರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನೇಹರೂ ರವರಿಗಂತೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬಿಡುವಿಲ್ಲ. ನಿಧಾನ ಸಭೆಗೆ ಬಂದರಂತೂ

ಅಧ್ಯ ಗಂಟಿ ಸಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಯಮುನಾ ಸ್ವಾನಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗಿದ್ದೆ. ದೊಸ ನೀರು ಬಂದು ಕೆಸರಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬರಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರು ಸ್ವಾನ ಮುಗಿಯಿತು. ಪ್ರವಾಹ ವಿದ್ದರೂ ಯಮುನಾ ನದಿ ಬಹೇಳ ನಿದಾನವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತೇ ಇತ್ತು. ಪ್ರವಾಹವಿಲ್ಲವಿದ್ದಾಗ ಪ್ರಾಯಶಃ ಹರಿಯುವುದೇ ಕಾಣಲೀಕ್ಕಿಲ್ಲವೇನೋ ಎಂಬಂತೆ ಇದೆ. ಅದಕ್ಕೇನೇ ದಾಸರು “ಸಾವಧಾನದಿ ಹರಿದಳು ಯಮುನಾ” ಎಂದು ಹಾಡಿರಬೇಕು. ಯಮುನಾ ತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಆ ನದಿಯ ಮಂದಗಮನವನ್ನು ನೋಡಿ ಮುಗ್ಧರಾಗಿರಬೇಕು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಚರಿತ್ರೆ ಎಲ್ಲ ಯಮುನೆಯ ಸುತ್ತು ಲೂ ಹೆಣೆದಿದೆ. ಆ ನದಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಭಗವಾಣ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಯೆಲ್ಲ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲೊಂದು ಪಾಂಡವರು ಸ್ವಾನ ಮಾಡಲು ಯಮುನೆಗೆ ಬಂದಿರಬೇಕಳ್ಳವೇ? ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲೊಂದು ತನ್ನ ಮುರುಲಿಯನ್ನೂ ದುತ್ತು ಗೋವಳರೊಂದಿಗೆ ಕಾಳಿಂಗನ ಮರ್ಡನೆ ವಾಡಿರಬೇಕಳ್ಳವೇ? ಎಂಬ ಯೋಚನೆಗಳು ಹೊಳೆದವು. ಪುರಾಣ ಕಿಲ್ಲೆಯ ಗೋಡೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೇ ನದಿಗೆ ಹೋದೆವು. “ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ” ಎಂದು ಒಂದು ದೇವಸ್ಥಾನ. ಹೊರಗಡೆ ಗೋಡೆಯ ಮೇರೆ ಪಂಚಪಾಂಡವರ ಚಿತ್ರಗಳು. ನಿಜವೋ ಸುಳ್ಳಿಂಧ್ಯಾ? ನಿಜ ಏಕಿರಬಾರದು? ಅಲ್ಲಿಯೇ ಭೀಮಸೇನ ತನ್ನ ಗದೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಅತಿಭಯಂಕರನಾಗಿ ಏಕೆ ಮೇರಿದಿರಬಾರದು?

ಇಗ-ಆ-ಇಂನೆ ರಾತ್ರಿ ಹರಿದ್ವಾರ, ಹೃಷಿಕೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇನೆ. ಸಂಜೇ ಈ-ಇಂಗೆ ಹೊರಟಿರೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಈ-ಇಂಗೆ ರ್ಯೆಲು ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತೆ. ಇನೆ ರಾತ್ರಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಇನೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬೊಂಬಾಯಿ. ಇನೆ ರಾತ್ರಿ ಹೊರಟು ಈನೆ ಸಂಜೆ ಹರಿಹರ. ರಾತ್ರಿ ಮನೆ! ಪ್ರಾಯಶಃ ಹರಿಹರದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಲಾರರು. ಹಿಡಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದೇ ಆಯಿತು. ಅದೂ ಒಂದು ಯಾತ್ರೆ. ನಾನು ಹೊರಡುವ ರ್ಯೆಲು ಆಗ್ರಾಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿ ಹೋಗುತ್ತೆ. ಸಾಧ್ಯವಾದಲೇ ಅನೆ ತಾರಿಖು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲು ಪ್ರಯುತ್ತೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

೩೦-೮-೧೯೪೪

ಈ ದಿನ ಸಭೆಯು ಮುಗಿಯುವುದೆಂದು ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಸಿಸ್ಟೇರೀ ತಿಳಿಸಿದ್ದರು. ಇದ್ದಕ್ಕಿಂದಂತೆ ಸಭೆ ಮುಕ್ತಾಯಾಯಿತು. ಇನ್ನೂ ಎರಡು ದಿನ ನಡೆಯಬಹುದೆಂದು ನಾನು ೩-೯-೪೫ನೇ ದಿನ ರೈಲಿಸಲ್ಲಿ ಹೊರಡಲು ಟಿಕೆಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಎರಡು ಮೂರು ದಿನ ಏನು ವಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ.

೨-೯-೪೫

೩೦-೮-೪೫ನೇ ಸಂಚೇ ಸಿಜಲಿಂಗಪ್ಪನವರ ಬಂಗಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಅವರ ಕುಟುಂಬ ಶ್ರೀಮತಿ ಮುರಿಗೆನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾರೆ. “ಹಂದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿಬರೋಣವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಜತೆ ಇಲ್ಲ. ಯಾರಾದರೂ ಹೋಗುವವರಿದ್ದರೆ ಕಳುಹಿಸೋಣವೆಂದಿದ್ದೇನೆ” ಎಂದರು. ಸಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ, ತಮಗೂ ಹರಿದ್ವಾರದ ಯಾತ್ರೆ ವಾಡಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲು ಇತ್ತು. ಬಂಗಾಲದ ಎರಡು ಮೂರು ಜನ ಸ್ನೇಹಿತರೂ ಬರಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾರು. ಆದರೆ ಹರಿದ್ವಾರದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ಗಲಭಿಗಳಾಗುತ್ತಿವೆ. ಹೋಗಿಬರುವುದು ಹೈಮವಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಂತುಬಿಟ್ಟುರು. ಸಂಚೇ ಕೊನ್ನಾಲ್ಲಾ ಸರ್ಕಾಲ್ಲಾ ಬಳಿ ಹೋಗುವಾಗ ಶ್ರೀ ಗೋಸಾವಿ ಕೃಷ್ಣರಾಮರು ಸಿಕ್ಕಿರು. ಅವರು “ಸಿತ್ಯಾನೂ ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಬಸ್ ಗಳು ಬಿಡಾಡುತ್ತವೆ. ಏನೂ ಭಯವಿಲ್ಲ. ಬೇಕಾದರೆ ನಾನು ಜತೆಗೆ ಬರುತ್ತೇನೆ” ಎಂದರು. ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಧಾರವಾಡದವರು. ತೆಳ್ಳಿಗೆ ಕಡ್ಡಿಯಂತಹ ಮನುವ್ಯ. ೨-೯ ಬಾರಿ ಬದರಿ, ಕೇದಾರನಾಥ, ಗಂಗೋತ್ತಿ ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಮಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನುಕೂಲ ವಾಯಿತೆಂದೆವು. ಕೂಡಲೇ ಲಾಂಡಾಲ್ಟ್ ಎಂಬ ಬಸ್ ಅಫೀಸಿಗೆ ಹೋಗಿ ಟಿಕೆಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿನ್ನು. ೩೧-೮-೪೫ ಶ್ರುವಣ ಶುದ್ಧ ಪೊಟ್ಟಮೆ—ಆಗಂಟಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಸ್ ದೇಹಲಿಯಿಂದ ಹೊರಟಿತು. ರಸ್ತೆಯು ಕೆಂಪುಹೋಟಿಯ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಹಾಂದು ಯಶುನಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಶುನಾ ನದಿಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವ

ಸೇತುವೆ ರೈಲುಸಂಚಾರ, ವಾಹನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಸಂಚಾರ—ಎರಡಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲೆನ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ರೈಲುಗಳು ಓಡಾಡುತ್ತವೆ. ಕೆಳಗಿನ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಗಾಡಿ, ಬಸ್ಸು, ಜನರು ಓಡಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಿದೆ. ದೇಹಲೀಯಿಂದ ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಗುಂ ಮೈಲಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಕಾಲುವೆಗಳು. ದೇಹಲೀಯಿಂದ ಖಚಾಲಿಯವರಗೆ ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಕಾಲುವೆಗಳು. ಖಚಾಲಿಯಿಂದ ಹರಿದ್ವಾರದವರೆಗೆ ಗಂಗಾ ನದಿಯ ಕಾಲುವೆಗಳು. ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ—ದಿಗ್ರಿತದವರೆಗೂ ಗೋಧಿ, ಭತ್ತ, ಕಬ್ಬಿ, ಜೋಳ, ಜವ್ನೆಗೋಧಿಯ ಹಸುರು ಹಾಸು. ಪೆಸರಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ್ನೆ ಯನ್ನು ನೋಡಬಯಸಿದರೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಹುಣಿದ್ದ ತನ್ನ ಹೂ ಹಣ್ಣಿಗಳಿಂದ, ಧನ್ಯಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ಸಂತುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದೆ. ರಸ್ತೆಯ ವಕ್ಕದಲ್ಲಿ ರೈಲುದಾರಿ, ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಬಾನೆಗಳು. ನಾವು ಹೂರಡುವ ಮುಂಚೆ ಶ್ರೀ ದಿವಾಕರ ರಂಗ ರಾಯರು “ಹರಿದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಜಿಗೆ ಸನ್ನ ಸಮಸ್ಯಾರ ಹೇಳಿ” ಎಂದರು. “ಯಾವ ಗಂಗಾಜಿ” ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿನ ಜನರು ಗಂಗೆಯನ್ನು ‘ಗಂಗಾಜಿ—ಗಂಗಾವಾತೆ’ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಮ್ಮ ಜನರು ಗಂಗೆ, ಯಮುನೆ ಮುಂತಾದ ಧ್ರುವ ನದಿಗಳಿಗೆ ಏಕ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆಂಬುದು ಅರ್ಥಗಭಿತವಿದೆ. ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನವೆಲ್ಲ ಗಂಗೆ—ಯಮುನೆಯರ ಮಡಲೆನ ಬೈಲುಗಳು. ಭರತವಿಂಡವನ್ನು ತಾಯತೋಳ ತೆಕ್ಕೆಯೋಳಗಿನ ಮಗುವಿನಂತೆ ನಲಸಿ ಬಳಸಿದ ನದಿಗಳು. ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳ ನಾಗರೀಕತೆಯು ನದಿಗಳ ಪಡದಲ್ಲಿಯೇ ಬೆಳೆದಿದೆ. ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಗಳು, ಭಾಗವತದ ಕಥೆಗಳು ಗಂಗೆಯಮುನೆಯರ ತೀರದ ಸುತ್ತುಲೂ ಕಣೆದ ಕಥೆಗಳು. ಇಲ್ಲಿನ ಜನರು ಕಷ್ಟವಾಸಿಗಳು. ಎಲ್ಲೆಯೂ ಒಂದು ಅಂಗುಲ ಬಂಜರು ಭೂಮಿ ಬೇಕೆಂದರೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿನ ಹಸುಗಳು, ಎತ್ತು ಎಮ್ಮೆಗಳು ಆನೆಯ ಗಾತ್ರ ಇವೆ. ಹೊತ್ತಿಗೆ ಉಗಂ ಸೇರು ಹಾಲನ್ನು ಮಲಭ

ವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ. ರೂರ್ಕಿ ಕಟ್ಟಣದಿಂದ ಇಂ ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಖಚೋಲಿಯಂದ ಗಂಗಾ ನದಿಯ ಕಾಲುವೆ ಅರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾಲುವೆಯೋ—ಒಂದು ಮೈಯುಬ್ಬಿನ ತುಂಬು ಜವ್ವನದ—ಸಣ್ಣ ನದಿಯಂತೆ ಇದೆ. ರೂರ್ಕಿ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಟ್ಟಣ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಂಡಿಸಿಯರಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜ್ ಇದೆ. ಗಳಿಂತಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು (Mathematical Instruments) ತಯಾರು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಬಾನೆ ಇದೆ. ರೂರ್ಕಿಯಂದ ಹರಿದ್ವಾರದವರೆಗೂ ಗಂಗಾ ನದಿಯ ಕಾಲುವೆಯ ದಡದ ಮೇಲೆಯೇ ರಸ್ತೆಯು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಕಾಲುವೆಯನ್ನು ದಾಟುವಾಗ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ಸಿಂಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನು ತೋಡುವಾಗ ಕೆಲವು ಕಡೆ ನದಿಗಳ ಕೆಳಗೆ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನು ತೋಡಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕಾಲುವೆಯ ಕೆಳಗೆ ನದಿಗಳು ರಿಹಯುತ್ತವೆ. ದಾರಿಯಾದ್ದರ್ಕೂ ಕಣ್ಣನಗಳನ್ನು ತಣಿಯುವ ನೋಟ! ಆದರೆ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊಲಸು. ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಮೈಮುತ್ತುವ ನೋಟಗಳು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಫೋಸಿಯಾಬಾದ್, ವಿಂಬಾರ್ತ್, ಮಾರುಫರ್ ನಗರ, ದೇವಾಬಂದ್, ರೂರ್ಕಿ ನಗರಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ವಿಂಬಾರ್ತ್ ದೊಡ್ಡ ನಗರ. ವಿಂಬಾರ್ತ್, ರೂರ್ಕಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಶಂಚಿಯಾಗಿವೆ. ಉಳಿದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಳೆ ಹೆಚ್ಚು.

ನಾವು ಹರಿದ್ವಾರವನ್ನು ಸೇರಿದಾಗ ಅ-೩೦ ಗಂಟೆ. ಹರಿದ್ವಾರ ಹಿಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕೇಂದ್ರ. ಭಾರತದ ಎಲ್ಲಿ ಸನಾತನ ಧರ್ಮಗಳ, ಮತಗಳ ಶಾಖೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ. ದಾರಿಯಲ್ಲೇ ನ್ಯಾಮಿ ಶ್ರದ್ಧಾಂತದರು ಸಾಫಿಸಿದ ಕಾಂಗ್ರಿ ಗುರುಕುಲ, ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಆಶ್ರಮ, ವೇದಿಕ್ಷಾ ಕಾಲೇಜ್, ಆಯುವ್ಯೇದ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ಮುಂತಾದ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಯೂ ಒಂದು ಧರ್ಮಭೂತ. ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಯಾತ್ರಿಕರು, ಸಿರಾಶೀತರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹರಿದ್ವಾರದ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಅಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸೆಲೆಸಿರುವವರು ೮೦೦೦೦ವಂತಿ. ಈಗ ಸುಮಾರು

೬೦ ಸಾವಿರ. ೫೦ ಸಾವಿರ ಜನರು ನಿರಾಶ್ರಿತರು. ಇಂಡಿಯಾ ಸರಕಾರದವರು ಒಂದು ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಶಿಬಿರವನ್ನು ಸಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಂಡಿತ ಜವಹರಲಾಲ್ ನೇಹಾಲಿ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಿಜಿ ಶಿಬಿರವನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದಿದ್ದರು. ಭತ್ತೆಗಳ ಕಟ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ರೈಲ್ವೆ ಪ್ಲಾಟ್‌ಫಾರಂ ಮೇಲೆ, ಮರದ ಸೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಸೀರಾಶ್ರಿತ ಹಿಂದೂಗಳು, ಸಿಕ್ಕರು! ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಸಾಹುಕಾರನೊಬ್ಬನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಭತ್ತದಲ್ಲಿ ದಾಷ್ಟಿಣ್ಯವನ್ನು ಖಚುವೊಡಿ ಮೂರನೆಯು ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೊಣೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಸಾವಾನುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಗಂಗಾ ನದಿಗೆ ಸ್ವಾನಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿವು. ನದಿಯ ದಡ ಸೇರುವವರಿಗೆ ನದಿ ಎಲ್ಲಿದೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಗೊತ್ತುಗುವುದಿಲ್ಲ. ಫಾಟ್ ಇಳಿಯುವ ಸ್ಥೇದಲ್ಲೇ ದೇವರ ಗುಡಿಗಳು—ಎಲ್ಲ ದೇವರಿಗೂ ಒಂದೊಂದು—ಒಂದೊಂದು ಮರದವರಿಗೂ ಒಂದೊಂದು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವರುಗಳೂ ಜಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಕಾದಾಡಿದಂತೆ ಇದೆ! ಗುಡಿಗಳು ಬಹಳ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿವೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ವಿಶಾಲವಾದ, ಕಲಾಕೃತಿಗಳಾದ—ಶಿರುಪತಿ, ಶ್ರೀರಂಗ, ಕಂಚಿ, ಸಂಜನಗೂಡು, ಶ್ರೀರಂಗವಟ್ಟಣ, ಹಳೇಬಿಂದು, ಬೇಲೂರು, ಹಂಪೆಯ ದೇವಾಲ ಯಗಳ ಭವ್ಯತೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಆ ನೋಟವೇ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಭಾವನೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿನ ದೇವರು ಅಮೃತಶೀಲೆಯ ಸಣ್ಣ ವಿಗ್ರಹಗಳು. ಇಂದಿನ ಭಾರತೀಯರ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ದೇವರುಗಳೂ ವಾಮನರೂಪಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ ಮೆಟ್ಟಲು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾಂಗೇರಿ ಮರದವರ ಶಾರದಾ ದೇವಿಯವರ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಅರ್ಚಕರು ಶ್ಯಾಂಗೇರಿಯ ಅಣ್ಣಿಪ್ಪಯ್ಯನವರು. ಕನ್ನಡಿಗರೊಬ್ಬರನ್ನು ಕಂಡು ಮಹದಾನಂದ ವಾಯಿತು. ನಮ್ಮೂರಿನ ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಸುಬ್ಬಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತು ಸುಂದರಂ ಆಯ್ಯರ್ ಪರಿಚಯ ಹೇಳಿದರು. ಶಾರದಾದೇವಿಯ ವರಿಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿ ಮಾಡಿಸಿದೆವು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಅಷ್ಟಾಗಿ ದೇವರ ಮೇಲೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ರಭಸದಿಂದ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಹರಿದೇಂದುವ ಗಂಗೆ, ಸ್ವಾನಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದಿರುವ ಸಹಸ್ರಾರು ಜನರ

ಜಂಗುಳಿಯ ಮೇಲೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ನದಿಗಳಿಯಲು ಶಾರದವೃನವರ ಗುಡಿಸಲು. ವಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕಟ್ಟುದ ಮೆಟ್ಟುಲು—ನುಗ್ಗಿಕೊಂಡು ಇಳಿಯ ಜೀಕು. ಎದುರಿಗೇನೆ ಭೀಮಕುಂಡ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾನ ಮಾಡಿದರೇನೆ ಪುಣ್ಯ ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಭೀಮಸುಂಡ ದಾಟಲು ಒಂದು ಸೇತುವೆ, ಅದರಾಚೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ವಾನಫಟ್ಟು. ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಒನ್ನ ಶಿಕ್ಷೆ ರಿದು ತುಂಬಿದ್ದರು. ಸ್ವಾನಮಾಡುವವರು, ಸಂಕಲ್ಪ ಹೇಳುವವರು, ಶ್ರಾದ್ಧ ಮಾಡುವವರು, ಮಾಡಿಸುವವರು, ಹರಿಕಥೆ, ಭಜನೆ, ಪುರಾಣ ಪುಣ್ಯಕಥೆಗಳು, ಹಸ್ತಸಾಮಾಧಿಕೆ ನೋಡುವವರು, ಅಸನಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿರುವ ಚೈರಾಗಿಗಳು—ಇದನ್ನೇಲ್ಲ ನೋಡಲು ಬಂದವರು. ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದೂ ನಿಲ್ಲಲು ಸಹ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲ. ದೇಗೋ ಅಂತೂ ಜಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಸ್ವಾನ ಮಾಡಿದೆನು. ಇಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವುದು ಮೂಲ ನದಿಯಲ್ಲ. ಗಂಗಾ ನದಿಯ ವೇಗ ಬಹಳ. ನೀರನ ಆಳ ಸೋಂಟದುದ್ದು ಇದ್ದರೂ ಎರಡು ಮೆಟ್ಟುಲು ಇಳಿದರೆ ಸಾಕು ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾನ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ವಾಗಲೆಂದು ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಗೆ ಆಣೆಕಟ್ಟು ಹಂತಿ ನಾಲೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ತಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆ ನಾಲೆಯ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಭಾಗ ಭೀಮಕುಂಡ. ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗ ಸ್ವಾನಫಟ್ಟುದ ಆಚೆ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಸೋಂಟದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀರು. ನೀರು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ, ಹೆಚ್ಚಿದ ಸೀರು ಹಡಿದು ಹೇಗೆ ಪಂಚಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಚೆ ದಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೊಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು, ಸೀರನ್ನು ಒಂದೇ ಮಾಟ್ಟುದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಗಂಗೆಯು ಹಿಮವಶ್ವನಾತದ ಗಭ್ರ ದೊಳಗಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೇವತ್ತು ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಹೃಷಿಕೇಶದಲ್ಲಿ ಹೊರಬ್ಬಿಳುವದರಿಂದ ಸೀರು ಬಹಳ ತಣ್ಣಿಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಯಶಿ ಶಿಷ್ಟಾಂಶ ಖಂಡಿಗೆ ಇರಬಹುದು. ಸ್ವಾನಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುವುದು ಕಷ್ಟ. ಆದರೆ ಒಮ್ಮೆ ಸೀರಿಗೆ ಇಳಿದರೆ ಮೇಲೆ ಬರಲು ಮನಸ್ಸು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪ್ಪು ಆಹಾಕರವೂ, ಹಿತವೂ ಇದೆ. ನಮ್ಮ ಗಳಿಂ ಮೈಲೆ ಬಸ್ತು ಪ್ರಯಾಣದ ಆಯಾಸವೆಲ್ಲ ಪರಿಹಾರ

ವಾಯಿತು. ಸ್ನಾನವಾಡಿ, ಸ್ವಾಪ್ನ ಶುಕಾರ ವಾಡಿಕೊಂಡು, ಒಂದು ಗಾಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಾಂಗ್ರಿ ಗುರುಕುಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದೆ.

ಅದೂ ಒಂದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. ಸ್ನಾನಿ ಶ್ರದ್ಧಾನಂದರೂ ಸಾಧ್ಯಾ ಸಿಸಿದ್ದು. ಗಂಗಾನದಿಯೇ ಒಂದು ಕಾಲುನೆಯ ದಡದ ಮೇಲೆ ಉರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಈಗ ೧೦೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಓದುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಕ್ಷಣವೆಲ್ಲ ಹಿಂದಿ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ. ಶ್ರಾವಣಿಯಾದ್ದು ಒಂದ ನಾವು ಹೋದಾಗ ಸುಮಾರು ೫೦೦ ಜನ ವಟುಗಳು ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಸಾಮೂಹಿಕ ವೇದಫೋನ್‌ಫೋಯನ್‌ನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಂದಿನ ಖಣಿಗಳ ಆಶ್ರಮದ ಕಲ್ಪನೆ ಬಂದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಬಿರಾಗಳು ಒಂದು ವೇದಭವನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ವೇದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತು ಕಥೆಗಳನ್ನು—ಆ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತಾ ವಾಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ವರ್ಣಿತಿತ್ತರು ಬರೆಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಮ್ಯಾಡಾನ, ಸುತ್ತಲೂ ಗಿಡಮರಗಳು, ಗಂಗಾ ನದಿಯ ಕಾಲುವೆಗಳು, ಚಿಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು—ಸಿಜವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯದ ಬೀಡಿನಲ್ಲಿ ಈ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ತ್ರಿವರ್ಣದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿದೆ. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಸೇರಬೇಕು—ಮಧ್ಯ ಸೇರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ ಅಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಾಡಿ, ಪುನಃ ಗಂಗಾ ಘಾಟಿಗೆ ಬಂದಿವು. ಆಗ ಸಂಚೇ ಏಳು ಗಂಟೆ ಇರಬಹುದು. ಶ್ರಾವಣ ಪೂರ್ಣಿಮೆ ಎಂದು ಸಿನಗೆ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಶ್ರೀ ಬೇಂದ್ರೆಯವರ “ತೇಲಿಬಿಟ್ಟಿವು” ಎಂಬ ಕವನವನ್ನು ನಾದಲೀಲೆಯಲ್ಲಿ ಓದಿದ್ದೀರುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ದೀಪೋತ್ಸವ. ಗಂಗೆಯ ಉಬ್ಬಿದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಅಷಂಖ್ಯಾತ ಜನರು ತೇಲಿಬಿಟ್ಟೆ ದೀಪಗಳ ನಾಲು ! ಹೆಂಗಸರು, ಮಕ್ಕಳು, ದೊಡ್ಡವರು, ಚಿಕ್ಕವರು ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೊಂದು ಮುತ್ತುಗದ ಎಲೆಯ ಬುಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೂ ತುಂಬಿ, ದೀಪ ಹಚ್ಚಿ ಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ತೇಲಿಬಿಡುವವರೇ. ನಾನೂ ಒಂದು ಬುಟ್ಟೆ ಹೂವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಿನ್ನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಿಬಿಟ್ಟೆ. ಈ ಕಡೆ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲೆ

ಗೋಗಾರು. ಆರಳು ಉಂಡಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಾರಲು ತಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಣಿಗೆ ಆರು—೧೦ಟ್ಟು. ಆ ಉಂಡಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದ ಹೊರತು ಹಸುಗಳು ದಾರಿಯನ್ನೇ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ಹಸುವೂ ಒಂದೊಂದು ಬೆಬ್ಬಾನೆಯಂತೆ ಇದೆ. ಕಣ್ಣನ ತಣೀಯಾವವರೆಗೂ ಈ ದೃಕ್ಕವನ್ನು ಸೋಡಿ ತಿರುಗಲಾರದೆ ನಮ್ಮ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದೆನು. ದಾರಿಯಲ್ಲೇ ಒಂದು ಹೋಟಿಲಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟು. ನಮ್ಮೂರಿನ ಸಿಲ್ವರ್ ಸೈಕಲ್ ಷಾಪಿ ನಂತಹ ಒಂದು ಮಳಿಗೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಒಲೆ—ಅಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟು. ಅಲ್ಲಿ ಉಂಟು ಮಾಡಲಾರದವರು ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಚು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅದರ ಮೇಲೆ ಉಂಟು ಪೂರ್ವೇಸುತ್ತಾರೆ. ಹೋಟ್ಟೆ ಕಾದಿತ್ತು. ಒಳಗೆ ಮೊಗೆ ಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಕೊಟ್ಟೆ ಉಂಟು ಮಾಡಿ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಬಂದಿವು. ಮೊರಗೆ ಮಲಗಿದ್ದರೂ ಅಸಾಧ್ಯ ಸೇಕೆ. ಮಾರನೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ೫-೬೦ರ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿಕೇಶಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ರಾತ್ರಿ ೧೦ ಗಂಟೆ ಬಾಗಿಲು ಬೀಗ ಹಾಕಿದರೆ ಈ ಗಂಟೆಯವರಿಗೆ ತೆಗೆಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು. ನಿರಾತ್ರಿತರು ಬಹಳ ಜನರು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕಳ್ಳತನಗಳು ಹೆಚ್ಚಿಗಿನೆ ಎಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಎಚ್ಚರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ, ಮೊದಲು ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿರಲ್ಪಲವೆಂದೂ, ಈಗ ಆ ಸಿಯಮುವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಈ ಗಂಟೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರೆ ಅನುಷ್ಠಾಯಾಗಬೇಕೆಂದೂ ತಿಳಿಯಿತು. ಈಗಲೇ ಮೊರಗೆ ಹೋಗಿ ರೈಲ್ವೈ ಸ್ಟೇಷನಲ್ಲಿ ಕಾಲಕ್ಷೇಯಬೇಕು. ಅಥವ ರೈಲು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಒಕ್ಕೆಯ ಪೀಕಲಾಟಕ್ಕೆಟ್ಟೆಟ್ಟೆಕೊಂಡಿತ್ತು. ಕೊನೆಗೆ ನಾನೇ ಆ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರನ್ನು “ನಾನು ಭಾರತೀಯ ವಿಧಾನ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಸದಸ್ಯ. ಬೆಳಗಿನ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಬುಷಿಕೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಸಂಜೀಯೇ ಹಿಂದಿರುಗಿ ದೇಹಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಈ ಗಂಟೆಗೆ ದಯವಿಟ್ಟು ಬಾಗಿಲ ತೆಗೆಸಿ” ಕೇಳಿದೆ. ‘ವಿಧಾನ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಸದಸ್ಯ’ ಎಂದೊಡನೆ ಕಿಂದಿನ ನೆಟ್ಟಿಗಾಯಿತು. “ಗೋರಕ್ಷಣೆಗೆ ಏನು ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ, ಹಿಂದಿಯನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರಭಾಷೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಏನು

ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ, ಹೈದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂಗಳಿಗೆ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀರಿ? ವಾಕೆಸ್ಥಾನದವರಂತೆ ನೀವು ಇಲ್ಲಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನರನ್ನು ಏಕೆ ಓಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ? ಮತಾತೀತ (ಸೆಕ್ರೆಟ್‌ಡೋ) ರಾಷ್ಟ್ರ ಎಂದು, ವಾಕೆಸ್ಥಾನ ಎಂದು ನಿನ್ನ ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದವರನ್ನು ಇಂದು ರಾಷ್ಟ್ರಭಕ್ತರೆಂದು ಹೇಗೆ ನಂಬುತ್ತೀರಿ, ನಿರಾಶ್ರಿತರಿಗೆ ಏನು ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಶ್ನಿಗಳ ಸುರಿಮಳಿಯಾಯಿತು. ನನಗೆ ಹಿಂದಿ ಒರದು—ಆತನಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಬರದು. ಕೊನೆಗೆ ನನ್ನ ಒಡಕು ಹಿಂದಿ ಯಿತ್ತೀರ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಮುಂದೆ ನಿಂತಿರುವ ಜಟಿಲ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನೂ, ಮಹಾತ್ಮರ ನೇತ್ರ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತಾಜ್ಞರ ಮತ್ತು ಸರದಾರರು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ, ನಮ್ಮ ರಂಜ್ಯಾಡಳಿತ ನೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆತ ನಿಷ್ಠನಾದ ವೈಷ್ಣವ ಭಕ್ತ. ಸನಾತನಿ ಹಿಂದೂ. ನನ್ನ ವಾದದಿಂದ ಘೋಷ ಸಮಾಧಾನವಾಗ ದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತೃಪ್ತಿಯಾಯಿತು. ಕೊನೆಗೆ ನನ್ನ ಹಿಂದಿ ಮಾತಿಗಾಗಿ ಒಯಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಇಗಂಟಿಗೆ ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆಯುವಂತೆ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಿಗೆ ಆಚ್ಚೆನಾಡಿ, ಭೇದಿಟಕೊಟ್ಟಿನರ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಬರೆಹ ಬರಸಿಕೊಂಡ. ಇದೆಲ್ಲ ಮುಗಿಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಗಂಗಂಟಿ. ಆದರೂ ಒಂದು ಮಲಗಿದರೆ ಸಿದ್ದಿ ಬಾರದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ದೊಡ್ಡದಾದ ಭಜನೆ. ಯಾರೋ ಇಬ್ಬರು ಹೆಣ್ಣಮಕ್ಕಳಿರ ಬೇಕು—ವೈಷ್ಣವ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಒಯಳ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೃದಂಗ, ತಾಳಮದ್ದಳಿ, ಸಿತಾರು, ತಂಬಾರಿಗಳ ವಕ್ಕವಾದ್ಯ. ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನು ಹಾಡಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದೊಡನೆ ಸಭಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಆ ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನು ಹಾಡುವ ಮೇಳಗೀತ—ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ ಗಂಟಿಯ ವರಿಗೆ ನಡೆದಿರಬಹುದು. ಭಜನೆ ಕೇಳುತ್ತು ನಿದ್ದೆ ಒಂದಿತು. ಎಚ್ಚತ್ತಾಗ ೪-೩೦ ಗಂಟಿ. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಇಗಂಟಿಗೆ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣಕ್ಕೆ ಹೊರಟರೆ—ಹೊರಡುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಉಗಂಟಿ. ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದ ಶುಷ್ಕ ಕೇಶ ೪೦ ಮೈಲಿಗಳು. ರೈಲುದಾರಿ ಶಿವಾಲಿಕ್ ಬೆಟ್ಟಗಳ ನಾಲಿಗೂ,

ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಗೂ ಮಧ್ಯ ಇರುವ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ಓಡುತ್ತದೆ. ಶಿವಾಲಿಕ್ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಉದ್ದ ಸುಮಾರು ೫೦೦ ಮೈಲಿಗಳು. ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯ ಉದ್ದ ೧೫೦೦ ಮೈಲಿಗಳು. ಭರತಿಂದಿರ ಉತ್ತರದ ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕೊರ್ಟೆಯಂತೆ ಹಬ್ಬಿದೆ. ಶಿವಾಲಿಕ್ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ ಸುಮಾರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷಿಮ ಫೆಟ್ಟಗಳ ಶ್ರೇಣಿಯಂತೆ ಚಿಕ್ಕದು. ಅದೇ ಅರಣ್ಯದ ಸೊಬಗನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯಾ ಕಾಣುತ್ತೇನೆ. ದಖ್ಯಿಯ ಹುಲ್ಲು ವಾತ್ರ ಒಂದು ಆಳು ಎತ್ತರ ಬೆಳೆದಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇಲ್ಲಿಯವರು ಆದರಿಂದ ಚಾಪೆ ಹೆಣೆಯುತ್ತಿರಬಹುದು. ಮಧ್ಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ—ರೈಲಿನಿಂದ ಸೋಡಬಹುದು. ಹರಿದ್ವಾರದಿಂದ ಖಾಸಿಕೇಶದ ವಾಗಿವಾಗಿ ಬದರಿ ಕಾಶ್ರಮ, ಕೇದಾರನಾಥಗಳಿಗೆ ಹೇಗುವ ದಾರಿಯಾ ಇದೇನೆ. ಕಾಳಾಕಂಬ್ರಿವಾಲಾ ಎಂಬವನು ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಮೈಲಿಗೆ ಬದರಿಯವರೆಗೆ ಒಂದೊಂದು ಭತ್ತ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸಾಧುಸಂತರಿಗೆ ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಚೀಟಿ ಪಡೆದರೆ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಆವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಂಟಿ ದೂರೆಯುತ್ತದೆ. ಇದೆಲ್ಲ ಕಂಬ್ರಿವಾಲಾನ ಏರಾಟು. ಎಷ್ಟು ಇನ ಯಾತ್ರಿಕರು ಆತನ ಹೆಸರನ್ನು ನೇನಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ? ಖಾಸಿಕೇಶದ ಹತ್ತಿರ ಬರುತ್ತಲೇ ದೂರದ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ತಜರಿ ಘಡ್ವಾಲ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಹೊಸರಾಜಧಾನಿಯು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಖಾಸಿಕೇಶ ಸೇರಿದಾಗ ಗಂಗಂಟಿ. ರೈಲ್ವೆ ಸೈನಿಂದಲೇ ಎರಡು ಟಾಂಗಾಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಕೊಂಡು (ಟಾಂಗ ಇಕ್ಕೆ ಗಂರೂ.) ಉದೊಳಗೆ ಹೋಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊಟ್ಟಿ ಭತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಂಡು, ನೇರವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣರೂಪಾಲಾಕ್ಷ್ಯ ಹೊರಟಿವ್ಯ. ನಿರಾತ್ರಿತರು ಖಾಸಿಕೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ೩೦೦೦ ಜನರಿರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಈಗ ಇಂದ್ರಾಂಶು ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಗಂಗಾ ನದಿಯ ಎರಡು ದಡದಲ್ಲಾ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು, ನಿದ್ರಾಮಂದಿರಗಳು, ಆಶ್ರಮಗಳು, ಧರ್ಮಭರ್ತಗಳು. ಧನ್ಯಂತರಿ ಆಶ್ರಮ, ಸ್ವಗಂ

ಶ್ರಮ, ಶಿವಾನಂದಾಶ್ರಮ — ಈಲ್ಲದೆ ಲೇಕ್ಕೆವಿಲ್ಲದನ್ನು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು. ಖುಷಿಕೇಶ ದಾಟದೊಡನೆ ತೆಹರಿ ಫಡ್ಡಾಲ್ ಗಡಿ ಬಹುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಜನ ಕಡು ಬಡವರು. ಕುಷ್ಟು ರೋಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು. ದಾರಿಯುದ್ದು ಕ್ಷೂ ನಾಲುಗಟ್ಟಿ ಕುಳಿತು ಭಿಕ್ಕೆ ಬೇಡುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಸರ್ಕಾರ ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ಪರಿಹಾರವನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿಲ್ಲ. ಉಪ್ಪುಣಿರುಳಾದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೂಗುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸೇತುವೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ‘ರುಂಲಾ’ ಎಂದರೆ ಉಯ್ಯಾಲೆ. ಈ ಸೇತುವೇಯ ಮೇಲೆಂದ ಗಂಗಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟ ಆಚೆ ದಡಕ್ಕೆ ಹೇಳೀದರೆ ಬದರಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಸೇತುವೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಬಳಿ ಗಂಗಾ ನದಿಯು ಹಿನ್ನಾಲಯ ಪರ್ವತದ ಕಬ್ಬಿಯೊಳಗಿಂದ ಹೊರನ್ನುಗ್ಗಿ ವ್ಯುದಾನಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಗಗನವನ್ನು ಸ್ಥಿರಿಸುವ ದಟ್ಟವಾದ ವನಶ್ರೀಯ ಸೊಬಗಿನ ಗಿರಿಶಿಖರಗಳು, ಮಧ್ಯ ಭೋಗರೆಯುವ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹ, ದಡದ ಉದ್ದುಕ್ಕೂ ಧರ್ಮಶಾಲೆಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಆಶ್ರಮಗಳು; ಸೇತುವೆ ಆಚೆ ಎಡ ದಡದ ಮೇಲೆ ಬದರಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿ. ನಾವೂ ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವ್ಯುಲಿ ನಡೆದುಬಂದೆನು. ದಾರಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯನಾರಾಯಣನ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಎದುರಿಗೇ ಗಂಗಾ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ವಾಡುವಾಗಲೇ ದೊಡ್ಡ ಮಳೆ ಬಂದಿತು. ಗಂಗೀಯ ನೀರಿನೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಮಳೆನೀರು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂತೆ ಇತ್ತು. ನಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆಗಳೆಲ್ಲ ತೊಪ್ಪೆಯಾದರೂ ಅದು ಒಂದು ಆನಂದದ ಆನುಭವ. ಮಳೆ ನಿಂತೊಡನೆ ಹಿಂದಿರುಗಲು ಹೊರಟಿರೆ ಪುನಃ ಮಳೆಗೆ ಸಿಕ್ಕು ಒಂದು ಧರ್ಮಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಭಾವಲ್ಪರದ ನಿರಾಶ್ರಿತರು ಇಬ್ಬರು ಅಣ್ಣತಮ್ಮಾದಿರು ಅವರ ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳು, ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರು ಎಲ್ಲರೂ ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ತೊಯ್ದು ಸಂತಿಷ್ಠರು. ಭಾವಲ್ಪರ ಒಬ್ಬ ನವಾಬಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಂಸ್ಥಾನ. ಈಗ ವಾಕಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ. ಆತ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ೫೦೦೦ ರೂಪಾಯಿ ಕಂಡಾಯ ಕೊಡುವ ಜವಾನು ದಾರನಂತೆ. ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ಗಲಭೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು

ಪೂರ್ವ ಪಂಚಾಬಿಗೆ ಬಂದು ನೇರಳಿಲ್ಲದೆ ಉರಿಂದೂರಿಗೆ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದು. “ನಮ್ಮ ತಂಡೆ ತಾಯಿ ಉರ್ಭೀ ಇದ್ದಾರೆ. ಮೂರು ತಿಂಗಳಿಂದ ಬಂದು ಪತ್ರಕ್ಕೂ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ. ದೇಹಲಿಂಗಲ್ಲಿರುವ ಭಾವಲ್ಪುರ ನೆವಾಬನ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಇಂಡಿಯಾ ಸರ್ಕಾರ ಭಾವಲ್ಪುರದ ನಿರಾಶ್ರಿತರಿಗೆ ಏಕೆ ವಾಸಕ್ಕೆ ಕೊಡಬಾರದು?” ಎಂದು ಕೇಳಿದ. ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ ಟ್ರಿಫ್ಟ್‌ರುವ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿದೆ. ಮತ್ತೆ ನಿಂತಮೇಲೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದೆವು. ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕೇರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಲೀಕಾಯಿ, ಹುರಿಗಡಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರೆ ಸರಿ, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಡ್ಡಬಂದು ಜೀಬನ್ನೇ ರುಡ್ಡಿ ಮಾಡುತ್ತನೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಏಷಿದ್ದರೂ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತನೆ. ನಾವು ಮಾರ್ಕೆಟ್ ಸ್ಟೇಣ್ಟ್‌ಗೆ ಬಂದಾಗ ರ್ಯಾಲು ಇನ್ನೂ ಹೊರಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದೇ ರ್ಯಾಲೆನ್‌ಲೈ ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದೆವು.

ರಾತ್ರಿ ರ್ಯಾಲಿನಲ್ಲೇ ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಸ್ಟೇಷನ್ ಮಾಸ್ಟರನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಒಂದು ವಾರಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆಯೇ ಸ್ಥಾನಗಳೆಲ್ಲ— ರಿಸರ್ವ್ ಆಗಿವೆ. ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು. ಪುಸಃ ಕಂಪಿಟ್‌ಪ್ರೀಯ.೧ಟ್ ಅಸಂಖ್ಯಾ ಸದಸ್ಯ ಎಂದ ಮೇಲೆ ದಹರಡ್‌ಗೆ ಪ್ರೇರ್ ಮಾಡಿ ಎರಡು ಫಸ್ಟ್‌ಕ್ಲಾಸ್— ಸನೆಗೊಂದು ಶ್ರೀಮತಿ ಮುರಿಗುನವರ್‌ಗೊಂದು ರಿಸರ್ವ್ ಮಾಡಿದರು. ರ್ಯಾಲು ಓರಡಲು ಇನ್ನೂ ವೇಳೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸದಿಯ ದಂಡಿಗೆ ಹೊರಟಿಸ್ತಾರು. ಈ ದಿನವೂ ದೀಪೋತ್ಸವ, ಗೋಗಾಸ, ಜನಗಳ ಪರಿಶೆ. ಹರಿದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯೋತ್ಸವ. ಉಪು ಮಧ್ಯವೇ ಒಂದು ಗುಡ್ಡನಿಂದೆ. ಆ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೂ ದೇವಸ್ಥಾನ. ನಾನೂ ಗೋಪಾಲಿಯವರೂ ಆ ಗುಡ್ಡವನ್ನೇ ರಿದೆವು. ದೂರದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡ ಹಾಕಿರುವ ಆಣಕಟ್ಟು— ಅದರ ಮುಂದಿನ ಗಂಗಾ ನದಿಯ ವಿಶಾಲವಾದ ಪಾತ್ರ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹಿಮಾಲಯದ ಕಣಿವೆ ಗಳಿಂದ ಮೊರಬಿದ್ದ ಇಂ ವೈಲಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಆಗಿವ್ಯಾಪ್ತಾ ಒಂದು ವೈಲಿ ಅಗಲವಾದ ಪತ್ರಗಳಿಂದೆ. ಹರಿದ್ವಾರ ಸಗರದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳು,

ಗಂಗಾನದಿಯ ಕಾಲುವೆಗಳು, ಕಾಲುವೆಗಳ ಮೇಲಿನ ದೀಪಗಳ ಸಾಲು—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಷಂಗಮ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಬಹುದು. ನೆತ್ತಿಯ ವರಿಗೆ ಹತ್ತಿದರೂ ಬೆಟ್ಟದ ಮಣಿನ್ನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ನದಿಯ ಹೆಕ್ಕಲು ಮಣಿನಂತೆ ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಯಾವುದೋ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನದಿಯ ಪಾತ್ರವಾಗಿರಬೇಕು. ನೀರು ಕೊರೆದು ಕೊರೆದು ಬೆಟ್ಟವಾಗಿ ಉಳಿದಿರಬೇಕು. ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತವೆಲ್ಲ ಹೀಗೆಯೇ ಹಿಂದೆ ಸಮುದ್ರದ ತಳವಾಗಿತ್ತೇಂದು ಭೂಗಭ್ರ ಶೋಧಕರ ಮತ. ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಒಂದು ಒಂದು ಉಂಟ ಮಾಡಿ, ಸ್ವೇಷಣ ಸೇರಿದಾಗ ಇಗಂಟಿ. ಒಂದು ಗಂಟೆ ಕಾಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. .

ಕಾಯುವ ಕೊರಡಿಯಲ್ಲಿ ತೆಹರಿ ಫೆಡ್ಡಾಲೆನ ಪ್ರೋಲೀಸ್ ಶಾಖಾಧಿಕಾರಿ ಅವತಾರಸಿಂಗರ ಪರಿಚಯವಾಯಿತು. ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಬಂದಿದ್ದೇನೆಂದು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ದಿವಂಗತ ನಾಲುಮಾಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರವರು ಹಿಮಾಲಯ ಯಾತ್ರೆ ಬಂದಾಗ್ಗೆ ತಾವು ಅವರ ಪರಿವಾರ ದೊಡನೆ ಹೋಗಿದ್ದುದಾಗಿಯೂ. ತಮ್ಮ ಸೇವೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರವರು ಬಹಳವಾಗಿ ಮೆಚ್ಚಿ, ತಮ್ಮನ್ನು ಮೈಸೂರಿನ ದಸರಾ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ್ದುದಾಗಿಯೂ—ಆ ಉತ್ಸವದ ಸೊಬಗು, ಮೈಸೂರಿನ ಆತಿಧ್ಯ, ಅಲ್ಲಿನ ಸುಂದರ ಸ್ವಳಿಗಳು, ಜನರ ಆದರ ಇವುಗಳ ನೆನಪನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಮರೆಯುವಂತೆ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ಹಿಮಾಲಯ ಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರು ತಮಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿ ಕಷ್ಟಸಹಿಷ್ಟುಗಳಾಗಿ ಮತ್ತು ಯುವಕರಿಗೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದರೆಂದೂ, ತಾವು ಮೈಸೂರಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋದಾಗ “ನೀವು ಈ ದಿನ ಏನೇನು ನೋಡಿದಿರಿ? ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಆದ ಪರಿಣಾಮ ಏನು? ನಿಮ್ಮ ಸಲಹೆಗಳೇನು?” ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. “ನಾನು ಎಷ್ಟೋ ಕಡೆ ತಿರುಗಿ ಬಂದೆ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಜಾಣಿ ಪಕದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೇಗೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆಗ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾರಾಜರು “ನಾವು

ಹೋದಾಗ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಯಾರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಯಾವ ಸ್ಥಾನತೀಯೂ ಬೀಳು ವುದಿಲ್ಲ. ಮಾರನೆಯವರಾದ ಸೀಪುಗಳು ನ್ಯಾನತೀಗಳೇನೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಸನಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಳೇಯಾಂದ ಸೀನು ಪ್ರವಾಸದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯನ್ನಿಲ್ಲವು ನನಗೆ ವರದಿಮಾಡಬೇಕು" ಎಂದರು. ಮಾರನೆಯ ದಿನದಿಂದ ನಾನು ಅದೇ ರೀತಿ ಮಾಡಿದೆ. ಆ ಅಭ್ಯಾಸ ಈಗಲೂ ಇಟ್ಟದ್ದೇನೇ" ಎಂದರು. ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜಕೀಯ, ತೆಹರಿ ಫೆಡ್ವಾಲಿನ ರಾಜಕೀಯ, ಸಂಸಾರನಗಳ ಭಾಷ್ಯ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಚರ್ಚಿಸಿದೆವು. ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಚೆಗಳ ರಾಜಕೀಯ ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಫೆಡ್ವಾಲೆನ ಜನರ ಪ್ರಸ್ತುತಿಗೂ ಉಜಗಜಾಂತರವೆಂದೂ, ಆದರೆ ಈಗ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಜಾರೂಪಂಡಲೆಯವರು ಚಳುವಳಿ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರಕಾರ ಜೀಡಿತ್ತಿರಿವುದಾಗಿಯೂ, ೫೦೦ ಜನ ಮಾತ್ರ ಪ್ರೋಲೀಸರು ಇಮವುದಾಗಿಯೂ, ರಾಜಕೆಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಪಂಜೆಯಗಾರಿಕೆಯ ಮನೋಭಾವವೇ ಇರುವುದಾಗಿಯೂ, ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ರೈಲು ಬಂದಿತು. ನಮ್ಮ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಗಂಡಸರ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ನಾನೂ, ಹೆಂಗಸರ ಗನೆತರಗತಿ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮತಿ ಮುರಿಗೆಮ್ಮೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಮಗಳು ಕುಳಿತ್ತೆವು. ಶ್ರೀ ಗೋಸಾವಿಯವರು ಮಾರನೆಯ ತರಗತಿಯ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡರು.

ರೈಲು ಹೊರಟಿತು. ಹೊರಟಿದ್ದ ಹಾಗೇ ನಾಲ್ಕು ಮಾರು ಹೋಗಿ ನಿಂತಿತು. ನನ್ನ ಗಾಡಿಯ ಎಮರಿಗೇನೆ ಇಗಡ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಹೇಳಿ! ಒಂದು ಗಡ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂಬ್ಬ ಅಷ್ಟವ್ಯವು ಗಗ್ಗರ ಘ್ರಾನಿಯಲ್ಲಿ "ಪಾಸೀ, ಪಾಸೀ" ಎಂದು ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದು. ಕೂಡರೇ ಪ್ರೋಲೀಸ್ ಅಧಿಕಾರಿ ಬಂದು ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ತನ್ನ ಹೆಸರು ಮಹಮ್ಮದ್ ಹಂಸೀ ಎಂದೂ, ತನ್ನ ಅಣ್ಣನನ್ನು

ನೋಡಲು ಡೆಹರಡ್ಡೊಸಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದುದಾಗಿಯೂ, ಯಾರೋ ಸಿಕ್ಕ ಸರದಾರ ತನ್ನನ್ನು ಜೂರಿಯಿಂದ ಇರಿದುದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದನು. ಸರಿ. ರೈಲ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಾ ಸಿಕ್ಕರು ಇದ್ದರು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ ಮುಖ, ಕೈ, ಬಟ್ಟೆ, ಅವರ ಕರವಾಡ ಪರೀಕ್ಷೆ ವಾಡಲಾಯಿತು. ಯಾರೂ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ಸರ್ವಾರ್ಥ ಮಾತ್ರ “ಅವರು ನಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ನೂರು ಗಟ್ಟಲೆ ಕೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬರು ಸತ್ತರೇನು” ಎಂದನಂತೆ! ಆತನೆನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ನಮಗೆ ದಿಗಿಲಾಯಿತು. ನನ್ನ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮಿಲಿಟೆರಿ ಅಧಿಕಾರಿ “ಹೆಂಗಸರ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ವರೋಬ್ಬರೇ ಇದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬರೇ ಪ್ರಯಾಣ ವಾಡುವುದು ಆಪಾಯ ಕರ” ಎಂದ. ಸಾನಗೂ ದಿಗಿಲಾಯಿತು. ನಮ್ಮ ಗಾಡಿ ಎರಡೇ ಸೀಟಿನ ಏಕೊಮೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಳವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮಹಮ್ಮದ್ ಹುಸೇನನ ಪ್ರಾಣವು ಹೋಗಿತ್ತು. ರಕ್ತದ ಕೋಡಿಯನ್ನು ಒಳಸಿ ಕೊಂಡು ಮುರಿಗೆಮ್ಮನವರ ಗಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಕಿಟಕಿ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಚ್ಚಿಸಿ, ಬೆಳಗಿನವರಿಗೆ ಯಾರು ಬಂದರೂ ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆಯಬೇಡಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಬಂದು ಮಲಗಿದೆ. ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ರೆಯೇ ಒರಲಿಲ್ಲ. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ದೆಹಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಇ ಗಂಟೆ. ನಾಳೆ ರಾತ್ರಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೋರಣತ್ತೇನೆ.

ಗಳ-ಗಳ-ಉ

ಆಶೀರ್ವಾದಗಳು. ನೀರು ತುಂಬಾವ ಹಬ್ಬದ ದಿನ ರಾತ್ರಿಯೇ ಚೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಹೊರಟೆ. ಹಬ್ಬ ಭೀಮಾಚಾರ್ಯರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಯಿತು. ರಾಮಣ್ಣನೂ ಉಟಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದೆ. ನರಕ ಚತುರ್ವತ್ತಿ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ! ಬೊಂಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪತಿ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರ ಬೀಗರು ಶ್ರೀಸಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತುಂಗಾದಲ್ಲಿ ಉಳಿದೆ. ಸುಖವಾದ ಹಬ್ಬದೂಟ! ಹೋಳಿಗೆ, ಬೋಂಡ, ಚಿತ್ರಾನ್ನ, ಸೀಮೆ ಆಕ್ಷ್ಯ ಪಾಯಸ. ಬೊಂಬಾಯಿ ಸೇರಿದಾಗ ಗಳ ಗಂಟೆ. ನಾನು

ದೇಹಲಿಗೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದ ಪೇಷಾವರ್ ಎಕ್ಸ್‌ಪ್ರೈಸ್ ಈಗ ರುಣಾಸ್‌ವರೀಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ವಿಕ್ಲೋರಿಯಾ ಟೆಮೀನ್‌ನ್‌ಸ್‌ನಿಂದ ಬಿ. ಬಿ. ಸಿ. ಐ. ಸೆಂಟ್ರ್‌ಲ್‌ ಸ್ಟೇಷನ್‌ಗೆ ಬಂದು ಫ್ಲಾಂಟೆಯರ್ ಮೇಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಸೀಟಿಗೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದೆ. ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಪುಣ್ಯತ್ವ ಸೀಟ್‌ ರಿಸರ್ವ್ ಮಾಡಿದ್ದವನು ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ. ಅದು ನನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ರಾತ್ರಿ ೮-೧೫ಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಬದಲು ಸಂಚೇ ೬-೭೫ಕ್ಕೆ ಹೊರಡಬೇಕಾಯಿತು; ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಕ್ಕೆ ಮಾತುಂಗಾದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆ ನಾನು ಭಾವಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಭೆ ಏರ್‌ಡಿಸಿದ್ದರು. ೪-೩೦ಗೆ ಮತ್ತು ೫-೩೦ಗೆ ಒಂದು. ಮಾತುಂಗಾದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ೮-೩೦ ಗಂಟೆ. ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾನಮಾಡಿ, ಉಪಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಶ್ಲಾಂತಿ ಮುಗಿಸುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ೪ ಗಂಟೆ. ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಆಯಿತು ಎಂಬಂತೆ ಭಾವಣೆದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡಿ ರೈಲಿಗೆ ಛಿಡಿದೆ. ರೈಲು ಸಿಗುವುದೂ ಕಷ್ಟವಿತ್ತು. ದೀಪಾವಳಿ ಹಬ್ಬವಾದ್ದರಿಂದ ಟ್ರೌನ್‌ಸ್‌ಗಳು ಡೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಮಾತುಂಗದಿಂದ ಸೆಂಟ್ರ್‌ಲ್‌ ಸ್ಟೇಷನ್ ೧೦ ಮೈಲಿ. ಕೆನೆನೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಸಿಕ್ಕ ತ್ರೈವರ್‌ ೧೦ ರೂಪಾಯಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ—ರೈಲು ಸಿಕ್ಕಿತು. ಉಪವಾಸ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ ಎಂತ ಎಂಟು ಉಂಡೆ, ಛಿಂಪುಡಿ ಬೇರೆ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಸಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ ಹೆಂಡತಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ದೇಹಲಿಗೆ ಈ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಟಿದ್ದರಿಂದ ೧೨ ಗಂಟೆಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಒಂದೆ. ಈಗ ನನಗೆ ಇಂನೆ ರೂಮು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ದೊಡ್ಡದು). ಫ್ಲಾಂಟೆಯರ್ ಮೇಲ್ ಆಗ್ರಾದ ಮೇಲ್ ಹೋಗುತ್ತೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೋಡಲು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ವಿಳಾಸ ಉಂನಲ್ಲೀ ಮರೆತು ಬಂದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಾಗದ ತಲ್ವಿದ ದಿನವೆ ಅವರು ಆಗ್ರಾ ವಿಳಾಸ ವಿಚಾರಿಸಿ ಬರಿ. ಇಲ್ಲಿಂದ ರೈಲ್‌ ಪಾಸರ್‌ಲ್ ಮಾಡಿ ಸಾಮಾನು ವಗ್ನೆರೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಅವರ ಮಗನಿಗೆ ಒಂದು ಪತ್ರ ಬರೆಯಲಿ. ಇಲ್ಲಿ ಜಳಿ ಬಹೆಳ ಎಂದು ಹೆದರಿಸಿದ್ದರು. ನಿನ್ನ ರಾತ್ರಿಯ ಅನುಭವದಿಂದ

ಅನ್ನೇನೂ ಗಾಬರಿಯಾಗಚೀಕಾದ್ದಿಲ್ಲ. ತಡೆಯಬಹುದು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಸೆಂಬ್ಲಿ ಸದಸ್ಯರು ಬಹಳ ಜನ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಇ-ಈ ಜನರು ಮಾತ್ರ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೀನು ಹೋದರೆ ತಿಮ್ಮಗೆ ತಪ್ಪೀಲು ಕಾಗದ ಬರೆಯಲು ಹೇಳು. ಅವನ ವ್ಯವಹಾರ ವನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಗೆ ತೀವ್ರಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬರೆಯಿರಿ. ಶ್ರೀಧರರೂಪುರವರ್ಗೂ ಮಾತ್ರಶ್ರೀಯವರಿಗೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನನ್ನ ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸು.

ನಾನು ಹೋರಡುವ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಏಕಾದಶಿ. ಬಸವನಗುಡಿ ಶ್ರೀ ಡಿ. ವಿ. ಗುಂಡಪ್ಪನವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಅಕಸ್ಮಾತ್ ನಮ್ಮ ಕಾರಿಗೆದುರು ಒಂದು ಬಸ್ ಒಂದು ಡಿಕ್ಕೆ ಹೋಡೆಯುವದರಲ್ಲಿತ್ತು. ಕಾರು ಆಲ್ಲಿಗೇ ಸಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪಾರಾದೆವು. ಆಗ ನನ್ನ ಗುರುತಿನವ ರೊಬ್ಬರು ಒಂದು ರಾಯರ ಮತಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹೋಗಿ ಎಂದರು. ಹೋಗಿ, ರಾಯರ ದರ್ಶನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಫಲ ಮಂತ್ರಾಕೃತಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ. ಈ ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಘಟನೆಯಿಂದ ನನಗೇ ಆಶ್ಚರ್ಯ ವಾಯಿತು! ಗುರುಗಳ ಕೃಪೆ ದೊಡ್ಡದು—ಸದಾ ನಮ್ಮ ಮೇಲಿರಲೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಧಿಕಾರಿತ್ವಿಸುತ್ತೇನೆ. ಶ್ರೀ ಮಾಸ್ತಿಯವರು ನಿನ್ನನ್ನು, ಯಜಮಾಣರುಗಳ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಚಿ|| ರಾಜು, ಸುಂದರ್ರು, ಶಾಂತ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನಂತ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳು. ರಾಮು ಈಗ ಹುಷಾರಾಗಿ ಇದ್ದಾನೆ. ಈ ಸುದ್ದಿ ತಿಳಿಸು. ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಾಸಾದರೆ ಬಿ. ಎ. ಡಿಗ್ರಿಯೂ ಸಿಕ್ಕುತ್ತೇ. ಮಿನಿಸ್ಟರ್ ಕಂಡು ಮಾತನಾಡಿದೆ. ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಶ್ರೀ ಚಂಗಲರಾಯರೆಡ್ಡಿ, ಚಂದ್ರಶೇಖರಯ್ಯ, ಮಹಿಮ್ಮಾದ್ ವರ್ದಿಫ್, ದಿವಾಣ ಯಾರೂ ಬರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ಗೆ ನಾನೇ ಒಬ್ಬ ಗುರುವಾರೆಡ್ಡಿ, ಚನ್ನಯ್ಯ ಬರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತೇ. ನಿಜಲಿಂಗಪ್ರ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಾರ ತಡೆದು ಬರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಈಗ ಗಲಾಟೆ ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಶಾಂತವಿದೆ. ನಮ್ಮ ರೈಲಿಗೆ ಮಿಲಿಟರಿ ಕಾವಲು ಇತ್ತು. ಅಸೆಂಬ್ಲಿ ಅಧಿವೇಶನ ಒಂದು ವಾರ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಡಿಸೆಂಬರ್ ಇಗರ

ವರೆಗೆ ಇದೆ. ಗಂ-ಗಡೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿ ಬರಬಹುದು. ಈಗ ಅಲ್ಲಿ ಗಲಾಟೆ ಏನಾದರೂ ಇದೆಯೇ? ಎಲ್ಲ ವಿವಯಕ್ಕೂ ಕಾಗದ ಬರೆ. ಈ ದಿನ ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆಗೆ ನಮ್ಮ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಾರ್ಟೀ ವಿಭಾಗಿಗೂ. ಇವತ್ತು ಪಂಡಿತ್ ಜವಹರಲಾಲ್ ರವರಿಗೆ ಇಲನೆ ವರ್ಷ—ಹುಟ್ಟಿದ ಹಬ್ಬ.

೩೨-೧೧-೪೯

ನಾನು ಬಂದು ೮-೯ ದಿನಗಳಾದವು. ಈ ಮಧ್ಯ ಯಾರು ಕಂಡರೂ ಮೈಸೂರಿನ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನವರನ್ನೂ, ಮೈಸೂರು ಸತ್ಯಗ್ರಹಿಗಳನ್ನೂ ಅಭಿನಂದಿಸುವವರೆ. ಶ್ರೀ ಅನಂತಶಯನಂ ಅಯಂಗಾರ್, ಡಾಕ್ಟರ್ ಪಟ್ಟಾಭಿ ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ, ಹೃದಯನಾಥ ಕುಂಜರು ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸದಸ್ಯರು. ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಸದಸ್ಯರಂತೂ ಬಂದು ಬಂದು ಸತ್ಯಗ್ರಹದ ವಿವಯವನ್ನೂ, ಚಂಗಲರಾಯರೆಡ್ಡಿಯವರ ವಿಳಾಸವನ್ನೂ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಿನ್ನೆಯ ದಿನ ಓವ್ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸದಸ್ಯರೂ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿನ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನಾಯಕರೂ ಬಂದು “ಸತ್ಯಗ್ರಹ ಹೇಗೆ ನಡೆಸಿದಿರಿ? ಏನೇನು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಹಾಕಿದ್ದಿರಿ? ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಕಾರ್ಯಗತವಾಡಲು ಯಾವ ಯಾವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದಿರಿ? ಪ್ರಚಾರ ಯಾವ ರೀತಿ ಮಾಡಿದಿರಿ? ಕೂಲಿಗಾರರು, ರೈತರು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು, ಪೋಲೀಸ್, ಮಿಲಿಟರಿಯವರು ಸಕಾರಿ ನೌಕರರು ನಿಮಗೆ ಯಾವ ರೀತಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು? ಕೇವಲ ಉದ್ದೇಶ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನೀವು ಜಯಶೀಲರಾಗುವವನ್ನು ಏನು ಉಗ್ರ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಕೈಗೊಂಡಿರಿ?” ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಸುರಿಮಳೆಯನ್ನೇ ಹಾಕಿದರು. ಮೊನ್ನೆಯ ದಿನ ಪೂರ್ವ ಭಾರತ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯುಧಿಕ್ಕಾರಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಪಾಠಿ ಮತ್ತು ಅವರ ಸ್ನೇಹಿತರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆ ಒರ್ನೋಡ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಜಾಮಂಡಲದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಚುನಿಲಾಲ್ ಪಿ. ಷಾ ಅವರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲರೂ ಅದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಸುರಿಮಳೆ! ಚುನಿಲಾಲ್ ಪಿ. ಷಾರವರಿಗೆ ಹರಿಹರ ದಿಂದ ನನಗೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ದಸ್ತಗಿರಿಯಾದದ್ದು, ಹರಿಹರದಲ್ಲಿ ಭಾವಣ,

ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ ಪಿಕೆಟೆಗ್ಗೂ, ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ವರ್ಕೆಂಗ್ಗೂ ಕಮಿಟಿ ಸದಸ್ಯರು ”ಮೈಸೂರು ಚಲೋ೧” ಫೋನ್‌ವಣಿವಾಡಿ ಅರಮನೆಗೆ ಸತ್ಯಗ್ರಹಕಾಗಿ ಹೊರಟಿದ್ದು, ಸರ್ಕಾರಿ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮೇಲೆ ಧ್ವಜ ಹಾರಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಸತ್ಯಗ್ರಹ, ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಗಳಿಂದ ರೈತರ ತಂಡಗಳು “ಮೈಸೂರು ಚಲೋ೧” ಸತ್ಯಗ್ರಹ ಹೊರಟಿದ್ದು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮುಷ್ಟರ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಅವರ ಪಾತ್ರ, ರೈತರ ಮುಷ್ಟರ, ಅರಣ್ಯ ಸತ್ಯಗ್ರಹ, ನಮ್ಮ ಕ್ರಾಂತಿ ಒಲೆಟೆಗಳು, ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಪೋಲಿಸಿನವರ ಮುಷ್ಟರ, ಗುಂಡಿನೇಟೆಗಳು, ಲಾಲಿ ಪ್ರಹಾರಗಳು, ರಾಜಫೋನ್‌ವಣಿ ಮೇಲೆ ರಾಜಫೋನ್‌ವಣಿ ಹೊರಡಿಸಿ ಸತ್ಯಗ್ರಹವನ್ನು ಮುರಿಯಲು ಶ್ರೀ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಮೌದಲಿಯಾರರು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನ—ಸುತ್ತಲೂ ಕನಾರಟೆಕ, ತಮಿಳುನಾಡು ಮತ್ತು ಆಂಧ್ರಪ್ರಾಂತಗಳಿಂದ ಒದಗಿದ ಸಹಾಯ, ನಾನು ಕರ್ನಾಟಕ ಮುಗಿದು ಜೈಲಿಗೆ ಹೋದದ್ದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸುಮಾರು ಎರಡು ಗಂಟೆ ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡಿದರು. ಅರಮನೆ ಮೇಲೆ ಧ್ವಜ ಹಾರಿಸಿದ್ದು, ಜೈಲಿನಲ್ಲಿ ಬಾಂಬು ಸಿಡಿದದ್ದು, ಕೊನೆಕೊನೆಗೆ ನಾಯಕರಿಲ್ಲದ ಜನ ರೋಚ್ಚಿಗೆದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದು, ದಿವಾರೋಂದಿಗೆ ಸಂಧಾನ, ಕಾರ್ಯ ಸಮಿತಿಯವರು ಹೇಳಿದ ಕರಡಿಗೆ ಒಸ್ಪಿದ ಬಗೆ, ಮೈಸೂರು ಯಾತ್ರೆ, ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರ ಸ್ಥಾಪನೆ, ದಿವಾನರ ಅಧಿಕಾರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ನನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ. ಹೊರಡಿಸಿದ ರಾಜಫೋನ್‌ವಣಿಯನ್ನು ಕೆಲವು ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಈ ದಿನ ಷಾರವರು ಬಂದು ನನ್ನ ಸಂಭಾವಣೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗುಜರಾತಿ ಪತ್ರಿಕೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ರೀಂದೂ, ಬರೋಡದಲ್ಲಿ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಚಂಡ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ, ಬರೋಡ ಸರಕಾರ ಈಗ ತಮ್ಮೊಡನೆ ಏನಾದರೂ ಮಾಡಿ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಇದೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿಸಿದರು. ಆ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ತಂದು ಓದಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ನಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದರು.

ಪುನಃ ಈಗ ಮೈಸೂರು ಎಲ್ಲರ ಬಾಯಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಎ. ಶ್ರೀಸಿವಾಸ್ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯಾ ಸರ್ಕೆಟ್‌ರಿಯರ್‌ನಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಮೈಸೂರಿನವರಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸುವವರೆ!

ಇಲ್ಲಿಂದ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್‌ನಲ್ಲಿ ಹೊರಟಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಅನುಮಾನ ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರದಾರರು “ಶ್ರೀ ದಾಸಪ್ಪನವರು ನಿಮಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬರುವುದಕ್ಕೆಂತ ಮುಂಚೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು—ಈಗ ಸೀವು ಎಲ್ಲಿದ್ದೀರಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಮಹಾತ್ಮರು “I had very hopes of Mysore and its young Ruler. But I am sadly disappointed” ಎಂದಿದ್ದರು. ಹಂಡಿತರು “ಮೈಸೂರು ಥಂಡ್ ಹೋಗಯಾ ಹೈ” ಎಂದಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿನ ಮೈಸೂರು ಸ್ವೀಕಿತರು “ಏನಪ್ಪ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಗ್ಗಟ್ಟಿದೆಯೆ? ಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೆ? ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಎಲ್ಲಾದರೂ “ಫ್ರಿಜಲ್ ಟೈಟ್” (ಥಣ್ಣಿಗೆ) ಆದರೆ ಏನು ಗತಿ. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ವೊದಲೆಯಾರರು ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿ ವಂತರು. ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಜಗಳ ಹಚ್ಚಿಸಿ, ಒಡಕು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ನಮಗೇನೋ ಬಹಳ ಗಾಬರಿ. ಈ ಸೂ ಸೀವು ನೋತರೆ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಭವಿಷ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ” ಎಂದು ಸಂಶಯ ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನಮ್ಮ ಕಾಂಗ್ರೆಸೀತರ ಮಿತ್ರರು “ಇದೆಲ್ಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರ ದಿವಾನರನ್ನು ಓಡಿಸಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹೂಡಿರುವ ಸಿತೂರಿ, All right, you have unleashed your forces, we will unleash our forces come what way” ಎಂತ ಹೇಳಿದ್ದರು. ಉವೆಗೂ ಸ್ವಿಜೆಂಗಪ್ಪನ್ನಾಗು ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಜ್ಯವೇ ಆಯಿತು. ಈಗ ಎಲ್ಲರೂ ಮೈಸೂರಿಗೆ ‘ಶಹಭಾಷಾಗಿರಿ’ ಕೇಂಡುವವರೆ!

ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರಚೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮೈಸೂರು ತಮಗೆ ವಾಗಿದರ್ಶಕವಾಗುವುದೆಂದೂ, ಮೈಸೂರು ಗೆದ್ದರೆ ತಾವು ಗೆಲ್ಲಿವುದು

ಖಂಡಿತವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿದ್ದರು. ಅವರ ಆಸೀಗಳಿಗೆ ಈಗ ರೀಕ್ವೆ
ಬಂದಂತಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಶ್ನೆ.
ಇಂಡಿಯಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ೫೦೧ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಮೈಸೂರು,
ತಿರುವಾಂಕೂರು, ಹೈದರಾಬಾದಿನಂತೆ ಇರುವ ದೊಡ್ಡ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು
೧೦೨೨ ವರ್ತು. ಉಳಿದವುಗಳೆಲ್ಲ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು.
ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇಂಡಿಯ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವ ಮುಂಚೆ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ
ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೌಜನ್ಯತೆಯನ್ನಾಗಲಿ, ಬೈದಾರ್ಯ
ವನ್ನಾಗಲಿ ತೋರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳೆಲ್ಲ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕುತಂತ್ರ
ರಾಜನೀತಿಯ ಶಿಶುಗಳು. ಅವರು ಇಲ್ಲಿ ಇರುವವರಿಗೆ ಈ ರಾಜರು
ಗಳೆಲ್ಲ ಇಂಡಿಯ ಸರಕಾರದ ರಾಜಕೀಯ ಶಾಶ್ವತ ಕೈಗೊಂಬೆ
ಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ
ರಾಜರುಗಳು ಬಟ್ಟಿರ್ ಕಮಿಷನ್ ಮುಂದೆ ಸಾರ್ವಭೋಮತ್ವ
(Sovereignty) ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೇ ತೀದರು. ಬ್ರಿಟಿಷರು ರಾಜರುಗಳ
ಸಾರ್ವಭೋಮತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರೂ ವೈಸರಾಯ್ ಮತ್ತು ಗೌರ್ವಾ
ಜನರಲ್ (ಕ್ರೌಣಿ ರೆಪ್ರೆಸೆಂಟೆಂಟ್) ಬ್ರಿಟಿಷ ದೊರೆಯ ಪ್ರತಿಸಿದ್ದಿ
ಯಾದನು. ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇಂಡಿಯಾದಿಂದ ಹೊರಡುವಾಗ ತಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದ
ಸಾರ್ವಭೋಮತ್ವವನ್ನು ನಾಣ್ಯಯವಾಗಿ ಭಾವೀ ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ
ವಹಿಸುವ ಬದಲು ಅದು ಗತಿಸುತ್ತುದೆ (lapses) ಎಂದರು. ೫೦೧
ಜನ ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕರಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಬಿಡ್ಡೋಣ ಎಂಬ ಆಸೆ
ಹುಟ್ಟಿದೆ. ಇಂದೂರು, ಭೋಪಾಲ್, ಹೈದರಾಬಾದ್, ಜುನಾಗಡ,
ತಿರುವಾಂಕೂರು ಇವುಗಳು ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಇನ್ನೂ
ಕೆಲವು ಯೂನಿಯನ್ ಸರಕಾರವನ್ನು ಸೇರಿದ್ದರೂ ಒಮ್ಮನಿಸಿನಿಂದ
ಸೇರಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೇನೆ ಗಾಂಧಿಜಿ “They have joined the
Union with a mental reservation and not
with an open heart ” ಎಂದದ್ದು. ಪ್ರಜೀಗಳಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿ
ಸರಕಾರವನ್ನು ಕೊಡಲು ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಇವ್ವಿಲ್ಲ. ಮುಂಬೈಯಿಂದ

ಹೊರಟಿರೆ ಜಿ. ಐ. ಪಿ. ರೈಲು ಮೂಲಕ ಬರಲಿ, ಬಿ. ಬಿ. ಸಿ. ಐ. ಮೂಲಕ ದೇಹಲ್ಗೆ ಬರಲಿ, ದಾರಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಲೀಕ್ಕೆವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಸಂಸ್ಥಾನ ಗಳಿನೆ. ಒಂದೊಂದೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದರೆ ವ್ಯಾಪಾರ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ವ್ಯವಹಾರವೇ ನಿಂತುಹೋಡಿತು. ಒಂದೊಂದು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆ. ಬರೋಡದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾಟ್ ಜನರು—ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ದೊರೆ, ಹೈದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಡೂ ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾಕರು—ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತವೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿಸಂಖ್ಯಾತರಾದ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಮತ್ತು ರಜಾಕರರ ಕೈಯಲ್ಲಿ, ಇಂದೂರಿನಲ್ಲಿ ಹೋಳ್ಳುರ್ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ರಾಜ—ಆಡಳಿತವೆಲ್ಲ ಯೂರೋಪಿಯರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ. ರಾಜಪುತಾಣದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಮಧ್ಯಯುಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರಿಕೆ ಹೋಗಿಲ್ಲ. ಆಡಳಿತವೆಲ್ಲ ಚಾಗೀರೋದಾರರ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ. ಜನಿನಾನ್ನಾರರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ರೈತರೆಲ್ಲ ಜೀತದ ಆಶುಗಳು; ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಕಾಳಸಂತೆ ವ್ಯಾಪಾರ ದಿಂದ ದುಡ್ಡ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥಾನದ ವಾರ್ಷಿಕ ವರವಾನ ಇಲಕ್ಕೆ ರೂಪಾಯಿ; ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿನ ರಾಜ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದನಂತೆ! ಇವಕ್ಕೆ ಯೂನಿಯನ್ ಇಂಡಿಯದ ಒಂಡವಾಳಗಾರರ ಸಹಾಯ. ಜನರಲ್ಲಿ ಏಕಮತ್ತೆವಿಲ್ಲ. ಅನೇಕರು ಅಧಿಕಾರದ ಆಸೆಗಾಗಿ ಪ್ರಜಾಮಂಡಲಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಎರಡು ಮೂರು ಪ್ರಜಾಮಂಡಲಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ರಾಜರುಗಳ ಪ್ರೌತ್ಸಾಹ. ಒಟ್ಟಿರ ಮೇಲೊಬ್ಬರನ್ನು ಎತ್ತಿಗಟ್ಟಿ ಕೊನೆಗೆ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸದೆಬಡೆಯುವುದು.

ಈ ಸಲ ನಾನು ಮುಂಬೈಯಿಂದ ಬರುವಾಗ ಸವಾಯಿಮಾಧವಪುರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಯಪುರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಹೀರಾಲಾಲ್ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಆದೇ ಹೈಲಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಗಾಡಿಯಲ್ಲೇ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು. ಒಕ್ಕೆಯ ಆನೆಯಂತಹ ಮನುಷ್ಯ—ಆಜಾನುಬಾಹು. ಅವರೂ “ನೀವೇನೊ ವ್ಯೇಸೂರಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹೂವಿನ ಹಾರ ಎತ್ತಿದಂತೆ ಬಹು ಸುಳಭವಾಗಿ ಬಡಿಸಿದಿರು. ನೆಮಗೆ ಜಹಗೀರುದಾರರುಗಳು ಬಹಳ ತೊಂದರೆ

ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೈನ್ಯವೇಲ್ಲ ಅವರ ಕೈಲಿ. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮುಕ್ಕೆಲು ಪಾಲು ಭಾವಿ ಎಲ್ಲ ಅವರ ಕೈಲಿ” ಎಂದರು. ಜೋಧಪುರದ ಜೈನಾರಾಯಣ ವ್ಯಾಸ ಇದ್ದಾರೆ. ಅವರೂ ಇದೇ ರಾಗವನ್ನು ಎತ್ತಿದರು.

ಈಗ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವು ಭಾರ ಸರದಾರರ ಮೇರೆ ಬಿದ್ದಿದೆ. ಸಣ್ಣ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಇಂಡಿಯಾದೊಳಗೆ ವಿಲೀನ ಮಾಡಿಯೋ ಅಥವ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಒಕ್ಕಟ್ಟಗಳನ್ನೂ ಗಿ ಮಾಡಿಯೋ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಾಂಗದೊಳಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಸರದಾರರ ಭುಜಪೂರ ವಿಸ್ತಾರವಿದೆ, ಬಲಪೂರ ಅಪ್ರತಿಹತವಾಗಿದೆ. ಜತಿಗೆ ಜನರೂ ಎಚ್ಚೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತೂ “ಮೈಸೂರು ಒಪ್ಪಂದ” ಎಂಬುದು ಚರಿತ್ರಾರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಸರದಾರರಿಗೆ ಈಗ ಇಂದಿನ ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸು. ಆದರೂ ಮೂವತ್ತು ವರುಷದ ತರುಣರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಾರು ಅವರನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾದರೂ ಬೆಳಿಗೆ ಆವರು ತಿರುಗಾಡಲು ಹೊರಬಾಗಲೇ ಭೇಟಿ. ೪-೩೦ ಗಂಟೆಗೇ ಎದ್ದು, ಇಗಂಟಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ. ಆವರ ಮನೆಯ ಬಳಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ತೋಟವಿದೆ. ಆ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಇವರ ತಿರುಗಾಟ. ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಮಗಳು ಮಣಿಚೀರ. ಸರದಾರರನ್ನು ದರೂ ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳಬಹುದು—ಆದರೆ ಮಣಿಚೀನರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಭಯವಾಗುತ್ತೆ. ಕೆಲಸವಾಯಿತೆಂದರೆ ಹೊರಡಿ ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಆಕೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಅಷ್ಟು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟ್ವಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಸರದಾರರು ಅಷ್ಟು ಜನರನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಿ, ಅವರಿಗೆ ಸೂಕ್ತ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರನ್ನು ನೋಡಲು ನಾವು ಒಂಟಿಗೇ ಹೊರಡಬೇಕು. ಮೈಮೇಲೆ ಒಂದು ಶಾಲು ಮಡಿಚಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಬೋಳು ತಲೆ, ಕಾಲಿಗೆ ಚಪ್ಪಲಿ, ಧೋತ್ರ, ಜುಬ್ಬ ಹಾಕಿಕೊಂಡು—ಆ ಕೊರೆಯುವ ಚಳಿಯಲ್ಲಿ ನಮ

ಗಂತ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಂತಗಳ ಪ್ರಥಾಸಿಗಳು, ರಾಜರುಗಳು, ರಾಜನುಂತಿಗಳು, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನಾಯಕರು, ನಿರಾಶ್ರಿತರು, ಶ್ರೀಮಂತರು—ಲಲ್ಲಿರಿಗೂ ಇಲ್ಲೇ ಭೇಟಿ. ಉಗಂಟಿವರೆಗೆ ಈ ರೀತಿ ತಿರುಗಾಟ. ಪಂಡಿತರೂ ಅಷ್ಟೇ! ರಾತ್ರಿ ಮಲಗುವುದು ಉಗಂಟಿಯಾಗುತ್ತಂತೆ! ಆಗ ಅವರು ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಾರಂತೆ. ಅಂತೂ ಅವರುಗಳಿಗೆ ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸ.

೨೦-೧೧-೪೨

ನಾನು ೨೨-೧೧-೪೨ಕ್ಕೆ ಬರೆದ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ನಿಜಲೆಂಗಪ್ಪ ನವರ ಬಂಗಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದೆ; ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ಈ ಪತ್ರ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನಿಜಲೆಂಗಪ್ಪನ ಜತಿಗೆ ಇದ್ದರೆ ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಬಿಡುವೇ ದೊರೆಯಾವುದಿಲ್ಲ. ಕನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತ್ಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿ, ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕನಾಟಕ ಏಕೀಕರಣ, ದಕ್ಷಿಣ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಒಕ್ಕಾಟ, ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕೆಲಸ—ಅಂತೂ ಬಂದಲ್ಲಿ ಬಂದು. ಆತ ವಿಶ್ವಕಂಪುಂಬಿ. ಬಂದವರನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಸುವುದು, ಉಪಚಾರ ಮಾಡುವುದು, ಜಚ್ಚೆಮಾಡುವುದು—ಇದರಲ್ಲೇ ಕಾಲವೆಲ್ಲ ಕಳೆಯಾತ್ತಿ. ನಾಲ್ಕು ಈಗ ಜಳಿಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪರವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹೆಚ್. ಕೆ. ವೀರಣ್ಣಗಾಡರು, ಶ್ರೀ ಬಾಪುರೆಯವರು ಮುಂತಾದವರು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿಂದರೆ ಸಾಂಗಲಿ, ಜಮಂಡಿ, ಮೀರಜ್, ರಾಮದುರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕನಾಟಕ—ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಇದೆ. ರಾಜರು—ಪ್ರಜೆಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಇದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕೋಮಾವಾರು ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಇದೆ. ಕನಾಟಕ ಏಕೀಕರಣದ ಸಲುವಾಗಿ ಮಂಗಳವಿಳು ಶ್ರೀಸಿವಾಸರಾಯರು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿದೆ ಕಾಶ್ಮೀರದ ಕೆಲವು ನಿರಾಶ್ರಿತ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಲಲ್ಲಿರಿಗೂ ಜಾಗ ನಮ್ಮೆ ಬಂಗಲೆಯಲ್ಲಿ.

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಅರಸರು ಕೇಲವರು ಬಂದು ರುಣಿಯಡ ವಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಲ್ಲೇ ಒಬ್ಬರು ರಾಜ ಪ್ರಮುಖರು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಉಪರಾಜ ಪ್ರಮುಖರು. ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ರಾಜ ಸಂಭಾವನೆ(privy purse), ಇತರ ರಾಜರುಗಳ ಸಂಭಾವನೆ, ಹೃಕೋರ್ಟ್, ಸೈನ್ಯ ಇವೆಲ್ಲ ರಾಜಪ್ರಮುಖರ ಕ್ಷೇತ್ರಲ್ಲಿ, ಉಳಿದ ಅಧಿಕಾರಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟವೇಲೇ ಪ್ರಜೆಗಳ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಉಳಿಯುವ ಹಣ ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪ. ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು ಒಂದು ಕಡೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಬೆಳಗಾವಿ, ಧಾರವಾಡ, ಬಿಜಾಪುರ, ಸಂತಾರ, ಸೊಲ್ಲಾ ಪುರ ಈ ರಿಂತಿ ನಾಲ್ಕಾರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಹಂಚಿವೆ. ಅರಸರೆಲ್ಲ ಮರಾಠಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು. ಕೊಲ್ಲಾ ಪುರ ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಲ್ಲ. ಅದು ಮರಾಠಾ ಅರಸರಿರುವ ಸಂಸ್ಥಾನ. ಈ ಒಕ್ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ. “ ಪಟ್ಟೀಲರು ಮತ್ತು ಗಾಂಧಿಜಿ ಈ ಒಕ್ಕೊಟ್ಟಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಅರಸರುಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು ಬೊಂಬಾಯಿ ಆಧಿವರ್ಕದಲ್ಲೇ ಸೇರಿದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲ. ಕನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತವಾದರೆ ಕೆನ್ನಡ ಪ್ರಜೆಗಳು ಕನಾಟಕಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದು. ಪ್ರಜೆಗಳ ಇಷ್ಟುದಂತೆ ಇತ್ಯಧ್ರವಾಡಿ” ಎಂದು ಸರದಾರರನ್ನೂ ಗಾಂಧಿಜಿಯವರನ್ನೂ ಕಂಡು ಹೇಳಲು ಶ್ರೀ ವೀರಣ್ಣಗಾಡರು ನಿಯೋಗದ ನಾಯಕತ್ವ ವಹಿಸಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಮೊನ್ನೆ ಸರದಾರರನ್ನೂ ನೋಡಲು ಹೋಗಿದ್ದೆವು. ನಾನು ಒಕ್ಕೊಟ್ಟಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆಲ್ಲ. ಆರಂಭೋತ್ಸವವನ್ನು ನೇರವೇರಿಸಲು ಬರಲೇ ಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದರು. ನನಗೆ ಬಿಡುವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. “ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟುವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಂಥ ಒಕ್ಕೊಟ್ಟಿಂದ ಏನು ಪುಯೋಜನ? — ಪ್ರಜೆಗಳು ವಿರೋಧಿಸಲಿ ” ಎಂದರು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿಜಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋದಾಗ ಬಿಲಾರ್ ಭವನದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರ್ತು ಪ್ರಧಾನಿ ತಾಕೀಯು ಕೊಟ್ಟ ಹುಲ್ಲಿನ ಟೋಸಿ (hat) ಧರಿಸಿ

ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ವೀರಣ್ಣಗೌಡರಿಗೆ “ಹಿಂದಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ; ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ನಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ” ಎಂದಾಗ ಸಿಯೋಗದ ನಾಯಕತ್ವ ವಹಿಸಲು ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ನಗು ನಗುತ್ತಲೇ ಮೂದಲಿಸಿ “ಆಗಲಿ, ಮಾತನಾಡಿ” ಎಂದರು. ಬಲಗೈ ಹೆಚ್ಚಿಟ್ಟಿಗೆ ಮಣಿನ ಪೋಟ್ಟಿನ್‌ ಕಟ್ಟಿದ್ದರು. “ಅದೇನು ಬಂಪೂಜಿ?” ಎಂದು ನಿಜಲಿಂಗವು ಕೇಳಿದಾಗ, “ನನ್ನ ಸ್ವೇಹಿತರು ಮನುಷ್ಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿಲ್ಲ. ವಕ್ಷಿ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ. ಈ ದಿನ ಚೆಳಿಗ್ಗೆ ರೊಟ್ಟಿ ತಿನ್ನುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದೆ. ಮೇಲಿಸಿದ ಒಂದು ಯಕ್ಕೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ‘ಎಷ್ಟು ಸ್ವಾಧ್ಯ ಈತನಿಗೆ. ನನಗೆ ಕೊಡದೆ ಒಬ್ಬನೇ ತಿನ್ನುತ್ತಾನೆ’ ಎಂದು ಕೇಳಿ ಇಳಿದು, ನನ್ನ ಕೈಯೊಳಗಿನ ರೂಟ್ಟೆ ಉಲರನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಂಡು ಹೋರಿಯಿತು. ಹೋಗುವಾಗ ನನ್ನ ಬೆರಳ್ಗೂ ‘ಮರೆಯಬೇಡ’ ಎಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಕ್ಕಿಹೋರಿಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಪೋಟ್ಟಿನ್‌ ಕಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ನೋವು ಏನೂ ಇಲ್ಲ” ಎಂದರು. ದಕ್ಕಿಣ ಭಾರತದ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಒಕ್ಕೂಟದ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸಿದಾಗ, “ನನಗೆ ಒಕ್ಕೂಟದ ವಿಷಯವೇ ತಿಳಿಯದು. ಆವರ ಮಾಡಿದೆಯನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿಲ್ಲ. ರಾಜರು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಜೆಗಳು ಒಮ್ಮೆವಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದೆ. ಪ್ರಜೆಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೇ ಪ್ರಾರ್ಥಾನ್ಯತೆ ದೂರೆಯಬೇಕು. ಆವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬೇಡ” ಎಂದರು.

ನಿನ್ನ ಹುಣಿಮೇ. ಆಗ್ಲಾಕ್ಕೆ ಏಕೆ ಹೋಗಬಾರದು ಎನಿಸಿತು. ಮೊನ್ನೆ ರಾತ್ರಿ ತೀವ್ರಾನಿಸಿ, ನಿನ್ನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹೊರಟೀ ಬಿಟ್ಟೆನು. ಹೊರಡುವ ಮುಂಚೆ ಶ್ರೀ ಅನಂತರಾಯರಿಗೆ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಕೊಟ್ಟು ಹೊರಟಿವು—ನಾನು, ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರು, ಬಾಪುರೆ ಮತ್ತು ಆವರ ಸ್ವೇಹಿತರು. ಗಾಡಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆ ಕೊನ್ನಾಲ್ಲಾ ಸರ್ಕಾರ್‌ನಿಂದ ಮೋರ್ಟಾರು ಮಾಡಿದರೆ ಹತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ. ರೈಲೀನೋ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಆಗ್ಲಾಕ್ಕೆ ಗ-ಇಂಕ್‌ ಬರುವ ರೈಲು ಗ-ಇಂಕ್‌ ತಲಸಿತು. ಮೊದಲನೆ

ಸೈಫ್ ರಾಜ್‌-ಕೆ-ಮಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದೆವು. ಅನಂತರಾಯರು ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ್ರಾ ಕಂಟೊರ್ ಮೆಂಟ್, ಆಗ್ರಾ ಪ್ರೋಫೆಸ್ ಎಂತ ಇನ್ನೂ ಎರಡು ಸೈಫ್‌ಗಳು ಇವೆ. ಆಗ್ರಾ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಪಟ್ಟಣ. ವೋಗಲರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗೋಣವೆಂದು ನೋಡು ತೀರುವಾಗ ಕಾಶೀನಾಥ್ ಅಂತ ಒಬ್ಬ ಸಿಕ್ಕೆ. ಹೈದರಾಬಾದಿನವನಂತೆ— ಕನ್ನಡ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಸೈಫ್ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೋಟೆಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ. ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರು ಉಂಟವನ್ನೇ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ—ಹಸಿವು ಇಲ್ಲ ಎಂದರು. ನಾವೇನೋ ಮೂರು ಉಂಟ ತರಿಸಿ, ಉಂಟ ಹೊಡೆದು, ಸಾಮಾನು ಅಳ್ಳಿ ಒಂದು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಎರಡು ಟಾಂಗಾ ಮಾಡಿ ಹೊರಟಿವು. ಈಕಡೆಯ ಟಾಂಗಾಗಳು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿವೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಕುದುರೆಗಳಂತೆ ಕುಂಟುತ್ತ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎತ್ತರವಾದ ದೊಡ್ಡ ಕುದುರೆಗಳು— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓಡುತ್ತವೆ. ಆಗ್ರಾದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೋಂದು ಬಗೆಯ ಗಾಡಿಗಳಿವೆ. ಟಾಂಗಾ ಬದಲು—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವೀರಶೈವರು ಕೈಲಾಸಯಾತ್ರೆಗೆ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ಮಂಟಪಗಳಿರುವ ಗಾಡಿಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯ ಒಬ್ಬ ಕುಳಿತು ತೂರಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಮುಂದೆ ಸಾರಧಿ ಕಡೆದ ಕಾಲುಗಳು— ಶ್ರೀಮಂತರಾದರೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಂತೆ ಗೊಂಡಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ— ತಮಾಷೆಯಾಗಿರುತ್ತೇ. ವೋದಲು ಅನಂತರಾಯರನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಎಂದು ಸಿವಿಲ್ ಲೈನ್‌ಗೆ ಮೂರು ಮೈಲಿ ಉದ್ದ್ವಿಷ್ಟ ಹೋದೆವು! ಎಲ್ಲಿ ಹುಡುಕೋದು? ಕೊನೆಗೆ ಅವರ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಬ್ಬ ಅಧ್ಯಾಪಕರು ಸಿಕ್ಕರು. ಅವರು—ಆಗ್ರಾ ಕಾಲೇಜ್ ಪ್ರಸ್ವಿವಾಲ್ ಮನೆ ಎದುರು ಅವರ ಮನೆ ಇದೆ ಎಂದರು. ಅವರ ಕಾಲೇಜು—ಅಲ್ಲಿಯೇ ರಜಪೂತ್ ಕಾಲೇಜ್ ಎಂದು ಕ್ಷೇತ್ರೀರಿಗಿಡರೆ—ಸುತ್ತಿಹೋಗಲು ಅರ್ಥಮೈಲಿ. ಇಷ್ಟ ಹೋತ್ತಿಗೆ ೨-೩೦. ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರಿಗೆ ಉರು ನೋಡುವ ಹಂಬಲ. ಒಂದೊಂದು ನಿನಿಷಕ್ಕೂ ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟಿವವರು — ಟಾಂಗಾ ಒಂದಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ರೂಪಾಯಿ. ಕೊನೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ನೋಡಿ

ಸಿಕ್ಕರೆ ಹಿಂದಿರುಗುವಾಗ ಕೊಡೋಣ—ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಮ್ಮ ಭತ್ತಕ್ಕೇ ಅಯಿತು ಎಂದು ಹೊರಟೆನ್ನ. ಮೊದಲು ದೇಹಲೆ ವಾಗ್ದದಲ್ಲಿರುವ “ಸಿಕಂದರ”ಕ್ಕೆ ಹೊರಟೆನ್ನ. ಸಿಕಂದರ ಅಕ್ಷರನ ಗೋರಿ. ಸಿಕಂದರ ಎಂದರೆ “ಜಯಶಾಲಿ” ಎಂದು. ಎದುರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು—ನಾಲ್ಕು ಮೂರೆಗೂ ನಾಲ್ಕು ಗೋಪುರಗಳು. ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲೆ ನಿಂದ ಗೋರಿ ಇರುವ ಭವನಕ್ಕೆ ಸುವಾರು ಒಂದು ಫಲಾಂಗ್ ದೂರವಿದೆ. ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹೊದೋಣಿ. ಗೋರಿ ಇರುವ ಭವನ ಮೂರು ಆತಸ್ಥಿದೆ. ಕೆಳಗೆ ನಿಜವಾದ ಗೋರಿ ಇದೆ. ಮೇಲೆ ಇರುವ ಗೋರಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ್ದು. ಎಲ್ಲವೂ ಕೆಂಪು ಸಾಣಿ ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಅವೃತ್ತಳೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದು. ಪಾರಶೆ ತೀಪು ಕಲೆಯ ಭವ್ಯತೆಯ ಸೊಬಗನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಸುತ್ತುಲೂ ಪ್ರಕಾರ, ಹೊತೋಣಿ, ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲೆನಂತೆ ಗೋಪುರಗಳು. ಮೂರನೆ ಅಂತಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡಿದರೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ಹದಿನ್ಯೇದು ಮೈಲಿಗಳಾಚಿ ದಿಗಂತದ ಸೀಲಿಮತೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುಸುಕಿನೋಳಗಿನ ಪಾಯಾಂಗನೆಯ ಮನಮೋಹಕ ಸೌಂದರ್ಯ ರಾಶಿಯಂತೆ ‘ತಾಜಮಹಲ್’ ಮಸರು ಮಸಕಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತು, ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಆಗ್ರಾ ಪಟ್ಟಣದ ಇನ್ನೊಂದು ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ “ಇತ್ತಾ-ಮದ್ದಾಲ”ಕ್ಕೆ ಹೊರಟೆನ್ನ. ಸಿನಿಲ್ ಲೈನ್ಸ್ ನುತ್ತು ಆಗ್ರಾ ಪಟ್ಟಣ ದಾಟಿ ಯಮುನಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹೊಗಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಳಗೆ ಜನರ ಮತ್ತು ವಾಹನ ಸಂಚಾರ—ಮೇಲೆ ರ್ಯಾಲುಗಳ ಓಡಾಟಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಸೀತುವೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೂ ರ್ಯಾಲ್ಸ್ ಸೀತುವೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗ ಈ ರೀತಿ ಸೀತುವೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರೆ ಒಂದೇ ಏಟಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗುರಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಪಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ. ನೀರಿನ ಆಳವೂ ಹೆಚ್ಚು. ಕವ್ವು ಮರಳು—ಕಪ್ಪು ನೀರು. ಸೀತುವೆಯ ಆಚೆ ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ಮೈಲಿ ಹೊಡರೆ ನದಿಯ ದಡದ ಮೇಲೆಯೆ “ಇತ್ತಾಮದ್ದಾಲ”—ಇದೂ ಒಂದು ಗೋರಿ.

“ ಇತ್ತಮದ್ವಾಲ್ ” ಎಂದರೆ “ ಪ್ರಥಾನ ಮಂತ್ರ ” ಎಂದು. ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿಂದಾಗಿ ನೂರಾಜಹಾಡು ತನ್ನ ತಂಡೆ ಮಿಜರ್ ಫಯಾಸ-ದ್ವಿತೀನನ ಸ್ವಾರಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದು. ಪೂರ್ವದ ಕಡೆ ಬಾಗಿಲು. ಒಳಗಡೆ ಕಟ್ಟಿದ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಬಹಳ ನಾಜಳಕೆನ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸ ವಾಟಿದ್ವಾರೆ. ಬಳಿಯ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣಿ ಬಣ್ಣಿದ ಕಲ್ಲಿಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ—ಹೂಗಳು, ಬಳ್ಳಿಗಳು, ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುವ ಕುಸುರಿ ಕೆಲಸವು ಅತ್ಯಾರ್ಥಿಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆಯೇ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಯುಮುನಾ ನಾದಿ. ನದಿಯ ಆಚೆ—ನಗರದ ಉನ್ನತ ಸೌಧಗಳ ಸಾಲು. ‘ಇತ್ತಮದ್ವಾಲ್’ದ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪ್ರಾಯಶಃ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದರೂ ಅಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣಲಾರದು. ಒಂದೊಂದು ಕಂಬವೂ ಒಂದೊಂದು ವಿಧ. ಒಂದೊಂದು ಗೋಡೆಯ ಕೆತ್ತನೆಯೂ ಒಂದೊಂದು ವಿಧ. ಆ ಹೂಗಳ, ಬಳ್ಳಿಗಳ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಕ್ರಮನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡರೋ—ಅದೇ ಒಂದು ಆತ್ಮಾಶ್ಚರ್ಯ. ಅವರ ಪ್ರಕೃತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಇದು ಒಂದು ಸುಂದರ ಸಂಕ್ಷೇಪ. ಎಷ್ಟು ಮೋಡಿದರೂ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಲಾವಿದರಿಗೆ ಸಿಜವಾಗಿಯೂ—ಇದೊಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇಷ್ಟ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸಂಚೇ ಇ ಗಂಟೆ ಇರಬಹುದು. ಇಳಿ ಬಿಸಿಲ್ನ ಹೊಂಬಣ್ಣಿ ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಲಾವಿದರಿಗೆ ಸಿಜವಾಗಿಯೂ ಈದೊಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇಷ್ಟ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸಂಚೇ ಇ ಗಂಟೆ ಇರಬಹುದು. ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಆಗ್ರಹ ಕೊಟೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಒಂದ್ರ ಮೂಡುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ‘ತಾಜ್ ಮಹಲ್’ಗೆ ಯೋಗಬೇಕಿತ್ತು. ಮನಸ್ಸನ್ನೇ ಲೇದು ಹೊರಬಿದ್ದು, ಆಗ್ರಹ ಕೊಟೆಗೆ ಬಾಡೆವು. ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಆಗ್ರಹ ಕೊಟೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು ಬಳಿ ಬರುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಇ ಗಂಟೆ. ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿರಲ್ಲ. ತಲೆಗೆ ಎರಡಾಣಿ ಟಿಕೆಟ್ ಪಡೆದು ಒಳಗೆ ಹೋಡಿವು.

ಕೊಟೆ ಬಾಗಿಲ ಹತ್ತಿರ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಅ ಮೈಲಿ ಸುತ್ತಬೇಕು. ಬಹು ದೂಡ್ಣ ಕೊಟೆ. ಸುತ್ತಲೂ ವಿಶಾಲವಾದ

ಆಳವಾದ ಕಂಡಕೆ. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಂಟಪ (jasmine tower) ಎಂಬ ಎಂಬ ಅರಮನೆಯಿಂದ ಯಮುನೆಯ ಮಂದಗತಿಯನ್ನೂ ದೂರದ ತಾಜಮಹಲಿನ ಸೊಬಗನ್ನೂ ಮೋಗಲ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ನೋಡುತ್ತೇ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಎದುರಿನ ಈ ಕಂಡಕದ ಬಯಳೆನಲ್ಲಿ ಅನೆಗಳ ಯುದ್ಧ ವಾಗುತ್ತಿತ್ತಂತೆ! ಅಂದರೆ ಅದರ ಆಳ ಪತ್ರ ಸೈಶಾಲ್ಯ ಎಷ್ಟರ ಬಹುದೆಂದು ನೀನೇ ಉಹಿಸು. ಕಲ್ಲಿನ ಕೋಟಿಯ ಗೋಡೆ ಇನ್ನೂ ಭದ್ರವಾಗಿ ಉಂಟಿದೆ. ಗೋಡೆಯ ಎತ್ತರ ೫೦-೬೦ ಅಡಿ ಇರಬಹುದು. ಸುತ್ತಲೂ ಗೋಪ್ಯರಗಳು, ಬತೇರಿಗಳು. ಕೋಟಿಯ ಹೆಚ್ಚಿಲನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತುವೆ ಹೇಳಿ ಏರಿದರೆ ದೊಡ್ಡ ವ್ಯೇದಾನ. ಮಾಂದೆ—ಅರಮನೆಯ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಸಭಾ ಮಂದಿರ (ದಿವಾಸಿ ಖಾಸ್), ಶ್ರೀಮಂತರಸಭಾಮಂದಿರ (ದಿವಾಸಿ ಆತು), ಮುತ್ತಿನ ಮಸಿಧಿ (ಮೋತಿ ಮಸ್ಸಿದ್ವಾ), ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಂಟಪ, ಆಂಗೂರಿ ಬಾಗ್, ಸ್ವಾನದ ಮನೆಗಳು, ಮಸ್ಸಿಂ ರಾಣವಾಸ, ಹಿಂದೂ ರಾಣವಾಸ, ರಂಗಮಹಲ್ ಇವೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಅವೃತ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಡಗಳು. ದೇಹಲಿಯ ಅರಮನೆಗಿಂತ ಇಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಡದ ಕೆಲಸ ಭವ್ಯವಾಗಿ, ನಯವಾಗಿ, ಅಂದವಾಗಿ ಇವೆ. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಂಟಪದ ಒಂದು ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಯವಾದ ಲೋಹದ ತಗಡನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ದೂರದ ತಾಜಮಹಲೆನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ರಂಗಮಹಲಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲುಗಡೆ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಗಾಜಿನ ಜೂರುಗಳನ್ನೂ ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಳಗೆ ದೀಪ ಹಚ್ಚಿದರೆ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಬೆಳಕು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಕೆಳಗೆ ಬಿಸಿ ನೀರಿನ ತಣ್ಣೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆಗಳಿರುವ ಸ್ವಾನದ ತೊಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಣವಾಸದವರೂ ನ್ನಾನವಾಡಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಛೋಂಗಜೇಬನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ತನ್ನ ತಂಡೆಯಾದ ವಹಜಹಾನನ ಕಣ್ಣಗಳನ್ನು ಕೀಳಿಸಿ, ಕುರುಡನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸಿ, ತನ್ನ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಕೊಂಡು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಏರಿದ. ವಹಜಹಾನನು

ಬಂದಿಯಾಗಿದ್ದ ಕ್ಷಫಿ ಜವನ್ನೂ, ಅವನಿಗೆ ಆಲ್ಲಿಯೇ ನನಾಚು ವಾಡಲು ಕಟ್ಟಿದ ಸಣ್ಣ ಮಸೀದಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಕ್ಷರ್ ಜಹಾಂಗೀರ್ ಇಬ್ರೂಹು—ಹಿಂದೂಗಳ ಬೆಂಬಲವಿದ್ದರೆ ವಾತ್ರ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ಉಳಿಯುತ್ತೇಂದು ನಂಬಿ ರಜಪೂತ ರಾಣಿಯರನ್ನು ಮದುವೆ ಯಾಗಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ಹಿಂದೂ ರಾಜರುಗಳು ಅವರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ, ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ, ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಹಿಂದೂ ರಾಣಿಯ ವಾಸದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಪೂಜಾಗೃಹವಿದೆ. ಹಿಂದೂ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಇದೆ. ಅಂಗೂರಿ ಬಾಗ್ ಮುಂದೆ ದೊಡ್ಡ ತೋರ್ಟವಿತ್ತಂತೆ. ಒಳಗಡೆ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಣ್ಣ ಹಾಕಿದ್ದರಂತೆ. ಸುತ್ತಲೂ ನೀರಿನ ನಾಲೆಗಳು, ಬುಗ್ಗೆಗಳು ಇದ್ದವಂತೆ. ಅವು ಈಗ ಇಲ್ಲ. ಕೋರ್ಟಿಯ ಒಳಗಡೆಯೇ ದಂತ, ಅವ್ಯಾತಶೀಲೆ, ಹಿತ್ತಾ ಲಿಯಲ್ಲಿ ವಾಡಿದ ಕೆತ್ತನೆ ಸಾಮಾನುಗಳ ವಾರಾಟದ ಅಂಗಡಿಗಳಿವೆ.

ಎಷ್ಟೇ ಅವಸರದಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ಏಳು ಗಂಟೆ ಆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ತಾಜಮಹಲ್ ಬಳಿ ಹೋದೆವು. ಕೋರ್ಟಿಯಿಂದ ಇ-ಇ ಮೈಲಿ ಆಗುತ್ತೇ. ಕೋರ್ಟಿಯ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಪ್ರೈಲ್ಸೆಯ ಆಗ್ರಾ ಕೋರ್ಟಿ ಸೈಫ್ ಇದೆ. ತಾಜಮಹಲ್ ಬಳಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಉರೇ ಇದೆ. ನಾವು ಹೋಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಚಂದೋರ್ದಯ ವಾಗಿತ್ತು. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಹಾಲು ಚೆಲ್ಲಿದ ಬೆಳದಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹಾಲುಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ತಾಜಮಹಲನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹು ಸೊಗಸಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ರಾತ್ರಿ ತಾಜಮಹಲ್ ನೋಡಲು ಜನರು ದೊಡ್ಡ ಯಾತ್ರಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ನಾವು ಹೋದ ದಿನ ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ ದಂಪತಿಗಳೂ ಅವರ ಮಗಳು ಪೆಮಿಲಾ ಮೌಂಟ್ ಬ್ರ್ಯಾಟ್ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರು ಬಂದಾಗ ನಮ್ಮಂತೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕರು ನೋಡಲು ಬಂದಿದ್ದರು. ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ ದಂಪತಿಗಳ ಭೇಟಿ ಎಂದು ಯಾರನ್ನೂ ತಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಭಾರತವಿಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ವಾಗಿದೆ—ಲಾಡ್ ಮೌಂಟ್ ಬ್ರ್ಯಾಟ್ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಗವರ್ನರ್

ಜನರಲ್. ತಾಜಮಹಲ್ ಎದುರು ದೊಡ್ಡ ಹೆಚ್ಚಿಗಲು—ಸುವಾರು ಗಂಂ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಮೂರು ಮಹಡಿಗಳಿವೆ. ಮೇಟ್ಟೆಲು ಇಳಿಯುತ್ತಲೇ ಎದುರಿಗೆ ಸುವಾರು ಎರಡು ಫರ್ಲಾಂಗ್ ದೂರದಲ್ಲಿ ತಾಜಮಹಲ್. ಮಧ್ಯ ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆಗಳು. ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆಗಳ ಎರಡು ವಕ್ಕುದಲ್ಲೂ ತಾಜಮಹಲ್ ಬಳಿ ಹೋಗಲು ದಾರಿ. ದಾರಿಯ ಮಧ್ಯ ಒಂದು ಎತ್ತರವಾದ ಬಿಳಿ ಕಲ್ಲಿನ ಗದ್ದುಗೆ ಇದೆ. ಅದರ ಮಧ್ಯ ಒಂದು ಕೊಳ. ಕೊಳದ ಸುತ್ತುಲೂ ಸುಖಾಸನಗಳು. ತಾಜಮಹಲ್ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟಿಯ ಮೇರಿ ಇದೆ. ಸುವಾರು ಇಂ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ವಿರಬಹುದು. ಈ ಕಟ್ಟಿಯ ಎರಡು ವಕ್ಕುದಲ್ಲೂ ಎರಡು ಭವ್ಯವಾದ ಕೆಂಪು ಸಾಣಿಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗೋರಿಗಳ ಭವನಗಳಿವೆ. ಕಟ್ಟಿಯನ್ನೇ ರಿದರೆ ಬಿಳುಪು ಕಪ್ಪು ಚೆದುರಗಲ್ಲಿನ ಭವ್ಯವಾದ ಅಂಗಳ. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಗಗನವನ್ನು ಚುಂಬಿಸುವ ಗೋಪುರಗಳು. ಮಧ್ಯ ಅವೃತ್ತಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ತಾಜಮಹಲ್ ! ಹಿಂದೆಯೇ ಮಂದಗಮನೆಯಾಗಿ—ಹೋಗಲಾರದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಹರಿಯುವ ಯಮುನೆ—ತಾಜಮಹಲ್ ಒಳಗೆ ಇಳಿದು ಸುವಾರು ಅಂಗಜ ಒಳಗೆ ಹೋದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಷಾಜಹಾನನ ಮತ್ತು ಮಮತಾಜಳ ಗೋರಿಗಳು. ಒಂದರ ವಕ್ಕುದಲ್ಲಿ ಒಂದಿವೆ. ಸುತ್ತುಲೂ ಅವೃತ್ತಿಲೆಯ ಕಟ್ಟಿಕಟ್ಟಿ. ಒಳಗಡಿ ಇತ್ತುದ್ದೈಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಅದೇ ಕಲ್ಲಿನ ಕುಸುರಿ ಕೆಲಸ. ಸುನೇರಿ ಬಣ್ಣಿದ ಕಲ್ಲಿನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಚಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಹೊವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾರೇನೋ ಎಂಬಂತೆ ಈಗಲೂ ವಿಸ್ತೃಯವನ್ನು ಒಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ಜೋಡಣೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಬಣ್ಣಿದಲ್ಲಿ ಈಗತಾನೆ ಚಿತ್ರ ಬರೆದಂತಿದೆ. ಹೆಳೇಬೀಡು ಬೇಲಾರಿನ ಕಲಾಕೃತಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ಅದರ ಸೊಬಗೇ ಬೇರೆ—ಇದರ ಸೊಬಗೇ ಬೇರೆ. ಅದು ಒಂದೇ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ನಯ ಕೆಲಸ. ಅಲ್ಲಿನಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ದೈವತ್ವದ ಕಲ್ಪನೆ ಇಲ್ಲ—ಪುರಾಣ ಪುಣ್ಯಕಥೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇಲ್ಲ. ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳ

ವಿಗ್ರಹಗಳೆಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ತನ್ನ ರಾಣಿಯ ನೇನಪಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಒಂದು ಕಲಾಕೃತಿ. ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲಿನ, ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲಿಗಳ ಜೋಡಣಿಯಿಂದ ಹೊವು, ಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರವಂಚಕ್ಕೇ ಒಂದು ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟು ವಾಡಿದಾಗೆ ಕಟ್ಟಲು ಏಳು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ ಹಿಡಿಯಿತಂತೆ. ಸುತ್ತಲೂ ರಮಣೀಯವಾದ ಯಶಸ್ವಿನಾ ತೀರದ ಹೊತೋಟ. ಹೊಣೆನೇಯ ದಿವಸ ಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರನು ಮೇಲೇರಿದಂತೆ ತಾಜಮಹಲಿನ ಶುಭ್ರಕಾಂತಿಯೂ ಇಮ್ಮಡಿಸುತ್ತದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾಲೆಯಿಂದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸೊಬಗನ್ನು ಸೂಷುತ್ತದೆ. ಎದುರಿನ ಕೊಳದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದ ನೋಟನೂ ಒಂದು ಸೊಗಸು — ನೋಡಿದಷ್ಟು ಇನ್ನೂ ನೋಡೋಣವೇಸಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಬಾರಿ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಪುನಃ ಒಂದು, ಪುನಃ ಹೊರಟಾಗ ಹತ್ತು ಗಂಟೆ. ಹೊರಗೆ ಅಂಗಡಿಗಳು. ಅದೇ ಬಿಳಿ ಕಲ್ಲಿನ ತಾಜಮಹಲ್! ಆ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ ಇನ್ನೂ ಜೀವಂತ ಇದೆ. ಅನೇಕ ಕಲಾಕುಶಲರಿಗೆ ಅದೇ ಜೀವನ ವಾಗ್ರಾ. ಆ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು ಜಬ್ಬಲ್ ಪುರದ ಬಳಿ ತಾಪ್ತಿ ನದಿಯ ಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ತಿರುಗಾಡಿ ಕಾಲುಗಳು ದಣೆದಿದ್ದವು— ಹೊಟ್ಟಿಯು ಹಸಿದಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಚಹ ಕುಡಿದು ಹೊರಟೇವು. ಸಿವಿಲ್ ಲೈನ್ಸ್ ಬಳಿ ಒಂದಾಗ ಯಾರೋ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ಶ್ರೀ ಅನಂತರಾಯರ ಮನೆ ಹುಡುಕಿ, ಸಾವಾನಿನ ಕರ್ನಿಂಹಳ್ಳಿ ಪೂರ್ವಸಿದೆ. ಪಾಪ ಮಲಗಿದ್ದವರನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿದೆವು. ನನ್ನ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ್ ಇಗಂಟಿಗೆ ತಲ್ಲಿತಂತೆ. ಸೈಫ್ ಬಳಿ ಹೋಟೆಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ನಾವು ಒಂದು ತಿರುಗಾಡಲು ಹೊರಟೆ ವಿವರ ತಿಳಿಯಿತಂತೆ. ಮಲಗಿದ್ದ ವಿಚು ಒಂದು ರಾಜೂನ್ನು ನಿಚಾರಿಸಿದ. ಆ ನೇಳಿಯಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆ ಕೊಡ ಬಾರದೆಂದು ಹಾಗೇ ಹೊರಟು ಹೋಟೆಲಿಗೆ ಒಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಖಾಲಿ! ಕೊನೆಗೆ ನಾನೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬರೂ ಅಡಿಗೆ ವಾಡಿಸಿಯೇ ಉಟೆ ವಾಡಿದೆವು. ಹೊಟ್ಟಿ, ತಾಳ ಹಾಕುತ್ತಿತ್ತು. ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರೂ

ಅವರ ಮಿಶ್ರರೂ ಹಸಿನಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಂಡಿ ತಿಂದು, ಕಾಲು ಕುಡಿದು ಬರುತ್ತೇವೆ, ದುಡ್ಡ ಉಳಿಸೋಣ ಎಂದು ಹೋದವರು ಉಟಕ್ಕೊಂತಹೆಚ್ಚು ತಿಂಡಿಗೇ ಖಚು ವಾಡಿದರು. ರಾತ್ರಿಯೇ ಗ್ರಂಥಿ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಡೋಣವೆಂದರು. ನಾನು ನಿದ್ರೆ ಕೆಡುವುದಿಲ್ಲ—ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಇಗಂಟಿಗೆ ಗ್ರಾಹಂಡ್ ಟ್ರಿಂಕ್ ಎಕ್ಸ್‌ಪ್ರೆಸ್‌ನಲ್ಲಿ ಹೋಗೋಣ ಎಂದು ಮಲಗೇ ಬಿಟ್ಟೆ. ಅವರೂ ನಿವಾರಣೆಲ್ಲದೆ ಮಲಗಿದರು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದು ರೈಲಿಗೆ ಹೊರಡಿ ಎಂದರೆ, ಹಗಲು ತಾಜಮಹಲ್ ನೋಡಿ ಬರುತ್ತೇನೇ ಎಂದು ರಾಯರು ಸಿಂತೇ ಬಿಟ್ಟುರು! ಇಗಂಟಿಗೆ ಬರಬೇಕಾದ ಗಾಡಿ ಗಾಗಿ ಗಂಟಿಗೆ ಆಗ್ರಾಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಈ ಮಧ್ಯ ನಾನೂ ಒಂದು ತಾಜಮಹಲ್ ವ್ಯಾಪಾರ ವಾಡಿದೆ. ದೇಹಲಿ ತಲ್ಪಿದಾಗ ಇಗಂಟಿ. ಆಗ್ರಾದಲ್ಲಿ ಇ-ಉ ಕಾಲೇಚುಗಳಿವೆ. ಆಗ್ರಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯವೂ ಬಹು ದೊಡ್ಡದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಆಗ್ರಾದಲ್ಲಿ ದಯಾಲ್ ಬಾಗ್ ಎಂಬ ಉದ್ಯೋಗ ಕೇಂದ್ರವಿದೆ. ದಯಾಲ್ ಬಾಗ್ ಚಾಕು, ಕತ್ತರಿ, ಚಪ್ಪಲಿ, ಡೈರಫಾರೆಂ ತುಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಅದನ್ನು ನೋಡಲು ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೊಂದು ಬಾರಿ ಹೋಗಬೇಕು. ಹತ್ತಿರವೇ ಫತ್ತೆಪುರಸ್ಕರ್ ಇದೆ. ಅದನ್ನೂ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ದೇಹಲಿಯಿಂದ ಆಗ್ರಾವರೆಗೂ ಧುಮುನಾ ನದಿಯ ಕಾಲುವೆ ಇದೆ. ಈ ಕಾಲುವೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ದೇಹಲಿಯಂತೆ ಆಗ್ರಾ ನಗರವೂ ಆಗ ಮೊಗಲ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆಗ್ರಾದಲ್ಲಿ ಸಿವಿಲ್ ಲೈನ್ಸ್ ಚೊಕ್ಕಟ್ವಾಗಿದೆ. ಹಳೆಯ ನಗರದ ರಸ್ತೆಗಳು ಬಹಳ ಇಕ್ಕಟ್ಟು—ಕೆಲವು ಕಡೆ ರಸ್ತೆಗೆ ಕಲ್ಲು ಹಾಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಗಲೇ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಸಮಸ್ಯೆ ಆರಂಭವಾಗಿದೆ. ನಿರಾಶ್ರಿತರಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯವರೂ ಇದ್ದಾರೆ—ಕೆಟ್ಟವರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಆಗ್ರಾ ಮಿಶಾಯಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಇಬ್ಬ ಮಿಶಾಯಿ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು, ನೂರು ರೂಪಾಯಿ ನೋಟು ಕೊಟ್ಟು ಚಿಲ್ಲರೆ ಒಯ್ದ.

ಅವನ ಹಿಂದೆಯೇ ಅವನ ಸ್ನೇಹಿತ ಬಂದು ವಿಶಾಯಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದುಡ್ಡು ಕೇಳಿದರೆ ಅಂಗಡಿಯವಸ್ತಿಗೇ ಚಿಲ್ಲರೆ ಕೊಡು ಎಂದು ಗಲಾಟಿ ಎಬ್ಬಿಸಿ ‘ನೋಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚಿಲ್ಲರೆ ಕೊಡುವದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ’ ಎಂದು ಅಂಗಡಿಯವನ ಮೇಲೆಯೇ ದೂರು ವೊಡಿದನಂತೆ. ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ಗಲಾಟಿ ಸಮಿತ್ತ ಹಿಂಡೂಗಳ ಮತ್ತು ಮುಸ್ಲಿಂರ ಹೃದಯ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಗಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ನೇಲಸಲೆಂದು ಮಹಾತ್ಮಾಜಯಪರು ಉಪವಾಸವ್ಯತ ಕ್ರಿಗೆಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವತ್ತು ಗಗ ಗಂಟಿಗೆ ಮೂರು ದಿನಗಳಾದವು. ಇದುವರೆಗೆ ಸುಖವಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ವರದಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾರ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಅದೇ ಮಾತು. ಪರಿಣಾಮ ಏನಾಗುತ್ತೀ—ದೇವರ ಕೈಲಿದೆ. ಈ ದಿನ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಿ ನಿಬಾಟಿಂಗ್ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ೩-೪ ದಿನ ನಡೆಯುತ್ತೆ. ಆಮೇಲೆ ಒಂದು ವಾರ ಬಿಡುವಿದೆ.

೩೫-೧-೪೪

ನಮ್ಮ ನಿಬಾಟಿಂಗ್ ಗಾನೇ ತಾರೀಖು ಮುಗಿಯಿತು ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದೆ. ಆಮೇಲೆ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವುದು ಹೇಗೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾರಿನ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಶ್ರೀ ಚಂದ್ರಶೇಖರಯ್ಯನವರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ವಿದ್ಯಾಮಂದಿರಗಳನ್ನು ನೋಡಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಲೇಡಿ ಇರ್ಪಿನ್ ಕಾಲೇಜ್. ಇದನ್ನು ಅವಿಲ ಭಾರತದ ಮಹಿಳಾ ಸಮೂಳನದವರು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಗೃಹಕ್ಕೆಗಾರಿಕೆ, ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಕಸೂತಿ ಕೆಲಸ, ಹೊಲಿಗೆ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ೪೦೦ ಜನ ಹುಡುಗಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ತಿಂಗಳಿಗೆ ೨೦ ರೂ. ಫೀಜು: ಹಾಸ್ಟಲ್ ಫೀಜು ತಿಂಗಳಿಗೆ ೪೦ ರೂ. ವಾರಕ್ಕೆ ೬೦ ರೂ. ಕೊಟ್ಟು ಸ್ವತಃ ಮನೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ನಡೆಸಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ೪-೫ ಜನ ಹುಡುಗರು ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಒಂದೊಂದು ವಾರ

ಅವರನರ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅವರೇ ಗೃಹಕ್ಕೆತ್ತೆ ನಡೆಸಬೇಕು. ಹುಡುಗರೇ ಮಾಡಿದ ಕಷಾತ್ತಿ ಕೆಲಸ, ಚಿತ್ರದ ಕೆಲಸ, ಹದಿನ್ನೆಡು ದಿನಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಹೊರಡಿಸುವ ಕೈಬರೆಹದ ಪತ್ರಿಕೆ—ಎಲ್ಲ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದೆಲ್ಲ ಶ್ರೀಮಂತರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ. ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂ ರೂ. ಸಂಪಾದನೆ ಇರುವ ಬಡ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಪಿಲ್ಲದ ಮಾತ್ರ. ಪ್ರಿಸ್ಟಿನಾಲ್ ನಮ್ಮನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದರು.

ಅಂದೇ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಏಕು ಮೈಲಿ ಘರದಲ್ಲಿ ಓಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ‘ಜಮಿಂಡು ವಿಲೆಯ’ ಎಂಬ ವಿದ್ಯುಲಯಪಿದೆ. ಆದರ ವ್ಯವಸಾಫಕರು ಡಾಕ್ಟರ್ ಜಕ್ಕೇರ್ ಹುಸೇನ್ ಎಂಬುವವರು—ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರು. ಜರ್ನಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ. ಡಿಗ್ರಿ ಪಡೆದವರು. ಅವರು ಒಂದು ಶೊಸ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೇ ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಗಂಧಿಯವರು ಮಾಲ ಶೈಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತರಗತಿಯಿಂದ ರಿಂದಿದು ಕಾಲೇಜುವರೆಗೆ ಕಾರ್ಯಗತಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಾಲೆಯ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೇ ಸಿಗುವ ಮಣ್ಣ, ಗಳು, ಮರದ ಸಾಮಾನುಗಳಿಂದ ಹಳ್ಳಿಯವರೇ ಕಟ್ಟಿದ್ದು. ಕಿಟ್ಟಿಕಿಯ ಸರಳಗಳು ಸಹ ಗಳುವಿನ ತುಂಡುಗಳು. ಆದರೂ ಬಹಳ ಜೊಕ್ಕಣ ವಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಹುಡುಗನಿಗೂ ತೋರಿ ಮಾಡಲು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಹೂ, ತರಕಾರಿ, ಸೊಪ್ಪು—ಎನು ಬೇಕಾದರೂ ಬೆಳೆಯಬಹುದು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಹುಡುಗನಿಗೂ ನೂಲುವುದಕ್ಕೆ ತರಲಿ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಗದ ತಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—ಹರಕು ಬಟ್ಟೆ, ಕಾಗದದ ತುಂಡುಗಳಿಂದ ತಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬಳಿ ಕಾಗದಕ್ಕೆ ನಮುನವೂನೇ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ಆ ಬಣ್ಣದ ಕಾಗದಗಳಿಂದ ಆಟದ ಸಾಮಾನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮರದ ಸಾಮಾನುಗಳ ‘ಮಾಡೆಲ್’ (model) ಆಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಆಕೃತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಮರದ ಸಾಮಾನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು

ಮಾಡಿದ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಪತ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನೇಲ್ಲ ಪ್ರದರ್ಶನಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದೆವು. ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನಿಂದ ಕಲೀಯಲು ಬಂದಿದ್ದ ಕೆಲವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ನೋಡಿದೆವು. ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ತರಪೇತು ಕೊಡಲು ಟ್ರೇನಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜು ಇದೆ. ಹೈಸ್ಕೂಲ್ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ—ಹಲ್ಲುಪುಡಿ, ಹಣ್ಣಿನ ರಸಾಯನ, ಮನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ವ್ಯಾಸಲ್ ತಯಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನೇಲ್ಲ ಜೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಅಂದರೆ—ಹುಡುಗರೇ ಮಾಡಿರುವ ವಾರ್ಷಿಕೀಯ ಒಂಟ ಚನ್ನಾಗಿದೆ. ಹುಡುಗರೇ ಒಂದು ಬ್ರೌಂಕ್, ಕೋ-ಆರ್ಥರ್-ಬೆಂಬ್ ಸೊಸೈಟಿ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಲೆಕ್ಕಾವಸ್ತು ಹುಡುಗರೇ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಹುಡುಗಸಿಗೂ ಒಂದು ಪ್ರಾಸ್ ಬುಕ್, ಒಂದು ಚೆಕ್ ಬುಕ್ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕೂಲ್—ಕಾಲೇಜನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು ಹುಡುಗರೇ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ. ವೊದಲು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಪಾಠಶಾಲೆ ಇವರು ಸತತ ಪ್ರಯತ್ನ ಮತ್ತು ಶ್ರಮದಿಂದ ಇಂದು ಭಾರತಕ್ಕೇನೇ ಆದರ್ಶವಾದ ಒಂದು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವಭಾಷಾಸಂಸ್ಥೆ ನಡೆಯುವುದು ಉದ್ದೇಶವನ್ನಿಲ್ಲ. ಡಾಕ್ಟರ್ ಇಕ್ಕೀರ್ ದುಸೇರಿ ಪುಸ್ತಕಾನ್ವಯರಾದರೂ ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ಶಿಷ್ಯರು. ಈಗ ಏಸಿಲ್ಲೆಂದರೂ ಇಂ-ಎಂ ಲಕ್ಷ್ಯ ರೂಪಾಯಿನ ಆಸ್ತಿ—ಕಾಲೇಜು ಸ್ಕೂಲು ಎಲ್ಲ ಸೇರಿದರೆ—ಇರಬಹುದು. ಅಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಳ್ಳದ ಇ-ಇ ಗಂಟೆಗಳು ನಮಗೇನೇ ಒಂದು ಹೊಸ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು. ದೃಢವಿಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಶ್ರದ್ಧೆ ಇದ್ದರೆ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸ ಮಾಡ ಬಹುದೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು. ಲೇಡಿ ಇರ್ವಿಂ ಕಾಲೇಜ್ ಒಂದು ಕೃತಕ ಆಟದ ಬೊಂಬೆಯಾದರೆ—ಇದು ಒಂದು ಸಚಿವವಸ್ತು. ಅಂತಿಮ ಅಧ್ಯಾಪಕರು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಬಳ ವೊದಲು ಇಂದೂ ಮಾತ್ರ ಇತ್ತು. ಈಗ ಯುದ್ಧದ ದೇಶೀಯಿಂದ ಗಾಂಧಿ-ಗ್ರಂಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪುಸ್ತಕ ಭಂಡಾರವಿದೆ. ಅದರ ಕೆಲವು ಭಾಗ ದೇಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತಂತೆ. ಮೊನ್ಸೆ ನಡೆದ ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ಗಲಾಟೀಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೂ ಬೆಂಕೆ ಇಡಲು ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಯಿತಂತೆ. ದೇವರ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಆದು ಉಳಿಯಿತು. ನಾವು ಹೋದಾಗ ಇನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಆಲ್ಲಿಯೇ ರಾಶಿ ಹಾಕಿದ್ದರು. ಡಾಕ್ಟರ್ ಜಕ್ಕಿರ್ ಹುಸ್ರೇರವರೇ ನಮ್ಮನ್ನ ಸ್ವತಃ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದರು—ತುಂಬ ನಿಗರಿಗಳು.

ಮಾರನೆ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕೆಂಪು ಕೋಟಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೇವೆ. ಇದು ಮೊಗಲ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ಇದ್ದ ಅರಮನೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ದಿವಾನಿ ಅಮ್ರ (ಪ್ರಜಿಗಳು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಎದುರು ಅಹವಾಲು ಹೇಳಿ ಕೊಳ್ಳುವ ದಬಾರ್. ಹಾಲ್), ದಿವಾನೆ ಆತು (ಶ್ರೀಮಂತರ ದಬಾರು) ಇವೆ. ಮೊಗಲ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಅರಮನೆ—ಷಣ್ಣಹಾಡು ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳ—ರಾಣಿವಾಸದ ಮನೆ—ಮಲಗುವ ಮನೆ—ಸ್ವಾನದ ಮನೆಗಳು ಇವೆ. ಈ ಕೋಟಿ ಯಮನಾ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದೆ. ಯಮನಾ ನದಿಯಿಂದ ಸೀರು ತಂದು ಕೋಟಿಯ ಒಳಗೆಲ್ಲ ಸೀರಿನ ಬುಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಈ ಅರಮನೆಗೆ—ಅರಮನೆಯ ತೋಟಕ್ಕೆ—ಸ್ವಾನದ ಮನೆಗೆ ಬಿಸಿ ಸೀರು, ತಳ್ಳೀರು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಳಗೆ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲಿನ ಕುಸುರಿ ಕೆಲಸ. ಮೊಗಲರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಗಡುಗಳಿಂದಲೂ, ರತ್ನಗಳಿಂದಲೂ ಶಲಂಕರಿಸಿದ್ದರೂತೆ—ಈಗ ಆದೆಲ್ಲ ಮಾಯವಾಗಿವೆ. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ನಮಾಚು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೋತಿ ಮಸೀದಿ ಇದೆ. ದಿವಾನಿ ಆತು ಸುತ್ತುಲೂ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಟಕಟಿ ಇತ್ತಂತೆ. ಆಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಹಿನೂರ್ ಸಿಂಹಾಸನವಿದ್ದ ಪೀಠವಿದೆ. ಕೋಟಿಯ ಒಳಗೆ ಒಂದು ಮೂರ್ಸಿಯಂ ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರ ಆಯುಧಗಳು, ಚಿತ್ರಪಟಗಳು, ಆಭರಣಗಳು, ಉಡಿಗೆತೊಡಿಗೆಗಳು—ಸಾಮಾನುಗಳ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯವಿದೆ. ಚಿತ್ರಪಟಗಳು ಒಹಳ ಚನ್ನಾಗಿವೆ.

ಮಧ್ಯಾಷ್ಟ್ಯ Poly Technique ಎಂಬ ಉದ್ಯೋಗಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೇವು. ಅಲ್ಲಿ ಕೆಮಿಕಲ್, ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್, ಚಿಕ್ರ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಕಲೆ, ಕಾಮರ್ಸ, ಟಿಕ್ಸಿಟ್‌ಪ್ರೈಲ್, ಮೆಕಾನಿಕಲ್ ಎಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಶಾಲೆಗಳಿವೆ. ಕಾಮರ್ಸ ಶಾಖೆಯ ಮಧ್ಯಾಸಿಯಂ ಬಹಳ ಜನ್ಮಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಖನಿಜ ಸಂಪತ್ತು, ಧಾರ್ಯ ಸಂಪತ್ತು, ಎಣ್ಣೆಬೀಜಗಳು ಆಹಾರ ಧಾರ್ಯಗಳು, ರೇಷ್ಟ್, ಹತ್ತಿ, ವಿಾನುಗಳು—ಏನೇನು ಕಚ್ಚಾಗಿ ಸಾಮಾನು ಸಿಗುತ್ತೋ ಅದ್ಲುವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬರಿ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಪಾಠ ಹೇಳಿದೆ ಸ್ವತಃ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೊಡಿಸಿ ಪಾಠ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಆ ಮಾರನೆ ದಿನ ಇಲ್ಲಿ ‘ಸೆಂಟ್ರ್‌ಲ್ ಆಕ್ರೋವ್ಸ್’ ಎಂದರೆ —ಸರ್ಕಾರದ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಶಾಖೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೇವು. ಅದರ ಡ್ಯೂರೆಕ್ಟರ್ ಡಾಕ್ಟರ್ ಎಸ್. ಎನ್. ಸೇನ್. ಎಂದು. ಇಂಡಿಯಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ಯಾಂಸರು. ಇಲ್ಲಿರುವ ರೆಕಾರ್ಡ್‌ಗಳ ಬೀರುಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇಟ್ಟರೆ ಗೂ ಮೈಲಿ ಉದ್ದ್ವಾಗಿತ್ತಂತೆ. ರೆಕಾರ್ಡ್‌ಗಳನ್ನು ಹುಳು ತಿನ್ನದಂತೆ ಇಡುವ ರೀತಿ, ಮಾಸಿದ ರೆಕಾರ್ಡ್‌ಗಳನ್ನು ಪುನರುಜ್ಞೀವನಗೊಳಿಸುವ ರೀತಿ, ರೆಕಾರ್ಡ್ ನಾಶವಾಗದಂತೆ ಫೋರ್ಟೊ ಫ್ಲ್ಯಾಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಾಪಾಡುವ ವಿಧಾನ—ಯಾವುದಾದರೂ ರೆಕಾರ್ಡ್‌ನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟಿರೆ ಅದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ರೀತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೊಡಿಸಿದರು. ೧೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನ ರಿಕಾರ್ಡ್ ಬೇಕಾದರೂ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ! ಇದೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ನಾವು ಹೋದಾಗ ರವೀಂದ್ರನಾಥ ಲಾಕೂರರ ಒಂದು ಕ್ಯೆಬರಹದ ಪ್ರತಿಯ ಫೋರ್ಟೊ ಫ್ಲ್ಯಾಟ್ ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಸಂಜೀ ಆಲ್ ಇಂಡಿಯಾ ರೇಡಿಯೋವಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೇವು. ನಮ್ಮ ಆಲ್ ಇಂಡಿಯಾ ರೇಡಿಯೋ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೇ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರೇಡಿಯೋ ಸ್ನೇಶನ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು!

ಮೊನ್ಸೆ ದಿನ ಶ್ರೀ ಹನುಮಂತಯ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ಬಂದರು. ನಿಜಲಿಂಗಪ್ರವರ್ತಕ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕನಾರ್ಕ ಏಕೀಕರಣದ ಸೇವಾಗಿ ಮಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಕೆ. ಆರ್. ಕಾರಂತರು, ಶ್ರೀ ಹೊಸಪೇಟೀ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯರು, ಮುಂಬೈ ಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಎಂ. ಪಿ. ಪಾಟೀಲ್, ದಿವಾಕರ್ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾರೆ. ನಿನ್ನ ಬೆಳ್ಗೆ ಡಾಕ್ಟರ್ ರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದರನ್ನು ನೋಡಿದ್ದೇವು. ನಿನ್ನ ಸಂಚೆ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧಿಯವರನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದೇವು. ಉಝ ಸೀಮಿಷಗಳ ಕಾಲ ಮಾತನಾಡಿದರು. ಮುದುಕಿ ಇದಿನ ಉಪನಾಸ ಮಾಡಿದರೂ ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಮಾತನಾಡಿದ್ದ ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ಏಕೀಕರಣದ ವಿಷಯ ಕೇಳುವುದಕ್ಕೇನೇ ಹೋದದ್ದು. “ಆಂಧ್ರರು, ಕನ್ನಡಿಗರು, ತಮಿಳರು, ಮರಾಠಿಯವರು ಎಲ್ಲರೂ ನೀವು ನೀವೇ ನೀರಿ ತೀಮಾರ್ಫನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆ ಒಪ್ಪರದವನ್ನು ಸಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇಡಿ. ಸಕಾರ ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು” ಎಂದರು. ಇದೊಂದೇ ದಾರಿ—ಎಂದು ಅವರ ಮತ. ಆದರೆ ಇವರೆಲ್ಲ ಸೀರುವುದು ನಿಜವೇ, ನೀರಿದರೂ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಬರುಪುದು ಸ್ಜವೆ? ಕಪ್ಪೆ ತಕ್ಕಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಹಾಗೆಯೇ ಸರಿ!

ಇವತ್ತು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮೂರು ಗಂಟೆಗೆ ಬಂದು ಮಾಟೆಂಗ್ ಇದೆ. ನಾಳೆ ಬಂದು ದಿನ ರಜ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದಿನಾಚರಣೆಯ ನಿರ್ವಿತ್ತ. ನಾಡಿದ್ದಿನಿಂದ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ ಆರಂಭ.

ಮೊನ್ಸೆ ಸಂಚೆ ಝ-ಗಜ ಗಂಟೆಗೆ ಪೂಜ್ಯ ಬಾಪ್ರಜಿಯವರು ಕೊಲೆಗೆ ಈಡಾಗಿ ಕರಂಧಾನವನ್ನೈಟ್ರಿದಿದರು....ನಿನ್ನ ಸಂಚೆ ಝ ಗಂಟೆಗೆ ಅವರ ದಹನ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಆಯಿತು!

ಮೊನ್ಸೆ ಝ-ಗಜ ಗಂಟೆಗೆ ಪಂಡಿತ ಜವಹರ್‌ಲಾಲರ ಕೊತಡಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಂಗ ಸಲಹಾ ಸಮಿತಿಯ ಸಭೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದೇವು. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ೧-೨ ನಿರ್ವಿವ ಆಗಿರಬಹುದು. ಜವಹರ್‌ಲಾಲರಿಗೆ ಪೋಣ ಕರೆ ಬಂದಿತು. ಒಡನೆಯೇ ಬಂದು “ಗಾಂಧೀಜಿಗೆ ಗುಂಡಿನೇಟ್ರಿ ಬಿದಿದ್ದೆ.....ಸಭೆ ಮುಂದುವರಿಸೋಣ ! ” ಎಂದರು. ಕೂಡಲೆ

ನಾವೆಲ್ಲ ಬಿರ್ಲ್ ಭವನಕ್ಕೆ ಬಂದಿವು. ಅನ್ನ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅವರ ಪ್ರಾಣ ಹೋಗಿತ್ತು. ಐದು ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ ಸರದಾರ ಪಟೀಲರ ಜಠಗೆ ವೊತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಐದು ಗಂಟೆ ಆದ ಒಡನೆ “ಪ್ರಾಧಿನೆಗೆ ಹೊತ್ತಾಯಿತು. ನಾನು ಹೊರಡಬೇಕು” ಎಂದು ಗಾಂಥಿಜಿ ಹೊರಬೇರು. ಅವರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಪ್ರಾಧಿನಾ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ೩೦೦ ಗಜ ಆಗಬಹುದು. ಕೊತ್ತಡಿಯಾದ ಹೊರಟ್ಟು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬರಲು ಮೆಟ್ಟಲು ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ನಾತುರಾನು ವಿನಾಯಕ ಗೋಡ್ದೆ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಯುವಕ— ಖಾಕಿ ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿದ್ದ— ರಿವಾಳ್‌ರ್ ನಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಗುಂಡು ಹೊಡೆದ. ಮಾರು ನೇರವಾಗಿ ಗಾಂಥಿಜಿಗೆ ಬಿದ್ದವು! ಒಂದು ಗುಂಡು ಬಲಗಡೆ ಎದೆಯ ವೇರೆ ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಇದರ ಕೆಳಗೆ ಸ್ಪುಲ್ ಎಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎದೆಗುಂಡಿಗೆಗೆ, ಮೂರನೆಯದು ಎಡಗಡೆ ಹೊಟ್ಟಿಗೆ! “ಹೇ ರಾಮ್! ಹೇ ರಾಮ್!” ಎಂದು ಗಾಂಥಿಯವರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದರು. ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಅವರ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ಅವರು ಉಪವಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಲಗುತ್ತಿದ್ದ ಕೋಣೆಗೆ ಒಯ್ದರು....೨೩ ನಿನಿಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ ಹೋಯಿತು. ರಾಮನಾನು ಸೃಜಣೆಯೇ ಅವರ ಕೊನೆಯ ವೊತಾಯಿತು! ನಾವು ಹೋಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೇನೇ ಬಿರ್ಲ್ ಭವನ ಜನಸಂದರ್ಶಿಯಿಂದ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ತುಂಬಿತ್ತು. ಯಾರನ್ನೂ ಒಳಗೆ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಮಂತ್ರಿಗಳು, ವೈಸರಾಯ್ ಮಂತ್ರಾದವರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲರೂ ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳುವವರೇ! ಪಟೀಲ್ ಮತ್ತು ಜವಾಹರ ಲಾಲ್ ತುಂಬ ಅತ್ತರು. ಸಿಸ್ಟ್ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬಿರ್ಲ್ ಭವನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಗಾಂಥಿಜಿಯವರ ಕಳೀಬರವನ್ನು ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿವು. ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅದೇ ನಿಲ್ದಿಷ್ಟ ಶಾಂತಮುದ್ರೆ! ಮಾರ್ಗಿ ನಿದ್ರೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೇನೋ ಎಂಬಂತಿದ್ದರು. ಬಿರ್ಲ್ ಭವನದಿಂದ ಕ್ವೇನ್ಸ್‌ವೇ, ಕಿಂಗ್ಸ್‌ವೇ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಯಮುನಾ ತೀರ—೨ ಮೈಲಿಯಾಗುತ್ತೆ. ದಾರಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ಜನ ಸಾಲುಗಟ್ಟು

ಗಾಂಧಿಜಿಯ ಕೊನೆಯ ದಶನಕ್ಕೆ ಕಾದು ನಿಂತಿದ್ದರು. ಕೇಂಪು ಕೋಟಿಗೂ ಯಮುನಾ ನದಿಗೂ ಮಧ್ಯ ದೊಡ್ಡ ಮೈದಾನವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಗಿಡಗಂಟಿ ಕಡಿಮು—ಮಧ್ಯ ಒಂದು ವೇದಿಕೆ ಮಾಡಿ—ಅಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತೀಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಗಂಧದ ಚಕ್ಕೆ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ದೇಹ ಹೊಮ್ಮೆವಾಯಿತು! ೩-೮ ಲಕ್ಷ ಜನಸಮಾಜ ಇರಬಹುದು! ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ಮಗ ರಾಮದಾಸ ಗಾಂಧಿಯವರು ಚಿತ್ತಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಇಟ್ಟರು. ಒಂಗಾಲ ಗವರ್ನರ್ ಶ್ರೀ ರಾಜಗೋಪಾಲಾ ಚೌರ್ಯ, ಸಂಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಂತದ ಗವರ್ನರ್ ಶ್ರೀಮತಿ ಸರ್ಫ್ರೀಜಿನಿ ನಾಯ್ಯ, ಮದ್ರಾಸ್ ಗವರ್ನರ್ ಸರ್ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯನ್ನೆ, ಪ್ರೇಸರಾಯ್ ದಂಪತಿಗಳು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಿದ್ದರು. ಹೆಂಗಸರು ಮಕ್ಕಳು ಬಿಕ್ಕೆ ಬಿಕ್ಕೆ ಅಳುತ್ತಿದ್ದರು. “ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿ ಅಮರವಾದರು!” ಎಂದು ಜನ ಹೊಮ್ಮೆ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಒಂದು ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಜನ ಸಮಾಜ ನೇರಿದಿತ್ತು. ಗಾಂಧಿಜಿಯ ಮೃತದೇಹವನ್ನು ಸ್ತುತಾನಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಒಯ್ಯಿವಾಗ ಆಶ್ವಬಲ, ವಾಯುಬಲ, ನಾವಿಕಬಲದ ಎಲ್ಲ ಅಂಗಾಂಗ ಸ್ನೇಹಿಕರು ಹಿಂದೆಯೂ ಮುಂದೆಯೂ ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ನಡೆಯುತ್ತ ಗಾರವ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಮಾನಗಳು ಮೇಲಿಸಿದ ಹೊವು ಎರಚುತ್ತಿದ್ದವು. ಎಲ್ಲ ಮುಗಿಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಉಗಂಟಿ ಯಾಯಿತು. ಗಾಂಧಿಜಿಯವರನ್ನು ಗುಂಡಿನಿಂದ ಹೊಡಿದ ಸ್ಥಳದ ಮೃತ್ಯುಕೆಯನ್ನು ನಾನೂ ತೆಗೆದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಚಿತ್ತೀಯ ಸಮಾಜ ನಾನೂ ಹೊಗಿ ಆ ಹೊಮ್ಮದ. ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಪುಣ್ಯ ನನಗೂ ಲಭಿಸಿತು.

ಚಂದ್ರು—ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಗುಲಾಂಗಿರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾರತ ದೇಶ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯ ಪಡೆದ ಸಂತೋಷವಟ್ಟಿ ಉತ್ಸವವನ್ನು ನೋಡಿದೆ. ಆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ನಿರ್ಮಾಣಕರ್ತೆ ಇಡೀ ದೇಶಕ್ಕೆ ದೇಶವೇ ‘ಬಾಪು—ತಂಡೆ’ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ಉತ್ಸವಾತ್ಮೆಯನ್ನು ಅದೇ ಕಣ್ಣಗಳಿಂದ ನೋಡಿದೇ.... ಏನು ಜಟಿಲ

ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದರೂ ಗಾಂಥಿಜಿ ಬಳಿ ಹೋಗೋಣ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದೇವ ! ಇನ್ನು ಹೋಗುವುದು ಯಾರ ಬಳಿ ? ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ, ಯಾರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ನಿರಾಶೆ, ನಿರುತ್ಸಾಹ, ಶಾಂತಿ. ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ “ ಪರಿತ್ರಾಣಾಯ ಸಾಧೊನಾಂ ವಿನಾಶಾಯ ಚ ದುಷ್ಟತಾಂ, ಧರ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾಪನಾಧಾರ್ಯ ಸಂಭವಾಮಿ ಯುಗೇ ಯುಗೇ ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂತರ ಯುಗಪುರುಷ ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಥಿಯ ಉದಯವಾಗಲು ಸಹಸ್ರಾರು ವರ್ಷ ಬೇಕಾಯಿತು. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಯುಗ ಪುರುಷ ಬರುವುದೆಂದು ? ಸುಖ ದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಭಾವನೆ ಹೊಂದಿ ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞನಾಗಿ, ಧ್ರುವ ತಾರೆಯಂತೆ ಸತ್ಯವಾಗ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುವವರು ಯಾರು ? ಜವಹರಲಾಲರಂತೂ ಹತ್ತು ವರ್ಷದಿಂದ ಮುದುಕರಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಹೊರೆಯಂತೂ ಈಗ ಬಹಳವಾಗಿದೆ. ನಾವೆಲ್ಲ ಈಗ ಅವರಿಗೆ ಬೆಂಬಲರಾಗಿ ನಿಂತು ಸರ್ವ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೂ ಸಿದ್ಧರಿರಬೇಕು. ಗಾಂಥಿಜಿಯವರ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಿಟ್ಟಿನ ರಭಸದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಡಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆ ಗಾಂಥಿಜಿಯವರು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟ ವಾಗ್ರದಲ್ಲೀ ಮುಂದುವರಿಯಬೇಕು.

ಸಧ್ಯ ಏನೂ ಬರೆಯಲು ಹೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ದಿನ ಬೇಳಗ್ಗೆ ಶ್ರೀ ದಾಸಪ್ಪ, ಸಿದ್ದಯ್ಯ, ಮರಿಯಪ್ಪ, ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೋರಿಟರು. ನಿನ್ನ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದರು. ನಾನು ಮೈಸೂರು ಕಾಣಸ್ವಿಟ್ಟೀ ಯೆಂಟ್ ಅಸೆಂಬ್ಲಿಗೆ ವಿಲ್ಲುವ ವಿಚಾರ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿದರು. ನಾನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಸೆ ಪಡಬಾರದು. ಶ್ರೀ ಮಾಧವರಾಯರೂ ತುಂಬ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಾನು ಅಂಥವರಿಗೆ ಅಡ್ಡಬರಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೇನೇ ಅವಕಾಶ ಕೊಡಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಗಳ-೨-೪೫

ನಿನ್ನ ಕಾಗದ ತಲುಪಿತು. ನಾನು ಮಹಾತ್ಮರ ಅಸ್ತಿ ಸೈವಲ್ ರ್ಯೈಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ನಿನ್ನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಗಳ ಗಂಟೆಗೆ

ಅದೇ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದೆವು. ಗಂಸೇ ರಾತ್ರಿ ಗಾ ಗಂಟೆಗೆ ಟೆಕೆಟ್‌ ಕಳೆಸಿದರು. ಗಂನೇ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಉಗಂಟೆಗೆ ಹೊಸ ದೇವಲಿ ಸ್ಪೇಷೆಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದರು. ಮೂರು ಗಂಟೆಗೇನೇ ಎದ್ದು ಹೊರಟಿ. ವೈಸರಾಯರಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಬೇರೆ ಪ್ಲಾಟ್‌ಫಾರಂ ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿ ರೈಲು ಸ್ನಾಲಿಸಿದ್ದರು. ದಾರಿಯುದ್ದು ಶ್ಲೋಪೋಲೀಸ್ ಮತ್ತು ವಿಲೆಟಿರಿ ಪಡರೆ. ಸ್ವೇಸರಾಯರ ಸ್ವೇಷಲ್‌ ಗೇಟೆಸಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಾರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು. ವೈಸೂರು ಸಕಾರದ ಮೇರ್ಟೊರ್‌ ಕಾರೂ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇದೆ. ಈಗ ಅದನ್ನು ನಮ್ಮ ಉಪಯೋಗಕೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ಪೇಷೆಗೆ ಕೂಡಿದೆ. ನಾವು ಹೋಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೇನೇ ಆ ಕೊರೆಯುವ ಚಳಿಯಲ್ಲಿ ‘ಬಾಪೂಜಿಯ—ಅಸ್ತಿಯ’ ಅಂತಿಮ ದಶನಕ್ಕೆ ಜನ ನಾಲುಗಟ್ಟೆ ಸಿಂತಿದ್ದರು. ನಮಗೆ ಒಬ್ಬಾಬ್ಬಿರಿಗೆ ಮೂರನೇ ಕ್ಲಾಸ್ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಏಮ ಗಾಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು. ಮಧ್ಯದ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮೇಚನ್ನು ಇಟ್ಟು, ಅದರ ಮೇಲೆ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವನ್ನು ಹೊಡಿಸಿ, ಮೇಲೆ ಒಂದು ಪಲ್ಲಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಂಟಪವನ್ನು ಇಟ್ಟು, ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಾಮ್ರದ ಕೊಡದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರ ಅಸ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಗಾಡಿಗೆ ಎರಡು ಕೆಡೆಯಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಹಂವಿಸಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರು. ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಗಾಡಿ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ— ಜತಿಗೆ ಹೋಗುವವರಿಗೆ ಜಾಗ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಂಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟ್ ಮುಂದೆಯೂ ಒಬ್ಬಾಬ್ಬಿರ್ಪೆ ರೈಲ್‌ನೊಕರಿದ್ದು, ಟೆಕೆಟ್‌ ಇದ್ದವರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಳಗೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ಲಾಟ್‌ಫಾರಂ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಸುತ್ತುಲೂ ವಿಲೆಟಿರಿ ಕಾವಲು ಇತ್ತು. ೪-೭೦ ರಿಂದ ೯-೧೦ ವರೆಗೆ ಜನ ನಾಲುಗಟ್ಟೆ ಅಸ್ತಿಯ ದಶನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಹುಡುಗರು—ಮಕ್ಕಳು— ಹೆಂಗಸರು—ಗಂಡಸರು ಲಕ್ಷ್ಮಣಟ್ಟೆ ಲೆ ಜನ ಶಾಂತರಿತಿಯಿಂದ, ರಘುವತಿ ರಾಘವ ರಾಜಾರಾಂ ಪತಿತ ಪಾವನ ಸೀತಾರಾಂ ಎಂದು ರಾಮನಾಮ

ಸ್ಕೃರಣೆ ಮಾಡುತ್ತು, ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಹೊಗುತ್ತಿದ್ದರು. ೬-೩೦ ಆದರೂ ಎಲ್ಲರೂ ದರ್ಶನ ಮಾಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ರೈಲ್ವೇ ವ್ಯಾಟ್‌ಫಾರಂ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸುಮಾರು ೭-೯ ಮೈಲಿ ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಹಳೇ ದೆಹಲಿ ಸ್ಟೇಷನ್‌ಲ್ಲಿ ಗಾಡಿ ಸಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ. ಮೀಲೆ ಟೆರಿ ಪಕರೆ ಮಾತ್ರ ಇತ್ತು. ಮಿಲಿಟರಿ ಸೆಲ್ವ್ಯೂಟ್‌ ಕೋಟ್ಟಿರು. ಯಮುನಾ ನದಿ ಮೇಲೆ ರೈಲು ಹೊಡಾಗ ಮಂಜು ಹಷ್ಪುಗಟ್ಟಿತ್ತು. ಪ್ರಯಾಗನನ್ನು ರೈಲು ಸೇರುವುದರ ಒಳಗೆ ತಾನೂ ಹೊಗಿ ಎದುರುಗೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬಂತೆ ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಮೇಲೆ ಮಂಜು ತೇಲಿ ಓಡುತ್ತಿತ್ತು! ಮೊದಲು ರೈಲು ನಿಂತ ಸ್ಟೇಷನ್ ಎಂದರೆ ಫಾಜಿಯಬಾದ್. ಮೊದಲು ಹೆಂಗಸರು ಹುಡುಗರು, ಅನಂತರ ಗಂಡಸರು ಎಲ್ಲರೂ ನರೋನದಿಂದ ಮುಂದುವರೆದು ಗಾಡಿಯ ಮುಂದೆ ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರು. ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ರೈಲು ದಾರಿಯ ಎರಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಜನ ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ದನಕಾಯುವವರು, ಹೊಲದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರು, ಕನ ಗುಡಿಸುವವರು ಕೈಮುಗಿದು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತು ತಲೆ ಬಾಗಿ ಸೀಲುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಖಿಚ್, ಅಲಿಫ್‌ಡ, ಹತ್ತಾಸ್, ಟಿಂಡ್ಲ್, ಫಿರೋಜಾಬಾದ್, ಎಚಾವಾ, ಫೆಪ್ಪಂಡೆ, ಕಾನ್ಪುರ ಇವೆಲ್ಲ ಜಂಕ್‌ ಸ್ಟೇಷನ್‌ಗಳು. ಟಿಂಡ್ಲ್‌ದಲ್ಲಿಂಥೂ ಗುಡ್ನಿ ವ್ಯಾಗೆಗಳ ಮೇಲೆ, ರೈಲ್ವೇ ಎಂಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಿ ಜಾಗ ಸಿಕ್ಕರೆ ಇಲ್ಲಿ ಜನ ತುಂಬಿದ್ದರು. ಕಾಣಪುರದಲ್ಲಿ ರೈಲು ಎರಡು ಗಂಟೆ ನಿಂತಿತ್ತು. ಸ್ಟೇಷನ್ ಆಚೆ ಅ-೬ ಮೈಲಿ, ಈಚೆ ಅ-೬ ಮೈಲಿ ಜನ ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಸ್ಟೇಷನ್‌ಲ್ಲಿ ಅಸಾಧ್ಯ ನೂಕು ನುಗ್ಗುಲು. ಎರಡು ಗಂಟೆಯಾದರೂ ಸಾಲಲ್ಲಿಲ್ಲ, ಹಾಕಿದ್ದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಗಿಲು ಮುರಿದು ಹೊರಿಯಿತ್ತು. ಎಷ್ಟೊಂದು ಜನ ಮೂರ್ಖ ಹೋರಿದರು. ನಾಲ್ಕು ಜನ ಮಡಿದರು ಎಂತ ಕೇಳಿದೆವು. ಕಾಣಪುರ ದಾಟುವವರೆಗೂ ಸುಮಾರು ೧೦-೧೫ ಮೈಲಿ ದೂರ ರೈಲು ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಹೊರಿಯಿತ್ತು. ಅಲಿಫ್‌ಡದಲ್ಲಿ ಭತ್ತಾರಿನ ದಿವಾನರು, ಇಸ್ಕ್ರೂಲ್ ಖಾನ (ಇಬ್ರಾಹಿಮ್ ಮುಹಮ್ಮದ್ ಮುಂದಾಜುಗಳು) ಬಂದು ಹೊಮ್ಮಾಲೆ

ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಭತ್ತಾರಿ ನವಾಬರು ಸಂಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಂತದ ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಗಳೂ ಆಮೇಲೆ ಗವರ್ನರ್ ಆಗಿದ್ದರು. ಆಮೇಲೆ ಹೃಡರಾಬಾದ್ ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಕಾಣಪುರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಯಾರೋಪಿಯರು ಸ್ತೋಪರುವರು, ಪಾದ್ರಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದರು. ಕಾಣಪುರ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಗಂ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಜನ ಸೇರಿದ್ದರು. ರಾತ್ರಿ ತ-ಇಂ ಗಂಟೆಗೆ ರಸೂಲಾಬಾದ್ ಮುಟ್ಟಿತು. ಅಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ರೈಲು ನಿಂತು ಮಾರನೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಒಂಟೆಗೆ ಅಲಹಾಬಾದಿಗೆ ಹೊರಟಿತು.

ರಸೂಲಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಪೂರಿ ಪಲ್ಯ, ಹಾಲು ಕೊಟ್ಟರು. ರಸೂಲಾಬಾದಿನಿಂದ ಹೊರಬಾಗ ಪುನಃ ಟೀ ಕೊಟ್ಟರು. ಇಬ್ಬಾವಾದಲ್ಲು ಜನ ಸಂದರ್ಶಿ ಆಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ಟೇಫೆ ವಾಲ್ಯೂಟ್‌ಫಾರೆಂನ್ಸ್ ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು ಶುಭ್ರವಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿ ಫರ್ನ್‌ಎಂಗ್‌ (ದೇಹಲಿಯಿಂದ ಅಲಹಾಬಾದಿಗೆ ಉಂಂ ಮೈಲಿಯಂಗುತ್ತೆ) ಮೀಲಿಟೆರಿ ಕಾವಲು. ರೈಲು ನಿಲ್ಲದ ಸ್ಟೇಫೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಜನಗಳು ನಮ್ಮತೆಯಿಂದ ತಲೆಬಾಗಿ ಕೈ ಮುಗಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ನಿಂತಲ್ಲಿಂದಲೇ ಹೂವನ್ನು ಎರಚುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮಾಪ ರೈಲು ಓಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಶಾಲೆಯ ಹುಡುಗರು ಓಡಿ ಬಂದರು. ಆದರೆ ರೈಲಿನ ವೇಗ ಬಹಳವಿತ್ತು. ಅವರ ಪುಟ್ಟ ಕೈಗಳಿಂದ ನಿಂತಲ್ಲಿಂದಲೇ ‘ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿ ಅಮರ ಹೇ’ ಎಂದು ಹೂವನ್ನೆ ರಚಿದರು.

ಅಲಹಾಬಾದಿಗೆ ಒ-ಒ ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿವಾನ ಸಿಲ್‌ಜಾಂ ವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೊಡನೆ ವಿವಾನಗಳು ರೈಲು ಮೇಲೆ ಹೂರಾಡಿ ಹೂವಿನ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಒ ಗಂಟೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅಲಹಾಬಾದ್ ರೈಲು ಸಿಲ್‌ಜಾಂದಲ್ಲಿ ಹಂಡಿತ ನೆಹರು, ಸರದಾರ್ ಪಟೇಲ್, ಆಜಾದ್, ಗೋವಿಂದ ವಲ್ಲಭ ಪಂತ್, ಡಾ. ಕಟ್ಟಿ, ಸರೋಜಿನಿ ಲಾಯ್ಸ್, ಗಾಂಧಿ, ದೇವದಾಸ್ ಗಾಂಧಿ ಮುಂತಾದವರಿದ್ದರು. ನಾವೆಲ್ಲ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ನಿಂತಿದ್ದವು. ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಗಂಗಾ ನದಿ ಬಂದು ಯಾಮುನಾ ನದಿಯೊಳಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಅನಂತರ ಎರಡೂ ಸೇರಿ

ಗಂಗೆಯಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀವೇಣಿ ಸಂಗಮ ವೆಂದು ಹೇಬರು. ಇನ್ನೊಂದು ಸರಸ್ವತಿ ನದಿ—ಗುಪ್ತಗಾವಿನಿಯಾಗಿ ಅಶ್ವರ್ಯವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತೆಂದು ಪ್ರತಿಇತಿ. ಈ ಮಾರು ಮಹಾನದಿಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆಯೆಂದು ಶ್ರೀವೇಣಿ ಸಂಗಮವೆಂದು ಹೇಬರು. ಗಂಗಾ ನದಿಯ ನೀರು ಬಿಳುವು. ಯಮುನಾ ನದಿಯ ನೀರು ಕಪ್ಪು ಕಾಣಿತ್ತದೆ. ಗಂಗೆಯ ವೇಗ ಹೆಚ್ಚು, ಯಮುನೆ ಮಂದಗಾವಿನಿ. ಅದಕ್ಕೇನೇ ಗಂಗಾನದಿ ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಒಳಗೆ ರಭಸದಿಂದ ನುಗ್ಗಿ ಸೇರುವುದು. ದೋಷಿಯು ಸುತ್ತುಲೂ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೆ ಹೊಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ದರ್ಶನ ಲಾಭ ದೊರಕಿಸಿತು. ಆನಂತರ ಎರಡು ಗಂಟೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿ ಬಾ, ವೋತಿಲಾಲ್ ನೇಹರು, ಮದನಮೋಹನ ಮಾಲವೀಯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಮಹಾವಿಭೂತಿಗಳ ಅಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಭಾಗೀರಥಿಯ ಮಡಲಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೋ ಅದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕರ “ಹರಿಷ್ ಛಿಂ ತತ್ತಾ ಸತ್ತಾ” ಎಂಬ ಘೋಷಣೆ, “ರಘುಪತಿ ರಾಘವ ರಾಜಾರಾಂ, ಪತಿತಪಾವನ ಸೀತಾರಾಂ” ಎಂಬ ಜನಘೋಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ‘ಬಾಪೂಜಿ’ಯ ಅಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಗಂಗೆಯ ಮಡಲಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲಾಯಿತು. ಮೇಲೆ ವಿಮಾನಗಳು ಹೂಮಣಿಯನ್ನೆ ರಚುತ್ತಿದ್ದವು. ಸುಮಾರು ಅರ್ಥ ನದಿಯವರೆಗೂ ಜನ ನಡು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕೈಮುಗಿಯುತ್ತ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದಂಡೆಯ ಮೇಲಂತೂ ಈ ಕಡೆ ಏ ಮೈಲಿ, ಆ ಬದಿ ಏ ಮೈಲಿ, ಎದುರು ದಂಡೆಯ ಮೇಲೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜನಸಂದಣೆ. ದೋಷಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದೊಡನೆ ಎಲ್ಲರ ಮುಖದ ಮೇಲೂ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನುಂಗಲಾರದ ದುಃಖ! ಆ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಗಾಂಥಿಜಿ ಇಂದು ತನ್ನ ಪಾಠಿವ ದೇಹ ಹೊದರೂ ಭಾರತದ ಇಂ ಕೊಟ್ಟಿ ಜನರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆತ್ಮಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಿ ದ್ವಾನೆಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಹೈಕೋಟಿ ಜಡಿಗಳು, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನಾಯಕರು, ಮಿಲಿಟರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಒಂದು ಗಾರವ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು. ಒಂದು ಮೋಟಾರ್ ಮೇಲೆ ರಥ ಕಟ್ಟಿ ರಥದ

ಮೇಲೆ ಅಸ್ತಿ ಕುಂಭವಿದ್ದ ಪಾಲ್ಕಿಯನ್ನಿಟ್ಟಿರು. ರಥವನ್ನು ಪೂರ್ವ ಹೊನ್ನಾಲೆಯಿಂದ ಅಲುಕರಿಸಿದ್ದರು. ಅಲಹಾಬಾದ್ ಸೈರ್ವಿಷನಿಂದ ಶ್ರೀವೇಣಿ ಸಂಗಮಕ್ಕೆ ೩-೬ ಮೈಲಿಯಾಗುತ್ತೆ. ದಾರಿಯ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಕಂಬಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು, ಬೊಂಬುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಜನ ನುಗ್ಗದಂತೆ ತಡೆದಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಆರ್ಕ್‌ರ್‌ಕಾರ್, ಕುದುರೆಸೈನ್‌, ಅನಂತರ ರೈಫಲ್ ಫದಾತಿಗಳು. ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಜನರ ಸಾಲಿನ ಸೈನ್ಯ. ಮಧ್ಯ ಮುಂದೆ ದೇವದಾಸ್ ಗಾಂಧಿ ಮತ್ತು ಆಶ್ರಮದ ಜನರು ಮತ್ತು ದೇಹಲಿಯಿಂದ ಹೋದ ನಾವು. ನಮ್ಮ ಹಿಂದೆ ಅಲಹಾಬಾದಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖರು ಅವರ ಹಿಂದೆ ರಥ. ಅವರ ಹಿಂದೆ ಪುನಃ ಸೈನ್ಯ. ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಎಣ್ಣ ಹಾಕಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವ್ಯಾ ಜನ “ರಘುಪತಿ ರಾಘವ ರಾಜಾರಾಂ, ಪತಿತಪಾವನ ಸೀತಾರಾಂ. ಈಶ್ವರ ಅಲ್ಲಾ ತೇರಾ ನಾಂ, ಸಬ್ರಕೋ ಸನ್ಯತಿ ದೇ ಭಗವಾಂ” ಇದರ ವಿನಹ ಬೀರೋಂದು ಶಬ್ದವಿಲ್ಲ. ರೈಲ್ವೇ ಸೈರ್ವಿಷನಿಂದ ೩-೪ ಫರ್ಲಾಂಗ್‌ನಲ್ಲಿ, ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಚಚ್ಚೆ ಇದೆ. ಮೇರವಣಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಹೋತ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಬಹಳ ಗಂಭೀರವಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀವೇಣಿ ಸಂಗಮ ಸೇರುವ ಕೂತ್ತಿಗೆ ೧೨-೧೫. ಸಂಗಮದಿಂದ ಏ ಮೈಲಿ ಈಚೆಗೇನೆ ಕುಂಭಮೇಳ ಯಾತ್ರಿಕರ ಬಿಡಾರ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ೧೩ ವರ್ಷಕ್ಕೂ ಮೈಲು, ಕುಂಭಮೇಳ ಯಾತ್ರೆ. ಇನ್ನೇ ತಾರಿಖಿನ ದಿನ ಮಾಘಸ್ಯಾನ. ಆ ಯಾತ್ರಿಕರೆ ೮-೧೦ ಲಕ್ಷ ಜನ ಸೇರಿದ್ದರು. ಜತಿಗೆ ‘ಗಾಂಧಿಜಿ’ಯ ಅಸ್ತಿಯ ಅಂತಿಮ ಯಾತ್ರೆ ನೋಡಲು ಬಂದವರು ಸುವಾರು ೫೦ ಲಕ್ಷ ಜನ ಇದ್ದರು ಎಂದು ಆಂದಾಜು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಂಗಮದ ಬಳಿ ಹೋದ ಒಡನೆ ಒಂದು ಮೋಟಾರ್ ದೋಣಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಂಭವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರು. ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆ ದೋಣಿ ನದಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಿತು. ನಮ್ಮ ಈ ಪುಣ್ಯಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತಾರಶುರುಷರು, ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪಕರು, ಆಚಾರ್ಯಪುರುಷ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ

ಗಳು ಎಮ್ಮೆಷ್ಟೇ ಜನ ಆಗಿರೋದರು—ಇತರ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಪ್ರಪಂಚದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಒಬ್ಬ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ತನ್ನ ಜೀವನಾನದಲ್ಲಿ ಗಾಂಥಿಜಿಯಷ್ಟು ವಿಶ್ವಪ್ರೇಮವನ್ನು, ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೊಂತೂ ಅವರ ಖ್ಯಾತಿಯು ನೂರ್ತ್ವಡಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತೇಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭವಿಲ್ಲ. ಈ ಯುವಾತ್ಮಪ್ರ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಗಾಂಥಿಜಿಯೊಬ್ಬರೇ ಹಿಮಾಚಲ ಪರ್ವತದಂತೆ ಶಾಂತಿ-ಪ್ರೇಮ ಸಂದೇಶ ಸಾರಿದರು. ಇನ್ನಾದರೂ ಒಂದು ಹೊಸ ಯುಗ ಆರಂಭವಾಗಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ—ಶಾಂತಿ, ಸ್ವೇಹ, ಭಾತ್ಮತ್ವ ಸೇಲಸುತ್ತದೋ ಏನೋ ನೋಡಬೇಕು.

ಆಮೇಲೆ ನಾನು ಒಂದು ದೋಷಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ, ತ್ರಿವೇಣಿ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾನವಾಡಿ, ಅಫ್ರಿಕ್ ಕೊಟ್ಟು ಹಿಂದಿರುಗಿದೆ. ರಾತ್ರಿ ೪-೫ಂಗೆ ಅಲಹಾಬಾದ್ ಬಿಟ್ಟು ನಿನ್ನ ಗಂಟೆಗೆ ದೇಹಲಿಗೆ ಬಂದೆ.

೧೯-೨೦-೪೪

ನೀನು ಬರೆದ ಎರಡೂ ಕಾಗದಗಳು ಬಂದವು. ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಇದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಪ್ರಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೋದನಂತರ ಬರೆದ ಕಾಗದ ತಲ್ಪಿರ ಬೇಕಲ್ಲವೆ. ಮಹಾತ್ಮರ ಅಸ್ತಿಯನ್ನು ಶಿವಮೋಗ್ ಜಿಲ್ಲೆಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ಕೇಳಿ ತುಂಬ ಸಂತೋಷ. ನೀವೆಲ್ಲ ಹೋಗಿ ಆ ಪುಣ್ಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳಾಗಿದ್ದೀರಿ ಎಂದು ಕೇಳಿ ಇನ್ನೂ ಸಂತೋಷ. ಆದರೆ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲ ಗೊತ್ತಾಗುವಂಥ ಒಂದು ಸ್ವಾರಕ ನಾನು ಕಟ್ಟಿಬೇಕಾದರೆ—ಮೂತ್ರಪೂಜೆಯಿಂದಲ್ಲ, ವೃತ್ತಿಕೆ ಆಥವ ಹೂವಿನ ಪೂಜೆಯಿಂದಲ್ಲ—ಅದು ನಮ್ಮ ಹೃದಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆಯಲು, ಅಲ್ಲಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಛಿಡಿಸಿ ಜ್ಞಾನದ ಬೇಳಕು ಮತ್ತು ಶುದ್ಧ ಭಾವನೆಯ ಗಳಿಯನ್ನು ತುಂಬಲು ಒಂದು ದೀವಿಗೆ ಮಾತ್ರ—ಒಂದು ಸಂಕೇತ. ಆದರೆ ಈಗ ನಾವು ಆ ಸಂಕೇತ ದಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತರಾಗುತ್ತಿದ್ದೀವೆ. ನೋದಲ ಹೆಚ್ಚೆಯನ್ನೇ ನಮ್ಮ ಗುರಿಯೆಂದು ಆಲ್ಲಿಯೇ ಕ್ಷೇಮಗಿದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೀವೆ. ಹಾಗೆ

ಮಾಡದೆ ಗಾಂಥಿಜಿಯನರು ಏನು ನುಡಿದು—ನುಡಿದಂತೆ ನಡೆದು—ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾದರು? ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅವರವ್ಯೂ ದೂರ ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಸ್ವಲ್ಪ ನಾಲ್ಕು ಹೆಚ್ಚೆಯಾದರೂ ನಡೆದರೆ, ಇಡೀ ಜನಾಂಗವೇ ಅವರಂತೆ ನಡೆದರೆ—ಅದೇ ಅವರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಸ್ವಾರಕ! ಸಾಯುವ ಮುಂಚಿಯೇ ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದರು : “ನನ್ನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಸಿಲ್ಲಿಸಬೇಡಿ. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಡಿ, ಸ್ವಾರಕಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಡಿ” ಎಂದು. ಆದರೆ ಈ ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಬೇರೂರಿದೆ ಎಂದರೆ—ಈಗಾಗಲೇ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಸಿಲ್ಲಿಸುವ ಕೆಲಸ ಆರಂಭವಾಗಿದೆ. ಒಂಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ೨೦ ಲಕ್ಷ ಖಚು ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾರಂತೆ! ಏನು ಹುಚ್ಚುತನ! ಯಾವಾತನೋ ಒಬ್ಬ ಪುಣ್ಯತ್ವ—ಅವರಿರುವಾಗಲೇ ಒಂದು ದೇವಸ್ಥಾನ ಕಟ್ಟಿ ಪೂಜೆಗಾರಂಭಿಸಿದ್ದು. ಅವರು ನುಡಿದು, ನಮಗೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಆವರ ಅಮೃತವಾಣಿಯನ್ನು ಹೃದ್ದತವಾಡಿಕೊಂಡು ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವುದೇ ಅವರಿಗೆ ಮನ ಮೆಚ್ಚುನ ಸ್ವಾರಕ! ಹಾಗಾದರೆ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ದಿನಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯ ಗಂಟೆಯಾದರೂ ದಾರ ತೆಗೆಯುತ್ತಿರೇನು? ಬಹು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸ. ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಿದೆ, ಯಾರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೊರದೆ, ನಮ್ಮುವ್ಯೂಕ್ಕೆ ನಾವೇ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ನೋಡೋಣ ನಾನು ಬರುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಎಷ್ಟು ದಾರ ತೆಗೆದಿರುತ್ತಿರಿ! ಗಾಂಥಿಜಿ ರಾಮನಾಮ ಸ್ವರಣೆ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಾರ್ಥವಧವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ದಿನವೂ ಮಲಗುವ ಮುಂಚಿ ಅಧವ ಸಂಚೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ರಾಮ ಸ್ವರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರೇನು?

ಮೃತ್ತಿಕೆ ಉಂಟಾಗಬಹುದ್ದು ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಈಗ ಅಲ್ಲಿ ಏಲಿಟೆರಿ ಕಾವಲು! ಏಕೆಂದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ಒಂದು ಮೊಳದ ಉದ್ದುಗುಂಡಿ ಬಿಡ್ಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೃತ್ತಿಕೆಯು ಪುನಃ ದೊರೆಯಲಾರದು. ನೋಡೋಣ. ಇನ್ನುಮ್ಮೆ ಹೂವು ಇದೆ. ಅಸ್ತಿ ಸ್ವೀಷಲೂನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸೂತ್ರಯಜ್ಞಾದ ಒಂದು ಅಡಿ ದಾರ ತೆಗೆದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಬರುವಾಗ ತರುತ್ತೇನೆ. ಹೋಳಿ ಹುಟ್ಟಿಮೆಯ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಒಂದು

ವಾರ ಉರಿಗೆ ಬಂದು ಹೋಗೋಣವೆಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ಆಗ ಒಂದು ವಾರ ನಮಗೆ ಬಿಡುವು ಇದೆ. ನೆನ್ನೆಯ ದಿನ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ ಪಾಟ್ ವಿಾಟೆಂಗ್ ಆಯಿತು. ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಅಯಂಗಾರ್, ಸೇಕ್ ಅಬ್ಜುಲ್ಲಾ, ಮೋತೀಲಾಲ್, ಚಿಮನಲಾಲ್ ಸೆಟ್ಲೊವಾಡ್—ಲೀಕಸ್ಕೆಸ್ ಸಂದ ಕಾಶ್ಮೀರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂಡಿಯ ಸರ್ಕಾರದ ಸಲಹೆ ಕೇಳಲು ಬಂದಿದ್ದವರು ಪಾಟ್ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಭಾವಣ ಮಾಡಿದರು. ಅವರ ಭಾವಣ ಕೇಳಿದರೆ ಸೆಕ್ಯೂರಿಟಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ನಿಂದಾಗಲಿ ಯು. ಎ. ಟಿ. ದಿಂದ ಆಗಲೀ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಲಿ ಶಾಂತಿಯಾಗಲಿ ಮೊರೆಯುವಂತೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೂ ಒಂದು ಚಚಾರ್ಕೂಟ್—ಬಲಿಷ್ಠ ರಾಜಕೀಯ. ಸೆಕ್ಯೂರಿಟಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಜನ ಸದಸ್ಯರು. ಈ ಜನ ಕಾಯಂ ಸದಸ್ಯರಾದ ಪ್ರಬಲರಾಷ್ಟ್ರಗಳು—ಅಮೇರಿಕ ಸಂಯುಕ್ತ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು, ಬ್ರಿಟ್ಯು, ರಫ್ಯು, ಚೀನಾ ಮತ್ತು ಫಾಲನ್. ಇನ್ನು ಇದ ಆರು ಚುನಾಯಿತ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರಫ್ಯು, ಯುಕ್ರೇ ಒಂದು ಕಡೆ—ಉಳಿದವೆಲ್ಲ ಅಮೇರಿಕ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಕಡೆ. ಯಾವುದನ್ನೂ ನ್ಯಾಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಅಮೇರಿಕ ಒಂದು ಕಡೆ ಎಳೆದರೆ ರಫ್ಯು ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಎಳೆಯಲೇಬೇಕು. ರಫ್ಯು ಒಂದು ಕಡೆ ಒಲುಮೆ ತೋರಿಸಿದರೆ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಅಮೇರಿಕ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಎಳೆಯಲೇಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಇಪ್ಪೇ—ಅದರಲ್ಲೇನೋ ಒಂದು ರಾಜಕೀಯ ರಹಸ್ಯವೇ, ಆಧಿಕ ರಹಸ್ಯವೇ ಇದೆ ಎಂಬ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಶಯ.

ಈ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಬಲ ಶಕ್ತಿಗಳ ಮಧ್ಯ ಇಂಡಿಯಾ ಯಾರ ಪಕ್ವವನ್ನೂ ವಹಿಸುವಂತೆ ಇಲ್ಲ. ನಮಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯ ಒಂದು ಏಳಾವರೆ ತಿಂಗಳು ಮಾತ್ರ ಆಗಿದೆ. ಯಾರೊಡನೆ ಸೇರಿದರೂ ಕಷ್ಟ. ರಫ್ಯುದ ಗಡಿ ಕಾಶ್ಮೀರದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಅಂಟೆಕೊಂಡಿದೆ. ಉಳಿದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಅಮೇರಿಕ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ರಾಜಕೀಯ ಆಧಿಕ ಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ದೇಶಗಳಿವೆ. ಯಾವ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೂ

ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅದರದರ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸತ್ಯವ ಮತ್ತು ತತ್ವದ ಮೇಲೆ, ನ್ಯಾಯ ಯಾವ ಕಡೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಶಿಶ್ವರ್ಥಾನಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಇಂಡಿಯದ ಮತ್ತ. ಈ ಏಳೂವರೆ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಲೆಸ್ಟ್ಪ್ರೆ, ಗ್ರೀನ್, ಹೋರಿಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಮೇಲೆ ಇಂಡಿಯ ಅದೇ ವಾಗಿವನ್ನು ನುಸರಿಸಿತು. ಇದರಿಂದ ‘ಇಂಡಿಯ’ ಕಂಡರೆ ಅಪ್ಪೇರಿಕ ಇಂಗ್ಲೀಂಡ್ ಗಳಿಗೂ ಸಂಶಯ—ರವ್ಯಕ್ಕೂ ಸಂಶಯ. ಉಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಲೆಸ್ಟ್ಪ್ರೆನ್ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಮೇರಿಕ ಇಂಗ್ಲೀಂಡ್ ಅರಬ್ಬೀ ಜನರಿಗೆ ಅನ್ಯಾಯವಾಡಿ ಮುಸ್ಲಿಮರ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅವರನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಒಲೆಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ ಎಂಬ ಮನೋಭಾವ.—ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರಣ ರವ್ಯದ ಭಯ. ಅಮೇರಿಕ ಇಂಗ್ಲೀಂಡ್ ಗಳಿಗೆ ಇರಾಕ್ ಇರಾಇ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಗಳಿಗಳ ಸ್ವಾಮ್ಯವಿದೆ. ಅಮೇರಿಕ ಇಂಗ್ಲೀಂಡ್ ಗಳಿಗೂ ರವ್ಯಕ್ಕೂ ಪುಸಃ ಯುದ್ಧವಾದರೆ ಇಂಡಿಯ ತಮ್ಮ ಕಡೆ ಸೇರಿದಿರಬಹುದು; ಆದ್ದರಿಂದ ರವ್ಯಕ್ಕೂ ತಮಗೂ ಮಧ್ಯ ಪ್ರಬಲವಾದ ಮುಸ್ಲಿಂ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಗುಂಪು ಬರದಿರಲಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಇರಬಹುದು. ವ.ತ್ವೋಂದು ಕಾರಣ— ಇಂಡಿಯಾದಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಷರನ್ನೆಲ್ಲ ಓಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ—ಇನ್ನು ಓದಿರುವವರು ಸ್ವಲ್ಪ ಜನ ಮಾತ್ರ. ಆದರೆ ಪಾಕಿಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಇಂಗ್ಲೀಂಡ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಕಾಖಾನೆಗಳನ್ನು ನ್ಯಾಷನಲ್ ವದರಲ್ಲಿ, ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪೋಲೀಸ್ ನೌಕರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಮೂಲಕವೂ ಪಾಕಿಸ್ತಾನವನ್ನು ಒಲೆಸಿ ಕೊಂಡರೆ ತಮ್ಮ ಹತೋಟಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂಬ ಆಸೆ ಬೇರೆ ಇರಬಹುದು. ಏನಾದರೂ ನೆಪಹಾರೆ, ಇಂಡಿಯಾ ಪಾಕಿಸ್ತಾನಗಳ ವ್ಯೇಮನಸ್ಸಿನ ನೆಪದಿಂದ, ಅಂತರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಾಂತಿಯ ನೆಪದಿಂದ, ಒಂದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧದಿಂದ ಇಂಡಿಯದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯ ಬೇಕೆಂದು ಇಂಗ್ಲೀಂಡಿನ ಆಸೆ ಇರಬಹುದು. ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ‘ಕಾಶ್ಮೀರ’ದ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಬಹಳ ತೋಡಕಾಗಿದೆ. “ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯ ಬಹಳ ಸುಲಭ. ಸತ್ಯ, ನ್ಯಾಯ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಇವೆ” ಎಂದು ಅಂತರ

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಟ್ರಿಫ್ ಹೇಡ್ ಇಂಡಿಯಕ್ಕೆ ಬಹಳ ನಿರಾಶೆಯಾಗಿದೆ. ಇಂದಿನ ಯು. ಎ. ಓ. ಸೆಕ್ಯೂರಿಟಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಹೀಡಿನ ಲೀಗ್ ಆಫ್ ನೇಷನ್ಸ್ ದಾರಿಯನ್ನೇ ಹಿಡಿದಿದೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಕೋರಿಯ, ಗ್ರೀಸ್, ಇಂಡೊನೇಷಿಯ, ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕ್ ಈ ನಾಶ್ವರ್ತದು ಕಡೆ ಕೊಟ್ಟ ತೀವ್ರಾರ್ಥನವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಪಾಲಿಸಿಲ್ಲ. ಆ ತೀವ್ರಾರ್ಥನವನ್ನು ಆ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಸೆಕ್ಯೂರಿಟಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರೂ ಏನು ಬೇಕಾದರೂ ವಾತನಾಡಬಹುದಾಗಿ. ಹಾವಾಡಿಗರಾಟ—ಹಗ್ಗದ ಮೇಲೆ ಕುಣಿಯುವುದು — ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ—ಏನು ವಿಷಯವಾದರೂ ಸರಿ. ಮಧ್ಯ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ವಾತನಾಡಿ ತಪ್ಪಿ ಹೇಳುತ್ತಿದಾರೆಂದು ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಉತ್ತರ ಹೇಳುವಾಗಲೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ವಾರವಾದರೂ ಕಳೆದಿರುತ್ತೇ—ಆ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಎಲ್ಲರೂ ವುರೆತಿರುತ್ತಾರೆ. ಸೆಕ್ಯೂರಿಟಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಸಭೆಯು ಯಾವ ನಿಷಾಯ ವನ್ನು ವಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ತೀವ್ರಾರ್ಥನಕ್ಕೂ ಒರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೊಂದು ತನಾಷ್ಟ—ನಾಟಕ! ಹೆಸರು ವಾತ್ರ ದೊಡ್ಡದು. ಇದರಿಂದ ನ್ಯಾಯವೆಲ್ಲಿ— ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿ ಎಲ್ಲಿ?

ಈಗ ವರಹಾತ್ಮಕರು ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಏನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೂ? ಅಂತೂ ನಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಸಮಸ್ಯೆ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಿದೆ. ಇದೆಲ್ಲ ಅಂತರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ರಾಜಕೀಯ.

ಫೇರ್ ಅಬ್ದುಲ್ಲಾ ರನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದ್ದು ಇದೇ ವೊದಲು. ಒಕ್ಕೆಯ ಸಿಹಾರಿ. ಒಳಗೊಂದು ಹೊರಗೊಂದು ಇದ್ದಂತೆ ತೋರು ವುದಿಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಹೇಳುವ ಮನುವ್ಯ. ಜಿನ್ನಾ ಮತ್ತು ಆತನ ಜನಾಂಗಗಳ ತತ್ವವನ್ನು ಕಂಡರೆ ಕೆಂಡದವ್ಯಾಪಿ ರೋವ. ಕಾಶ್ಮೀರದ ಜನ ಆತನನ್ನು ಕಾಶ್ಮೀರದ ಸಿಂಹ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

೮೯-೨-೫೪

ನಿನ್ನ ಕಾಗದ ತಲ್ಲಿದೆ. ದೇವದಾಸ ಗಾಂಥಿಯವರಿಗೆ ಮೂರು ವರ್ಷದ ಮಗ ಸೋವು ಎಂತ ಇದ್ದಾರೆ. ನಾನು ಪ್ರಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೊರಟೆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಅವನೂ ಮಲಗದ್ದ. ಫಾಚಿಯಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಜನ ಬಂದು “ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಥಿಕೆ ಜೈ” ಎಂದು ಕೂಗಿದಾಗ ಎಚ್ಚರ ವಾಗಿ “ಬಾಪೂ ಮತ್ತೆ ಬರುತ್ತಾರೇನು” ಎಂದು ಕೇಳಿದನಂತೆ.

ರೈಲು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ—ಒಬ್ಬ ಹೆಚ್ಚೀಯ ಜನಿನಾನುದಾರ ಇರಬಹುದು—ಬಂದು ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಗಾಂಥಿಚಿಯ ಉಸ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದಿದ್ದ. ರೈಲು ಹೋಗುವಾಗ ಆನೆ ತನ್ನ ಸೊಂಡಿಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಗಾಡಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿತು.

ಬಂದು ಸ್ವಾಲಿನಿಂದ ಪುಟ್ಟೆ ಪುಟ್ಟೆ ಹುಡುಗರು ಓಡಿ ಬಂದರು. ರೈಲು ಬಹಳ ವೇಗದಿಂದ ಓಡುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರ ಪುಟ್ಟೆ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಎಟ್ಟಿಕಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಗಾಡಿ ಕಡೆ “ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಥಿಕೆ ಜೈ” ಎಂದು ಕೂಗಿ, ಕೈಲಿದ್ದ ಹೂವನ್ನು ಗಾಡಿ ಕಡೆ ಎರಚಿದರು. ಶುಮಾರು ಮುನ್ನಾರು ಜನ ಹುಡುಗರಿದ್ದರು. ಆಗ ನನಗೆ ನಿನ್ನ ಜ್ಞಾಪಕ ಬಂತು.

ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಶಿಬಿರ

ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗಿನಿಂದ ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರವನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲು ಬಹಳ ಇತ್ತು. ಕುರುಕ್ಕೇಶವೆಂದೂಡನೆ—ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥಿ, ಪಾಂಡವಕೌರವರ ಈ ಆಕ್ಷ್ಯಾಹಿಣೀ ಸೇನೆ, ಬಿಲ್ಲಾಗಾರ ಅಜರ್ನನಿಗೆ ಭಗವಾಃ ಕೃಷ್ಣನ ಸಾರಥ್ಯ, ಆತಿರಥ ಮಹಾರಥರ ಶಂಖನಿನಾದ ಮತ್ತು “ಧರ್ಮಕ್ಕೇತ್ತಿ ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರ ಸಮವೇತಾ ಯುಯುತ್ಸುವಃ ನರಾಮಕಾಃ ಪಾಂಡವಾಶ್ಚೈವ ಕಿಮಕುರ್ವತ ಸಂಜಯ” ಎಂಬ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಗೀತೆ—ಬಂದರಮೇಲೊಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅಲೆಯಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದೆ. ದಾಯಾದ ಮತ್ತೆರದ ದಾವಾಗ್ನಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ

ಜನತೆಗೆ ಅಂದು ಅಡೋಂದು ರಣಭೂಮಿಯಾಯಿತು. ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಉದಯದಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ—ಇನ್ನೊಂದು ಒಗೆಯ ದಾಯಾದಿ ಮತ್ತೆರದ—ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ವೈರದ ಕೋಪಾಗ್ನಿಗೆ ಬಲಿಯಾದ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಶಿಬಿರವಾಗಿ—ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯ ರಣಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಇಂದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವ.

ಹಿನ್ನಲೆ

೧೯-೮-೪೨ನೇ ದಿನ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಲೇ ಭಾರತ ಇಬ್ಬಾಗವಾಯಿತು. ಪಂಜಾಬ ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ—ಪೂರ್ವ ಭಾಗ ಭಾರತಕ್ಕೂ ಪಕ್ಷಿಮ ಭಾಗ ವಾಕಿಸಾಧನಕ್ಕೂ ಸೇರಿದವು. ಪಂಜಾಬ ಸರಕಾರ ಕುಸಿದುಬಿತ್ತು. ಪಕ್ಷಿಮ ಪಂಜಾಬಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಂರೂ ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಿ, ಹಿಂದುಗಳು ತಮ್ಮ ಮಾನವೀಯತೆಯನ್ನು ಮರೆತು ಮಾಡಬಾರದ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಮನೆಗಳಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಇಟ್ಟರು, ಲೂಟಿ ಮಾಡಿದರು, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೇಲೆ ಅತಾಜಾಚಾರ ಮಾಡಿದರು, ಮಕ್ಕಳು ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಪಹರಿಸಿದರು. ಸಹಸ್ರಾರು ಜನರ ಕೊಲೆ ಕಣ್ಣಾ ಮುಚ್ಚಿ ಕಣ್ಣಾ ತೆಗೆಯುವುದರೊಳಗೆ ನಡೆದುಹೋರಿಯಿತು. ಜನ ದಿಕ್ಕು ತೋರದೆ ಪಕ್ಷಿಮ ಪಂಜಾಬಿನ ಹಿಂದೂ ಶ್ರೀಮಿರು ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿಗೂ ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿನ ಮುಸ್ಲಿಂರು ಪಕ್ಷಿಮ ಪಂಜಾಬ ಮತ್ತು ವಾಕಿಸಾಧನಕ್ಕೂ ಹೊರಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಈ ರೀತಿ ಪಾಕಿಸಾಧನದಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಸಂಖ್ಯೆ ೪೦ ಲಕ್ಷ. ಈ ಪ್ರೇಕ್ಷಿ ಅ ಲಕ್ಷ ಜನರು ಆಗಲೇ ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬದ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ವ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಓದನರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಶಿಬಿರಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಶಿಬಿರ ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರ!

ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರವು ದಿಲ್ಲಿಯಿಂದ ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೂರು ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಪುರಾತನ ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಿಂಗ್ಸ್‌ವೇ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು

೨೬೩೦ ಜನ ನಿರಾಶ್ರಿತರಿದ್ದಾರೆ. ಅನಂತರ ಪಾಣಿಪತ್ತದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೭೦೦೦೦, ಕನಾರಲದಲ್ಲಿ ೭೫—೯೦೦೦೦, ಕುರುಕ್ಕೇತ್ರದಲ್ಲಿ ೧೨೦೦೦೦ ಇದ್ದಾರೆ! ಇದಲ್ಲದೆ ಅಂಚಾಲ, ಜಲಾಧರ, ಗುರ್ಜಾಂವ, ಹರಿದ್ವಾರ ಮುಂತಾದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಶಿಬಿರಗಳಿವೆ.

ಅವುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಕುರುಕ್ಕೇತ್ರನೇ ದೊಡ್ಡದು; ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ವೊದಲು ಆರಂಭವಾದದ್ದು. ಕುರುಕ್ಕೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶಿಬಿರ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಆಲ್ಲಿನ ಸೀರಿನ ಸೌಕರ್ಯ. ಕುರುಕ್ಕೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕುಂಡ ಎಂಬ ಸರೋವರವಿವೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಯುದ್ಧನಂತರ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಇಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಿತ್ಯಗಳಿಗೆ ತಪ್ರಣಕೊಟ್ಟಿನೆಂದು ಪ್ರತಿಇತಿ ಇದೆ. ಇದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸರೋವರವಿದೆ. ಸಂಚೇ ಯುದ್ಧ ಮುಗಿದಾಗ ಪಾಂಡವರು ಶಾರವರು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ವಿಶ್ವವಿಃಸಿಕೋಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಆಗ ಯುದ್ಧವೂ ಒಂದು ನಿರೀತಿಯ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಸುತ್ತುಲೂ ಕಲ್ಲಿನ ಸೋಪಾನಗಳ ಮೇಲೆ ಗೀತಾ ಮಂದಿರ, ಜಗನ್ನಾಥನ ದೇವಾಲಯ ಇವೆ. ಸರೋವರದ ಮಧ್ಯ ಒಂದು ಪೂಲಿನ ರಸ್ತೆ. ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಶಾಕ್ವತ ಚಿಲುಮೆಗಳಿವೆ ಯಂತೆ. ಗ್ರಣಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಾಡಲು ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ದೊಡ್ಡ ಜಾತ್ರೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರು ೧೦ ಲಕ್ಷ ಜನ ಸೇರುವರಂತೆ. ಈ ಜಾತ್ರೆ ಒಂದು ವಾರ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಯಾತ್ರಿಕರ ಅನುಕೂಲತೆಗೆಂದು ಸರಕಾರದವರು ಹಂಪ್ ಇಟ್ಟು, ಸೀರಿನ ಕೊಳಾಯಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ನಿರಿನ ಸೌಕರ್ಯ ಒದಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುತ್ತುಲೂ ದೊಡ್ಡ ಮೈದಾನ. ಹತ್ತಿರವೇ ರ್ಮೇಲು ನಿಲಾಳಣ.

ಕುರುಕ್ಕೇತ್ರದಿಂದ ಸುಮಾರು ೪ ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಿಸರಹಳ್ಳಿಯಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಭಗವಾಣ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅಜುಫನನಿಗೆ ಗೀತೆಯನ್ನು ಹೊಧಿಸಿದನಂತೆ. ಅಲ್ಲಿ ಗೀತಾಮಂದಿರ ಎಂದು ಎರಡು ಸಣ ಗುಡಿಗಳನ್ನು—ಒಂದು ಹೊಸದು, ಒಂದು ಹಳೆಯದು. ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಕೃಷ್ಣಸಾರಧಿ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು

ಸಣ್ಣ ಕೊಳ, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ದಿನ್ನೆ — ಅದರ ಮೇಲೂ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿ. ಮಧ್ಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಧಾನೇಶ್ವರ ನಗರ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಧಾನೇಶ್ವರ ಯುದ್ಧ ನಡೆದುದು ಇಲ್ಲಿಯೇ. ಒಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಕೇತ್ತ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಸ್ಥೇತ್ತ. ಮಹಾಭಾರತದ ಮಹಾ ನಾಯಕರು ತಮ್ಮ ರಕ್ತವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದ ನೇಲ!

ಶಿಬಿರ ಸ್ಥಾಪನೆ

ವಂಜಾಬಿನ ಗಲಭೀಗಳು ಆರಂಭವಾದೊಡನೆ ಭಾರತ ಸರಕಾರವು ಆತುರದಲ್ಲಿ ಸಿರಾತ್ರಿತರಿಗೆ ಶಿಬಿರವನ್ನೇ ಪಾರಾಡು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಗಷ್ಟ್ ತಿಂಗಳ ಸೇಕೆ ಸಹಿಸಲಾದ್ಯ ವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಎಂದರೆ ನೀರಿನ ಸೌಕರ್ಯ. ಸಿರಾತ್ರಿತರು ತಂಡೋಪತಂಡವಾಗಿ ಬರಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ನಡೆದು ಬಂದ ವರು ಆವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು—ಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ—ಬಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ—ರೈಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದವರು ಕೆಲವರು. ದಿನವೂ ಬರುವ ರೈಲುಗಳು ಇ-ಇ—ಹೋಗುವ ರೈಲುಗಳು ಇ-ಇ. ಒಂದೊಂದು ರೈಲೆನಲ್ಲಿ ೨೦೦೦-೩೦೦೦ ಜನರು. ರೈಲುಗಳಲ್ಲೇ ಹೊಡೆದಾಟ—ಕೊಲೆ. ರೈಲುಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಮುಸ್ಲಿಮರನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿ, ಬರುವ ಹಿಂದೂ ಶೀಖರಿಗೆ ಅನ್ನ ಬಟ್ಟಿ, ಆಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವದು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಯಿತು. M. E. O. (Military Evacuation Organization) ಎಂಬ ಸ್ವೇನ್ಯಾಶಾಚೀಯ ಸಿರಾತ್ರಿತರ ನಿರ್ಗಮನ ಸಂಸ್ಥೆಯೊಂದನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಕುರುಕ್ಕೇತ್ತದಲ್ಲಿ ಸಿರಾತ್ರಿತ ಶಿಬಿರವನ್ನು ತೆರೆದರು. ಡೇರೆಗಳೇ ಮನೆಗಳಾದವು. ಸ್ವೇನಿಕರೇ ಸಹಾಯಕರಾದರು.

ಈಗ ಕುರುಕ್ಕೇತ್ತದಲ್ಲಿ ೧,೨೦,೦೦೦ ಸಿರಾತ್ರಿತರಿದ್ದಾರೆ. ಜನವರಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ೨,೦೦,೦೦೦ ಜನ ಇದ್ದರಂತೆ. ಆದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಇ-ಇ ಲಕ್ಷ ಜನರವರೆಗೂ ಇದ್ದರು. ಈ ಶಿಬಿರವನ್ನು ೧—೨—೩—೪ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಉವ ನಗರಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗ ವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಗರಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬ ನಗರಾಧಿಪತಿ

(Town Commander), ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಗರವನ್ನೂ ಓಣಿಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತಿ ಒಣಿಗೂ ಒಬ್ಬ ಪಂಚಾದ್ದಾನೆ. ನಾಲ್ಕು ನಗರಗಳ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಶಿಬಿರದ ಅಧಿಪತಿ (Camp Commander) ಇದ್ದಾನೆ. ಶಿಬಿರಾಧಿಪತಿಯೇ ಶಿಬಿರದ ಎಲ್ಲ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೂ ಜವಾಬ್ದಾರ. ಆತನ ಸೇತ್ತುಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಶಿಬಿರದ ಸೌಕರ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಒಬ್ಬ (Welfare) ಅಧೀಕ್ಷಿಕಾ ಇದ್ದಾನೆ. ಇವನಿಗೆ ಕೆಲವರು ಸಹಾಯಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಕೆಳಗೆ ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳವರು ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಿಷನ್, ಹಿಂದೂ ಮಿಷನ್, ನ್ಯಾಷನಲ್ ಕ್ರಿಷ್ಟಿಯನ್ ಕೋಸ್ಟಲ್ ರೂರಲ್ ವೆಲ್ ಫೇರ್ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್, ಪೂರ್ವ ಪಂಚಾಬ್ ಸ್ಕೂಲ್ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್, ಫ್ರಿಂಡ್ಸ್ ಸರ್ವಿಸ್ ಯೂನಿಟ್, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸೇವಾದಳ, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸೇವಿಕಾರ್ದಳ, ನಿರಾಶ್ರಿತ ಮಕ್ಕಳು, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಆಶ್ರಮ, ಸೆಂಟ್ ಜಾಣ ಅಂಬ್ಯಲನ್ನು, ಮರಜನುಲ್ ನಗರಮಾಲ್ ಮಾರವಾಡಿ ಸಹಾಯಕ ಸಂಘ, ಯುವಜನ ಸೇವಾ ಸಂಘ, ಪೂರ್ವ ಪಂಚಾಬ್ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಪಡೆ, ಪೂರ್ವ ಪಂಚಾಬ ಉಪಾಧ್ಯಾಯಿನಿಯರ ಸಂಘ, ಇಂಡಿಯ್ ರೆಡ್ ಕ್ರೌಸ್, ಕುರ್ಕಾಕ್ಕೆತ್ರ ಸೇವಾದಳ—ಇವು ಅಲ್ಲಿ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು.

ಹಾಲು, ಬಟ್ಟೆ, ಆಹಾರ ಹಂಚುವುದು—ಆರೋಗ್ಯ ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ವೈದ್ಯ ಸಹಾಯ, ನಗರಾಡಳಿತ, ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಶಾಲೆ, ಕೆಲೆ ಮತ್ತು ಗೃಹಕ್ಕೆಗಾರಿಕೆ—ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡವರನ್ನು ಖುಡುಕುವುದು, ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಆಡಳಿತ, ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಕೆಲಸ ಒದಗಿಸುವುದು, ಅನಾಥ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳ ಪೋಷಣೆ, ಬಂದ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಸ್ವಾಗತ, ವಿಚಾರಣಾ ಕಚೇರಿ, ಶಿಬಿರದ ಕೆಲಸ, ವಿಧ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಪ್ರಜಾರ ಇವು ಮುಖ್ಯ ಕೆಲಸಗಳು. ಶಾಹಿಲೆಯಾದವರು, ರಚೆಯಮೇಲೆ ಹೋದವರು, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವರು ಇವರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೇನಿಸಲು ಸ್ವಯಂಸೇವಕರಲ್ಲಿ ಹಿಂದು ವಿಂತಾಯಿ ಪಡೆಯು ಇದೆ.

ನಿರಾಶ್ರಿತೆರ ಮಹಾನಗರ

ಮಹಾಭಾರತದ ರಣಭೂಮಿ ಎಂದು ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದ್ದ ಕುರುಕ್ಸೇತ್ರವು ಇಂದು ೧,೬೦,೦೦೦ ಜನರು ವಾಸವಾಡುವ ಒಂದು ತೆಂಬುಗಳ ಮಹಾನಗರವಾಗಿದೆ. ಹೊರಗಿಸಿಂದ ಬಂದವರನ್ನು ಉಪನಗರಗಳಿಗೆ ಕೆಳುಹಿಸುವ ಮುಂಚೆ ಬಂದವರು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗಗಳನ್ನು ಹರಡದಂತೆ ವೊದಲು ಟ್ರಾಸ್ಟ್‌ಕ್ಲೌಂಪ್ ಎಂಬ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವಕ್ಕೆನಿದ್ದವರಿಗೆ ಇನಾಕ್ಯುಲೇಷನ್ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸೇಷನ್ ವಾಡುತ್ತಾರೆ. ರೋಗಿಗಳಿದ್ದರೆ ಗುಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ಉರ ಹೇಸರು, ಪಟ್ಟ, ನಷ್ಟ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಮಾಹಿತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಉಪನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಸಿದ್ದೇಶಮಾಡಿದ ನಂತರ ಒಳಗೆ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉಪನಗರದಲ್ಲಾಗ ಒಂದು ಡೇರೆಯು (ತಂಬು) ಆ ಉಪನಗರದ ಭವನವಾಗಿದೆ. ಆಲ್ಲಿ ಆ ಉಪನಗರ ಪಂಚಾಯತರು ಸೇರಿ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಕಲೆತು, ತಮ್ಮ ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿ ಉಪನಗರಕ್ಕೂ ಒಂದು ಆರೋಗ್ಯಕೇಂದ್ರ ಇದೆ. ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಶಾಲೆ, ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆ, ವಾರ್ಷಿಕವಿಂತಿ ಶಾಲೆ, ವಯಸ್ಸರ ಶಾಲೆ, ಬಾಲಕಿರುಶಾಲೆಗಳಿವೆ. ಈಗ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಉಟ್ಟಿಕ್ಕೆ ಸರಕಾರದ ವೆಚ್ಚದಿಂದ ಒದಗಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿಬಿರದ ಒಂದು ದಿನದ ವೆಚ್ಚ ಎರಡು ಲಕ್ಷ ರೂ. ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಮೂರು ಗಜ ಬಟ್ಟೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಚೆಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಬಳಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೊಂದು ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದರೆ ೧೦-೧೨ ಜನ, ದೊಡ್ಡದಾದರೆ ೩೫-೪೦ ಜನ ವಾಸವಾಡಬೇಕು. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೊಳಾಯಿ ಬಾವಿ(Tube wells)ಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಡೇರೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡದೆ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಗುಡಿಸಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸಿಕ್ಕ ಕಡೆಗೆ ಕೊಳ್ಳಿ ಮಾಡದಂತೆ ಒಂದೊಂದು ಗಲ್ಲಿಗೆ ಒಂದೊಂದರಂತೆ ೪-೫೦ ಏಕ ಅಳಿದ ಗುಂಡಿಯ ಕಕ್ಷಸುಗಳ ಸಾಲು

ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕೊಚ್ಚೆ(ರಾಡಿ)ಯಿಂದ ಸೋಳೆಯಾಗದಂತೆ ಸಿತ್ಯವೂ D. D. T. ಯನ್ನು ಚಿಮುಕೆಸುತ್ತಾರೆ. ನಮ್ಮ ಕಾರಿಗಳ ಶಿಬಿರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಲೇ ಡಿ. ಐ. ಟಿ. ಯ ಪ್ರೈಕ್ಸೆಲೆಯಾಯಿತು !

ವೈದ್ಯ ಸಹಾಯ

ಸಿರಾಶ್ರಿತರ ವೈದ್ಯ ಸಹಾಯಕಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಂದು ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಇದೆ. ೨೦ ಜನ ಡಾಕ್ಟರುಗಳು—೨೨ ಜನ ದಾದಿಯರು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಸಚ್ಯಾಕಲ್ ವಾಡ್‌ ಇದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ರೋಗಿಗಳಿಗಾಗಿ ೧೦೦೦ ಹಾಸಿಗೆಗಳು—ಸಾಂಕ್ರಾಂತಿಕ ಜಾಡ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಇಂಜಿನಿಯರ್‌ಗಳಿಗಾಗಿ ೧೫೦, ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ೨೦ ಹಾಸಿಗೆಗಳಿವೆ. ರಕ್ತ ಕಡಿಮೆ ಇರುವವರಿಗೆ ರಕ್ತವನ್ನೊದಗಿಸಲು ರಕ್ತಸಿಧಿ (Blood Bank) ಇದೆ. ಜನವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ೨೫ ಜನ, ಫೆಬ್ರುವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ೩೨ ಜನ ತಮ್ಮ ರಕ್ತನನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಸಣ್ಣದೊಂದು ಪ್ರಯೋಗಶಾಲೆಯಿದೆ. ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾ ಕರ್ಕುಸುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚಾಪೆಗಳಿಂದ ಗುಡಿಸಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ವಾಡ್‌ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉಪನಗರದ ಆರೋಗ್ಯ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಧನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಿಂದು ೧೦ ಜನರಿಗೆ ಹಾಸಿಗೆಗಳಿವೆ. ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಕಾಹಿಲೇ ಯಾದವರನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತರಲು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ದಾದಿಯರ ಪಡೆ ಇದೆ.

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ

ಶಿಶುಪ್ರೋವಿಷನ್ ಸಂಖೆ(Child Welfare Society)ದ ಮಹಿಳೆಯರು ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉಪನಗರದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳ ಶಾಲೆಗಳನ್ನು (Nursery Schools) ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕಾಗದ, ಬಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಆಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು—ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು, ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದು—ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶಾಲೆ ಸಹ ಸಣ್ಣ ಡೇರಿಗಳಲ್ಲಿ—ಡೇರೆ ಸಾಲದಾದಾಗ ಮುಳ್ಳಿಗಳ ಬೇಲಿ ಹಾಕಿದ ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ. ಶ್ರೀಮತಿ

ಚೋಲಾ ಆದರ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಶ್ರೀ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮಿಷನವರು ನಿತ್ಯವೂ ಇಂಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಬಂ ಜನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಾಲು ಹಂಚುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಶಾಲೆಗಳೂ ಹೀಗೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳನ್ನು, ಗಂಡಂದಿರನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಮಹಿಳಾ ಸೇವಾದಳದವರು ಸುವರ್ಣಾರು ಅಂಬಂ ಜನ ಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಅವರವರ ವಯಸ್ಸಿಗನುಗಣವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಭಾಷಣದ ತರಗತಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಹೊಡಾಗ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಸಿಲಯದಲ್ಲಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದ ನಿರಾಶ್ರಿತ ಯುವತಿಯೊಬ್ಬಳು ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜದ ದೋಷಗಳು ಎಂದು ಬಾಲ್ಯ ವಿವಾಹದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಸೋದರಿಯರಿಗೆ ಉಪನಾಯಕ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಸಿಲಯದಲ್ಲಿ ಈ ಗಲಭೆಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಅಂಬಂ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಇದ್ದಾರೆ.

ಈ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಸಿಲಯದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ನಿರಾಶ್ರಿತರಿಗೆ ಒಟ್ಟೆ ಹಂಚುವುದು, ರೇಶ್ಮೆ ಹಂಚುವುದು, ಪ್ರೌಢ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳುವುದು, ಶಿಬಿರದ ಸಿಮ್ಫಲೀಕರಣ ಕೇಂದ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತಾತಾ ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ್ಯವರು ಅನಾಥ ಶ್ರೀಯರಿಗೆ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಶಾಲೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಮತಿ ಖಂಡ ಸೇರಿಯಾ ಆದರ ಸಂಚಾಲಕರು— ಜುನಾಗಡದ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಬಿ.ಎ. ಪಾಸುಮಾಡಿ— ಈಗ ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೇಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರಾಶ್ರಿರಲ್ಲಿಯೇ ಶಿಬಿರಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು— ಯಾವಕರನ್ನು ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರ ಸೇವಾದಳದ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶಿಬಿರ ಪ್ರೋಂದು ಶ್ರೀ ಮುಖಜೀಯವರ ನೇತ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿದೆ.

ಉದ್ಯೋಗ ಶಿಕ್ಷಣ

ಶಿಬಿರದ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರತ್ಯೇ ಎಂದರೆ— ಶಿಬಿರದ ಇಷ್ಟ ಜನರು ಸೋಮಾರಿಗಳಾಗಿ ಸಮಾಜ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕಂಟಕರಾಗದಂತೆ ಅವರಿಗೆ

ಉದ್ದೇಶ್ಯೀಗ ಒವಗಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಉಪಯುಕ್ತ ಜೀವನ ನಡೆಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯೀಗ ಕಲಿಸುವುದು. ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ್ಯೀಗ ಕೇಂದ್ರವು ಎರಡನೇಯ ಉಪನಗರದಲ್ಲಿ—ಶಾಂತಿನಿಕೇತನ ಶ್ರೀ ಸುರೇಂದ್ರ ಕುಮಾರ ದೇ ಅವರ ನೇತ್ರೈತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದ್ವಾತೆಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಸುಮಾರು ೮೦ ಜನರಿಗೆ ಬಡಗಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಬಿರದ ಕಚೇರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಿರಾಶ್ರಿತರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಮೇಜು, ಕುಚ್ಚಿ, ಅಲಮಾರು, ಕಾಲುಮಟ್ಟಿ, ಮಂಚ—ಶಾಶೀಗಳಿಗೆ ಕಪ್ಪುಹಳಿಗೆ, ಮಗ್ಗುಗಳು ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಮರದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸರಕಾರದವರು ಮರಬದಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಉಪಕರಣಗಳು ಸಾಲವು. ಕಲಿಯಲು ಹೆಚ್ಚು ಜನರು ಉತ್ಸರ್ಕಾಗಿದ್ದರೂ ಉಪಕರಣಗಳ ಅಭಾವದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ದಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಕಮ್ಮಾರ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮುಸಲ್ಲಾನರ ಕೈಲಿತ್ತು. ಗಲಭೀಯಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲ ಪಾಕಿಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಮ್ಮಾರರು ದೊರೆಯಿದ್ದರೆ—ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿನ ರೈತರಿಗೆ ಕುಸಿಯುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವ ಪಂಜಾಬಿನ ಮುಖ್ಯ ಕಸಬು ವ್ಯವಸಾಯ. ದಿಲ್ಲಿಯಿಂದ ಕುರುಕ್ಕೇಶ್ವರ ವರೆಗೆ ರಸ್ತೆಯ ಇಕ್ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ದೂರ ನೋಡಿದರೂ ಗೋಡಿ ಮತ್ತು ಕಡಲೆ ಹೊಲಗಳು—ಅಂಗ್ರೇಯಂತೆ ಸಮತಳವಾದ ಭೂಮಿ—ಮಧ್ಯ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಮರೆಯಾಗಿ ಸುಳಿದೊಡುವಂತೆ ಯಮುನೆಯ ನೀರಾಗಿಲುವೆಗಳು. ಕಮ್ಮಾರ ಕೆಲಸ ಕಲಿಸಲು ಬಂದು ಶಾಲೆ ತೆಗೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕುಳಿ, ಕುಡಗೋಲು, ನೇರಿಲು, ಕುಂಟಿ, ತಾಳಿಗಳು ಮುಂತಾದ ವ್ಯವಸಾಯ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರಮದ ಕೆಲಸ—ಆದ್ದರಿಂದ ಸೇರಿದವರು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಹೊಸಬರು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರೆ.

ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಮರಗೆಲನದಿಂದ ಬರುವ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸಿಮೆಂಟ್ ಜತಿಗೆ ಬೆರಸಿ ಹಳಗಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಮನೆ

ಕಟ್ಟೆಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸಹ ಉರಿಯುವದಿಲ್ಲ, ನೀರನಲ್ಲಿ ಕರಗುವದಿಲ್ಲ. ಸುಮಾರು ಅಂಗುಲ ದಪ್ಪವಿದೆ. ಒಳಗೆ ತೆಳ್ಳಿಗೆ ಸೀಮೆಂಟ್ ವಾಡಿದರೆ ಒಳ್ಳಿಯ ಗೋಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬಿಸಿಲು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಣ್ಣಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಸಾಬೂನು ತಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಎಲ್ಲ ಸಾಬೂನನ್ನೂ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿಯೇ ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವುದನ್ನು ಕಲಿಸಲು ಜಂ ಮಗ್ಗಗಳಿವೆ. ಬಾಬಿನ್ ಗಳಿಗೆ ದಾರ ಸುತ್ತುವುದು, ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವದು, ಲಾಡಿ ಹೆಣೆಯುವುದು, ಜಮಿಖಾನೆ ನೇಯುವುದು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಚರ್ಚದಿಂದ ಕ್ರಿಷ್ಟಿಲ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಂಡಾಬದ ಹುಡುಗಿಯರು ಚರ್ಚದ ಮೇಲೆ ಶಾಗದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನಿಷ್ಟು ಕೆತ್ತಿ, ಬಣ್ಣ ಹಾಕಿ, ಬಹೇಳ ಅಂದವಾದ ಕ್ರಿಷ್ಟಿಲ, ಹಣದ ಚೀಲಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುದ್ರಣದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಿಯಾಲಕೂಟದ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದ ನಿರಾಶ್ರಿತರು ಮಕ್ಕಳ ಕ್ರಿಕೆಟ್ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೋಟಾರು ರಿಪೇರಿ ಕೆಲಸ ಕಲಿಸಲು ಮೋಟಾರ್ ಮೆಕ್ಯಾನಿಕ್ ಸ್ಕೂಲ್ ಬಂದಿದೆ. ಬಂದೊಂದು ತರಗತಿಗೆ ಇಂರಂತೆ ಸಿತ್ಯವೂ ನಾಲ್ಕು ತರಗತಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ

ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕ್ಷೇತ್ರಾತಿ ಕೆಲಸ ಮತ್ತು ಹಂಚಿಕೆದ್ದಿಯಿಂದ ತರಹೆವಾರಿ ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚಿಗೆ ಹಾಕಲು ಸುರೇಂದ್ರ ಕುಮಾರ ದೇ ಅವರು ಕ್ರಿಗೆಲಸ ದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದು ಯಂತ್ರ ತಯಾರಿಸಿದ್ದಾರಂತೆ! ಅದಕ್ಕೆ ಇಂರೂ. ಮಾತ್ರ ತಗಲಿತಂತೆ. ಇಂಗ್ಲೀಂಡ್ ಅಥವಾ ಫ್ರಾನ್ಸ್‌ನಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ರೂ. ೫೦೦ ರೂ. ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಬಂದು ಪೀಪಾಯ ಎರಡು ಮೋಳುಗಳು—ಕೆಳಗೊಂದು ಮೋಳು, ಮೇಲೊಂದು ಹೋಳು—ಎರಡನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಲು ಹೊರಗೆ ಕೊಕ್ಕಿಗಳು. ಕೆಳಗಿನದರಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಿ-

ಮಾಡುವ ದ್ವಾರಾ. ಒಳಗೆ ಜಾಕಾಯಿ ಹಲಗೆಯ ಹೋಳಿಂದ ಸಣ್ಣ ಪೀಪಾಯಿ—ಮೈಯುದ್ದುಕ್ಕೂ ತೂತುಗಳು. ಒಳಗೆ ಒಗೆಯುವ ಬಟ್ಟೆ ಹಾಕಿ ಕೊಕ್ಕೆ ಜೋಡಿಸಿ ಮುಚ್ಚು ಬಹುದು. ಇದನ್ನು ಹೊರಗಿನ ಪೀಪಾಯಿ ಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿಸಲು ಒಂದು ಕೈಹಿಡಿ. ಎಲ್ಲವೂ ಮರ ಮತ್ತು ತಗಡಿನಲ್ಲಿ—ಮೂನತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ವೆಚ್ಚದಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವದನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಣಿನ ಸಾಮಾನು ಮಾಡುವದನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೊಳಿ ಸಾಕುವುದನ್ನೂ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಹಕಾರ ತತ್ವದ ಮೇಲೆ ಸಾಮೂಹಿಕ ಉಪಹಾರಗೃಹ ಒಂದನ್ನು ನಡೆಸಲು ತಲಾ ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ಹಾಕಿ ೧೦೦೦ ರೂಪಾಯಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೊರಗಿಸಿದ ಬಂದ ಸಾಮಾನಿಸಿದ ಸೀರಾಶ್ರಿತರೇ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡು ಉಬ್ಬಿಗೆ ಮನೆಗಳ ಮಧ್ಯ ಒಂದು ಕೊಂಬರ್. ಯಾವಾಗ ಬೇಕಾದರೂ ಪ್ರತಿಯೋಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕಳಚಿ ಬೇರೊಂದು ಕಡೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜೋಡಿಸಬಹುದು. ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಲಗೆ, ತಗಡಿನ ಹೊದಿಕೆ—ಮರದ ಚೋಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಚಾಪೆಯ ಗೋಡೆಗಳಿವೆ. ವೆಚ್ಚೆ ಇಂದ ರೂಪಾಯಿ.

ಮಣ್ಣ ಮತ್ತು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕೊರೆದು—ಮಣಿನಿಂದಲೇ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮಕ್ಕಳು ತಯಾರಿಸಿದ ಆಟಿಗೆಗಳು, ಕೆಸೂತಿ ಸಾಮಾನುಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಲಾಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಈ ಉದ್ಯೋಗ ಶೀಕ್ಷಣವು ಸುರೇಂದ್ರ ಕುಮಾರ ದೇ ಅವರು ಒಂದು ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಬಹು ದ್ವಕ್ಕತೆಯಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದೆ. ಇದರ ಉತ್ಪನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಂದ್ರ ಕಚೇರಿಯ ಒಳಿ ಒಂದು ಪ್ರದರ್ಶನಶಾಲೆಯನ್ನು, ಮಾರಾಟದ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ತೆರೆಯಲಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನ

ಒಂದನೆಯ ಉಪನಗರದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೫೦೦೦೦, ಅನೆಯ ನಗರದಲ್ಲಿ ೩೦೦೦೦, ಮೂರನೆಯದರಲ್ಲಿ ೪೦೦೦೦, ಉನೆಯದರಲ್ಲಿ

ಇಂದ್ರಾಂಶು ರಾಜು ಅವರು ಗಂಡು ಕುರುಕ್ಕೇತ್ತದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಉನ್ನೆಯ ನಗರದಲ್ಲಿರುವವರೆಲ್ಲ ವಾಯವ್ಯ ಪ್ರಾಂತದಿಂದ ಬಂದವರು, ಗುಜರಾತ ರೈಲು ದುರಂತದಲ್ಲಿ ಸೋಂದವರು ಇಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದನ್ನೆಯ ಕ್ರಾಂಪಿನಲ್ಲಿ ಪರಂಜಿನಾರ್ ನಿರಾಶ್ರಿತರಿದ್ದಾರೆ. ಈಚೆಗೆ ಭಾವಲಪುರ ದಿಂದ ಜನರು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಉಳಿದವರೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಪಂಚಾಬಿನಿಂದ ಬಂದವರು. ಶೀಖರು, ಹಿಂದೂಗಳು, ಕ್ರಿಷ್ಟಿಯನರು ಸಹ ಇದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಥಕ್ಕೊಂತ ಹೆಚ್ಚು ಜನ ವ್ಯವಸಾಯ ಕಸುಬಿನವರು—ಉಳಿದವರು ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಯವರು: ಮಕ್ಕಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಶೀರ ಮುದುಕರು ಮತ್ತು ಅಶಕ್ತರಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ‘ಇಫ್ರೂರಿ’ ಬಿಡಾರ ವಾಡಿ ಶುಶ್ರಾವೆ ವಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಉದ್ಯೋಗ ರಲ್ವಿಸಿದರೂ ಸಹ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದವನ ಮನಸ್ಸು ಒಂದು ದೇವ್ಯದ ಮನೆ. ಜನರಿಗೆ ಏನಾದರೂ ಉದ್ಯೋಗ ಕೊಡಲೆಂದು ಕಟ್ಟಿಗೆ ತರಲು ಕಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಂಚಾಬಿನಲ್ಲಿ ಬಂಜರು, ಕಾಡು ಕಡಿಮೆ. ೫-೬ ವ್ಯಾಲುಗಳಿಂದ ಕುರುಚಲು, ಜಾಲಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ ತರಬೇಕು— ಅದೇ ಒಂದು ಕೆಲಸ—ಸಂಜೀಯ ವೇಳೆ ಜನರು ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ ತರುವದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ತಾವು ತಂದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಚಚ್ಚೊಚ್ಚಿಕಾಗಿ ಏರಿಸಿ ಅಂದವಾಗಿ ಇಡುಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವರು ಅಡಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರಗಡೆ ಬೇರೆ ಗುಡಿಸಲುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಡಬೇಕು. ಕಸಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಸಿಕ್ಕಲ್ಲಿ ಎಸೆಯಬಾರದು.

ಕಸವನ್ನು ಕಸದ ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲೇ ಎಸೆಯಬೇಕು. ಕೊಳಕು ನೀರನ್ನು ಅದರ ಗುಂಡಿಗಳಲ್ಲೇ ಚೆಲ್ಲಬೇಕು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಕ್ರಮ ಜೀವನ ಆದರೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಗರದಲ್ಲಾ ಒಂದೊಂದು ಅಂಗಡಿ ಸಾಲು—ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಕೇಂದ್ರ ಕಚೇರಿಯ ಹಿಂದೆ ಇಡೀ ನಗರದ ದೊಡ್ಡ ಪೇಟೆ ಸಾಲು ಇದೆ. ಬಯಲುಪೇಟೆ ಇರುವ ಡೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳ ಸಾಲದು. ಸಣ್ಣ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ೧೦-೧೨ ಜನರೂ ದೊಡ್ಡ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ

೨೫-೨೦ ಜನರೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ನಗರದಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡಿದ ಒಂದು ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ಆರು ಸಂಸಾರದ ಇಂಜನರಿದ್ದರು. ಒಂದೇ ಉರಿನವರು— ಪರಿಚಯಸ್ಥರು— ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು — ಡೇರೆಯನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಂಡು— ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ತೃಪ್ತರಾಗಿ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮದುವೆ, ಹಬ್ಬ, ಹುಣ್ಣಿಮೆಗಳೂ ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ. ನಾವು ಶೀಬಿರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಲೇ ಗಂಗೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಮಂಗಳವಾದ್ಯಗಳೊಡನೆ ಮೇರವಣಿಗೆ ಹೊರಟ ಮದುವೆಯ ದಿಬ್ಬಣ ಪ್ರೊಂದರ ದರ್ಶನವಾಯಿತು. ಮದುವೆಗೆಂದು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ರೇಷೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಜನರ ಮನೋಭಾವ .

ಮೊದಲು ಒಂದಾಗ ಜನ ಕಂಗೆಟ್ಟಿದ್ದರು. ಬೆಂಕಿ— ಲಾಟಿ— —ಹೆಂಗಸರು ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲಿನ ಅತ್ಯಾಚಾರ— ನನ್ನ ವರೆನ್ನ ವರರ ಕೊಲೆಯನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡು ಅನೇಕರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯೇ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿತ್ತು. ಕೆಲವು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಾನು ಯಾರು, ತನ್ನ ವರು ಯಾರು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಹ ಬಾಯಿ ಇರಲಿಲ್ಲವಂತೆ! ದಿಕ್ಕುಗಾಣದ ಹುಚ್ಚರಂತೆ ಸ್ತಂಭಿತ ರಾಗಿದ್ದರಂತೆ. ಈಗ ಕ್ರಮೇಣ ಆ ಮನಸ್ಸಿನ ದುಗುಡವು ಹೋಗುತ್ತಿದೆ. ಅನಾಧರಾದರೂ, ನಿರಾಶಿತರಾದರೂ ಮಕ್ಕಳ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ಬಾಳಿನ ನಗೆಯ ಅಂಕುರವಿದೆ. ನಮ್ಮನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ‘ಜಯ ಹಿಂದ’ ಘೋಷ! ತಾವು ವಾಡಿದ ಚೊಂಬೆಗಳು, ಹಕ್ಕಿಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವ ದೃಶ್ಯ, ತೂಗುಮಣಿ ಉಯ್ಯಾಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಭಯರಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛಂದತೆಯಿಂದಿರುವ ಆಟ ಆಡುವ ದೃಶ್ಯ— ಇವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಆವರನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ ಸರಕಾರ ಒಂದಿದೆ ಎಂಬ ಮನೋಧೃಯ ಮೂಡಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಶಿಶು ಪ್ರೋಷಣ ಕೇಂದ್ರ, ಸೆಂಟ್ ಜಾನ್ಸ್ ಅಂಬ್ಯಲನ್ಸ್, ಮಹಿಳಾ ಸೇವಾ ದಳ, ತಾತಾ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಟ್‌ಫ್ರೆಂಚ್ ಸಹೋದರಿಯರು— ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಈ ಭಾವನೆ ಮೂಡುವಂತೆ ವಾಡಲು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ

ಕಾರಣ. ಅವರ ಆಮೋಫ್ ನಿಸ್ಪಾಥ ಸೇವೆ ಸ್ತುತ್ಯವಾದುದು. ಮನೆಮರ ಆಪ್ತೇಷ್ಟರನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅನಾಧರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಯರು, ಯುವತಿಯರು—ಭಯ ಮರೆತು, ಉಪಯುಕ್ತ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವರು ದಾದಿಯರಾಗಿ ಆಪ್ತತ್ವಯಲ್ಲಿ ಶುಶ್ಲಾಪೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅನೇಕರು ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾಧ್ಯಾಯಿನಿಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ನೇಯಿಗ್ಗೆ, ಕಸೂತಿ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ಮಾನವತೆಯನ್ನು ಮರಿತ ಕ್ಷಾರ ಪ್ರಸಂಜದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಸ್ಥಾನವಿದೆ ಎಂಬ ಆಶಾಭಾವನೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಅನಾಧರ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಗಜಂ ಜನ ಅನಾಧ ಮಹಿಳೆಯರೂ ಗಜಂ ಜನ ಅನಾಧ ಮಕ್ಕಳೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ದತ್ತಕ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಗಜಂಕ್ಕೆ ವಿಾರಿ ಆಚ್ಚಿಗಳು ಬಂದಿವೆಯಂತೆ! ಮುದುಕರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ ಯುವತಿಯರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಯುವಕರು ಸಹ ತಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧರಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಅನಾಧ ಮಕ್ಕಳನ್ನು, ಶ್ರೀಯರನ್ನು ಅವರ ಸಂಬಂಧಿಗಳು ಎಲ್ಲಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ತಲುಪಿಸುವ ಯತ್ನಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ದೊಡ್ಡ ಸಮಸ್ಯೆ. ಆದಕ್ಕೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿಯ ಅನಾಧ ಶ್ರೀಯರ—ಮಕ್ಕಳ ಘೋಟೋ ತೆಗೆದು ದಿಲ್ಲಿಯ ಕೇಂದ್ರ ಕಚೇರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದನ್ನು ಕೇಂದ್ರ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೇಂದು ಕಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾದರೂ ಯಾರಾದರೂ ಗುತ್ತು ಹಿಡಿದರೆ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಖಂಡಿತ ವಾದಾಗ ಆ ಮಕ್ಕಳು ಅಥವಾ ಶ್ರೀಯರನ್ನು ಉವರ ಸಂಬಂಧಿಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಳಿದವರನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ಸಮಾಜ ಸೇವಾ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಗೋಳಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಚರಕಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೊಲು ತೆಗೆಯುವದನ್ನೂ ಕಲಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಈ ಶಿಬಿರದ ಆಡಳಿತವೆಲ್ಲ ಶಿಬಿರಾಧಿಪತಿ ಕನ್ಫಲ್ ಪುರಿಷುವರ ನೇತ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿದೆ. ಅವರಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಕೇಂದ್ರ ನೆಟ್‌ರೆ

ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಬಸು ಅವರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಕಂಡಿಕಾರಿಗಳು, ನಗರಾಧಿಪತಿಗಳು, ದಾದಿಯರು ಇದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಗಳದೇ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಕಚೇರಿ ಇವೆ. ಸೇವೆಗಾಗಿ ಬಂದ ಇ ಸುಸ್ಥಿಗಳಾದರೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಕೇಂದ್ರ(United Relief Council)ನೇ ಸಲಹೆಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸತಿ ಮೌಂಟ್ ಬ್ಯಾಟನರು ಅಧ್ಯಕ್ಷಿಣಿಯರು. ಕೇಂದ್ರ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತ ನೇಹರು, ಬಾಬು ರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದ, ನಿಯೋಗಿ ಮುಂತಾದ ನಾಯಕರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ರಕ್ತಣೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆಂದು ೧೦೦ ಜನರ ಒಂದು ಸೈನ್ಯ ಶಾಖೆಯ ಕಂಪನಿಯೂ, ೬೦-೭೦ ಜನರ ಪ್ರೋಲೀಸ್ ಪಡೆಯೂ ಇದೆ. ನಿರಾಶ್ರಿತರದೇ ಒಂದು ಸೇವಾ ಪಡೆ ಇದೆ. ಕೇಂದ್ರ ಕಚೇರಿಯಿಂದ ಉಪನಂಗರಗಳ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಓಡಾಡಲ, ಬಸ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದಿಲ್ಲಿಗೂ ಶಿಬಿರಕ್ಕೂ ಉಪನಂಗಗಳಿಗೂ ಟಿಎಸ್‌ಎ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದೆ. ಶಿಬಿರಕ್ಕೆಲ್ಲ ಕಡೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಪವಿದೆ.

ಮುಂದಿನ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು

ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದ್ದರೂ ಜಟಿಲ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಲ್ಲವೇದಲ್ಲ. ನಿರಾಶ್ರಿತರಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಬಗೆಯು, ನಾನಾ ಮನೋಭಾವದ ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧು ಜನರ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಜ ಕಂಟಕರೂ, ದಂಡನೆಗೊಳಿಗಾಗಿ ತಿಕ್ಕೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪುಂಡರೂ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ನೀತಿ ಪತನದ ಸಿದರ್ಥನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ! ಈಗಿನ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಶ್ನೆ....ಮುಂದೇನು? ಎಂದು. ಇದುವರೆಗೆ ನಿರಾಶ್ರಿತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು— ಆ ಕೆಲಸ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಮುಗಿದಿದೆ. ಏನು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರಿ ಎಂದು ಕೆಲವು ನಿರಾಶ್ರಿತರನ್ನು ನಾವು ಕೇಳಿದಾಗ—“ಉಂಟ ಮಾಡುವದು ತಿರುಗುವದು” ಎಂದು ಅನೇಕರು ಹೇಳಿದರು. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದವರನ್ನು ಮೊದಲು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹಂಚಿಕೊಂಡು. ಈಗ ತಡವಾಡಿದರೆ ಅನೀತಿ ತಲೆ ದ್ವಾರೀತು. ಅಂಥವರ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಈಗ ಹೆಚ್ಚು.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಬೇಸಗೆ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಚೆಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಡೇರೆಗಳಲ್ಲಿ—ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಆ ರೀತಿ ಜೀವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣತೆ ಗೀರಂ-ಗೀರಂ ದಿಗ್ರಿಯವರೆಗೂ ಏರುತ್ತದೆ.

ಕೆಲವರು ಹತ್ತಿರದ ವಾವಿನ ತೋಪಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಳೆಯಬಹುದಾದರೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಚಾಗಪಿಲ್ಲ. ಈಗಾಗಲೇ ದಿನವೂ ಒಂದೆರಡು ಜನರಿಗೆ ಹಾವುಗಳು ಕಚ್ಚುತ್ತಿವೆ. ಶಿಬಿರದ ಸುತ್ತಲೂ ಗೀರ ಮಂಟಪ ಗಿಡಗಂಟಿಗಳನ್ನು ಕಡಿದು, ಇಲಿಯ ಬಿಲಗಳಿಗೆ ಸ್ವೇಂದ್ರಾಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಶ್ನೆ—ಅನ್ನ ಜನರಿಗೆ ವಸತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. ಧೂಳಿನ ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ, ಬಿಸಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುವುದು. ಬೇಸಗೆಯ ಹಿಂದೆಯೇ ಮಳಿಗಾಲ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಕೇತ್ತುವೆಲ್ಲ ಸೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತದೆ. ಮಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿಂಥೂ ಅಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ—ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ನಾವಾಚಿಕ ಅನೀತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಶಿಬಿರದ ರಕ್ಷಣೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಈಗಿರುವ ಪೋಲಿಸು ಮತ್ತು ಮಿಲಿಟರಿ ಪಡೆ ಏನೂ ಸಾಲದು. ಎಲ್ಲರೂ ನಿರಾತ್ರಿತರಾದರೂ ಅಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯೇಮನಸ್ವಾಗಳು ಉದ್ಘಾಟಿಸುತ್ತಲೇ ಇವೆ. ಒನ್ನೊಮ್ಮೆ ಮಿಲಿಟರಿ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಜನರನ್ನು ಹತೋಟಿಗೆ ತರಬೇಕಾಗಿದೆ. ನೋಂದ ಜನರು ಉದ್ದೇಷ ಗೊಂಡಾಗ ಏನು ವಾಡುವದಕ್ಕೂ ಹಿಂಜರಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಜನರನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು ಉತ್ತಮ. ಜನವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಖಂಡಂಂ ಜನ ನಿರಾತ್ರಿತರು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋದರು. ಫೆಬ್ರುವರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಹೋಗಿಲ್ಲ. ಆಗಾಗ ಇನ್ನೂ ನಿರಾತ್ರಿತರು ಬರುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಾರೆ. ಆಡಳಿತ ವರ್ಗದವೇಲೆ ಕೆಲವು ದೂರುಗಳು, ಅಕಶ್ಮಾತಿಗಳು ಕೇಳಿಬಂದವು. ಸೇವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ವಲ್ಪ

ತಿಕ್ಕಾಟವಿದೆ. ಆದರೆ ಈಗನ ಇಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿವೈಪರೀತ್ಯಾದ ಜೀವನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಿಗಿ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದರ್ಶನ—ಒಮ್ಮತವೂ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕ. ಒಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಕೇತ್ತ ತಿಬಿರದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ನಂದನಾರ್ಥರು.

ನಮ್ಮನ್ನೂ ಒಹಳ ನೋಜನ್ಯದಿಂದ, ಆದರದಿಂದ ಕಂಡರು. ತಿಬಿರದ ಜೀವನವನ್ನೆಲ್ಲ ತೋರಿಸಿದರು. ತಮ್ಮ ಕಷ್ಟ-ಸುಖಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಆವರೂ ನಿರಾಶ್ರಿತರಂತೆ ಡೇರಿಗಳಲ್ಲಿ—ಧೂಳಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಜಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವರಂತೆ ಹೆಗಲಿರುಳೂ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕುರುಕ್ಕೇತ್ತದ ನಿರಾಶ್ರಿತರು ಜೀವನವನ್ನು ಕ್ರಮಗೊಳಿಸಿ, ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲೆಂದು ನಮ್ಮ ಬಯಕೆ!

ಭಾರತ ರಾಜ್ಯಾಂಗ

ನಾನು ಮೊದಲು ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದ ಭಾರತ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯ ಸಭೆಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ. ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಮದ್ರಾಸಿನ ಸಹೋದ್ರೋಹಿಗಿ ಸದಸ್ಯರು ವಿಸ್ತರ ವಿಲ್ಫ್ರೆಡ ಪರಿಚಯವಾಯಿತು. ವಿಮಾನದ ನಿಲ್ದಾಣದಿಂದ ಕೆರೆನ್ ರೋಡಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರಿಗಾಗಿಯೇ ಏರ್ಡಿಸಿರುವ ಕಾನ್ಸಿಟ್ಟ್ಯೂಟ್ ಹೋಸಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮೈಲು. ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಗಳಂ ಕೊರಡಿಗಳಿವೆ. ಇದು ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಮೇರಿಕನ್ ಸೈನ್ಯ ಇಲಾಖೆಯ ಸಭಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ವಾಸ ಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸದಸ್ಯರ ವಸತಿಗೃಹವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟಿದ ಮನೆ—ವಿಶ್ವಾಂತಿಗೃಹ—ಅಂಚೆ ಕಚೇರಿ—ಆಸ್ತ್ರಿ ಎಲ್ಲ ಸೌಕರ್ಯಗಳೂ ಇವೆ.

ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಸಭೆಯ ಕಚೇರಿಗೆ ಹೋದರೆ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಶ್ರೀ ಎಚ್. ವರದರಾಜ. ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ಜುರೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಹಲವರು ಕನ್ನಡಿಗರು! ನಾನು ಪರಸ್ಪರಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೇ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯೇ ಬರಲಿಲ್ಲ.

೧೪-೭-೪೨ನೇಯ ದಿನ ಇಲ್ಲಿಯ ಸಭೆ ಆರಂಭವಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ೧೫-೭-೪೨ನೇಯ ಸಂಚೇ, ಕಾಣಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಹೋಸ್ 'ನಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ವಕ್ಷದ ಸಭೆ. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಆಚಾರ್ಯ ಕೃಪಲಾನಿಯವರು ಸಭೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು. ಶ್ರೀಗಳಾದ ಪಂಡಿತ ಜವಹರಲಾಲ್ ನೆಹ್ರೋ, ಸರದಾರ ಪಟೇಲ್, ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಅಯಂಗಾರ್, ಅಲ್ಲಾಡಿ ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್ ಮುಂತಾಗಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ವಕ್ಷದ ಸದಸ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಸಭೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗ ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ ಆಗಿರುವ ಶ್ರೀ ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರಿಯವರು, ದಿವಂಗತ ಸರೋಜಿನಿದೇವಿ, ಬಂಗಾಲದ ಗವರ್ನರ್ ಶ್ರೀ ಕಟ್ಟಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ರುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳೂ ಮೊದಲು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ವಕ್ಷದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಚೆಚ್ಚಿಯಾಗಿ ಇತ್ಯಧ್ವನಾಗಬೇಕು. ಅನಂತರ ಅದು ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆಯ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಚೆಚ್ಚಿಯಾಗಿ, ತೀವ್ರಾನವಾಗಬೇಕು. ಈಗಲೂ ನಿತ್ಯ ಅದೇ ರೀತಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ.

೧೪-೮-೪೨ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಅಧಿವೇಶನ ನಾಲ್ಕನೇಯದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಮೊದಲನೇಯ ಅಧಿವೇಶನವು ಸಭೆಯ ಹಿರಿಯ ಸದಸ್ಯರಾದ ಬಿಹಾರಿನ ಶ್ರೀ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸಿಂಹರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ೯-೧೨-೪೨ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಬಾಬು ರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಆಯ್ದು ಆದುದು ಆ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ. ಇದೇ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಹಲವು ಸಮಿತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿತು.

ಎರಡನೇಯ ಅಧಿವೇಶನ ೨೦-೮-೧೯೪೨ ರಿಂದ ೨೫-೮-೧೯೪೨ರ ಮರೆಗೆ ಮೂರನೇಯ ಅಧಿವೇಶನ. ೨೫-೮-೪೨ರಿಂದ ೨-೯-೧೯೪೨ರವರೆಗೂ ನಡೆದುವು. ಅವಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಸಮಿತಿಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟು, ಆರಂಭದ ಕೆಲವು ವರದಿಗಳು ಅಂಗೀಕೃತವಾದುವು. ನಾಲ್ಕನೇಯ ಅಧಿವೇಶನವು ಸೇರುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ೨-೯-೪೨ರಲ್ಲಿ ಭಾರತ ವಿಭಜನೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಒಪ್ಪಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಸಭೆಯ

ಕೆಲವು ಸದಸ್ಯರ ಸ್ಥಾನಗಳು ತೀರಪಾಗಿ ಹೊಸ ಜುನಾವಣಿಗಳಾದವು. ಮೊಟ್ಟೆ ಮೊದಲನೇಯದಾಗಿ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮುಸ್ಲಿಂ ಸದಸ್ಯರೂ ಸಭೆಗೆ ಒಂದು ಭಾಗವಹಿಸಿದರು. ಮೈಸೂರು, ಗ್ರಾಮೀಯರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದ್ಯೂ ಇದೇ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ. ೧೯-೨-೪೯ನೇಯ ದಿನ ಇಂದ ಜನ ಸದಸ್ಯರು ಪ್ರಮಾಣವಚನ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರು.

ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಮೊದಲು ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳ ಗ್ರಂಥ ಭಂಡಾರವಾಗಿದ್ದ ಭವನದಲ್ಲಿ; ಈ ಭವನ ಪಾಲ್ಫ್‌ಮೇಂಟ್‌ ಭವನದ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದು ಗೋಳಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಪೀಠಕ್ಕಾಗಿ ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಮಂಟಪವನ್ನು ಸ್ಥಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಅವರ ಜತಿಗೆ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನಾ ಸಭೆಯ ಸಲಹೆಗಾರರಾದ ಬೆನಗಲ್‌ ನರಸಿಂಗರಾಯರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಮುಂದುಗಡೆಗೆ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು, ಸಹಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನ. ಎರಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಭಾವಣಕಾರರಿಗೆ ಧ್ವನಿವಾಹಕ ಯಂತ್ರಗಳು. ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ವರದಿಗಾರರು. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಎದುರಿಗೆ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ಗೋಲಾಕಾರವಾಗಿ ಏಪಾರ್ಟ್‌ಮೆಂಟ್‌ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಮೊದಲನೇಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರದ ಮಂತ್ರಿಗಳು, ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮತ್ತು ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರಧಾನ ಸಚಿವರುಗಳು, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಸ್ಥಾನ. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಬಲದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮದ್ರಾಸ್ ಸದಸ್ಯರು, ಎಡದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ಸಾಂ ಸದಸ್ಯರು, ಮಧ್ಯ ಮುಂಬಯಿ, ಸಂಯುಕ್ತಪ್ರಾಂತ, ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ, ಬಂಗಾಲ, ಬಿಹಾರ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು. ನಾವು ಸಭೆಗೆ ಹೇಡಾಗ ಇಂದ ಜನ ಸದಸ್ಯರಿದ್ದರು. ಈಗ ಕಾಶ್ಮೀರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳೂ ಸೇರಿ ೨೦೭ ಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸದೆ ಇರುವವರೆಂದರೆ ಹೈದರಾಬಾದ್ ಮತ್ತು ಭೂಪಾಲ್ ಪ್ರತಿಸ್ಥಿತಿಗಳು ಮಾತ್ರ.

ಈ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಸಭೆಯ ಸಲಹಾಸಮಿತಿಯು ಮೂಲಭೂತ ಹಕ್ಕುಗಳ ಸಮಿತಿಯನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಸಂಖ್ಯಾತರ ಸಮಿತಿಯನ್ನೂ ಗುಡ್ಡಿಗಾಡು ಜನರ ಸಮಿತಿಯನ್ನೂ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಇಂಡಿಯನ್ ಇಂಡಿಪೆಂಡೆನ್ಸ್ ಆಕ್ಟ್ ಪ್ರಕಾರ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆಯೇ ಭಾರತದ ತಾತ್ವಾಲಿಕ ಶಾಸನ ಸಭೆಯೂ ಆಯಿತು. ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಂತ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಮುಖ್ಯ ತತ್ವಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲು ನಿಯಮಿಸಿದ ಸಮಿತಿಗಳು ತಮ್ಮ ವರದಿಗಳನ್ನು ಒಸ್ಪಿಸಿದವು. ಆ ವರದಿಗಳ ವೇಳೆ ಚಚ್ಚೆ ನಡೆದು, ಆ ವರದಿಯ ವಿವರಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚೆಯಾಗಿ ಅಂಗೀಕಾರವಾದವು. ೨೨-೭-೬೨ನೇಯ ದಿನ ಅಣೋಕ ಚಕ್ರಲಾಂಭಿತವಾದ ಭಾರತದ ನೂತನ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವನ್ನೂ ಸಭೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿತು. ಭಾರತದ ವಿಫಜನೆಯ ಫಲವಾದ ನೂತನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅನುಸರಿಸಿ, ಸಭೆಯ ನಿಯಮಗಳೂ ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿ, ಭಾರತದ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯ ಘೋಷಣೆಗೆ ೧೫-೮-೬೨ನೇಯ ದಿನ ಸೇರಲೆಂದು ೨೧-೭-೬೨ನೇಯ ದಿನ ಸಭೆ ಮುಂದುವರಿಯಿತು.

ಏದನೇಯ ಅಧಿವೇಶನವು ಆರಂಭವಾದುದು ಚರಿತ್ರಾಹ್ಮವಾದ ಗಳ-ಆ-೬೨ನೇಯ ರಾತ್ರಿ ಗಂ ಗಂಟೆಯಲ್ಲಿ. ರಾತ್ರಿ ಹನ್ನೆರಡು ಹೊಡೆಯುತ್ತಲೇ ಜನಗಣಮನ ಗೀತೆ. ಅನಂತರ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯ ಘೋಷಣೆ, ಪಂಡಿತ ಜಾವಹರಲಾಲರು ಮಹಾಪ್ರಧಾನರಾಗಿ ಭಾರತದ ನೂತನ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಣಯ. ಗಳ-ಆ-೬೨ರ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಲಾಡ್‌ ಮೌಂಟ್‌ಬ್ರ್ಯಾಟ್‌ನ್‌ರಿಂದ ಭಾವಣ, ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜಾರೋಹಣ, ಅನಂತರ ೨೦ ೯೦ದ ಇಗರ ವರಗೆ ಪುನಃ ಪ್ರಾಂತ ಮತ್ತು ಒಕ್ಕೂಟ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಅಧಿಕಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಸಲಹೆಗಳ ಅಂಗೀಕಾರ. ಒಕ್ಕೂಟ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಇತರ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿಗೂ ಇರಬೇಕಾದ ಹಣಕಾಸಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿ, ಸೂಕ್ತ ಸಲಹೆ ಮಾಡಲು ತಜ್ಞರ ಸಮಿತಿಯೊಂದು ಏಷಾರ್ಟಾಯಿತು. ಭಾರತ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯ ಕರಡನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲು ಡಾ|| ಅಂಬೇಡ್‌ಕರ್

ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಕರಡು ನಿರ್ವಾಣ ಸಮಿತಿಯೊಂದು (Drafting Committee) ರಚನೆಯಾಯಿತು. ದೇಹಲಿ, ಕೋಡಗು, ಅಜಮೀರ್, ಮಾರ್ಪಾಡ ಮುಂತಾದ ಚೇಷ್ಟೆ ಕರ್ಮಾಣಣರೂ ಪ್ರಾಂತಗಳ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ವನ್ನು ರೂಪಿಸಲು ಒಂದು ಸಮಿತಿಯಾಯಿತು. ಈಚೆಗೆ ಭಾಷಾನುಗುಣ ಪ್ರಾಂತ ರಚನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ವಿಷಯ ವರದಿಮಾಡಲು ‘ಥಾರ್’ ಸಮಿತಿಯ ರಚನೆಯಾಯಿತು. ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಮಾದರಿ ರಾಜ್ಯಾಂಗವನ್ನು ರಚಿಸಲು ಶ್ರೀ ಬೆನಗಲ್ ನರಸಿಂಗರಾಯರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಮಾದರಿ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನಾ ಸಮಿತಿ ಏರಾಟಾಯಿತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಮಿತಿಗಳೂ ವರದಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಟ್ಟವೇ. ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯ ಕರಡಿನಲ್ಲಿ ಇಗರಿ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಗಳೂ ಎಂಟು ಪರಿಶ್ರೇಣಗಳೂ ಇವೆ. ವರದಿಯು ಸಿದ್ಧವಾದುದು ಅಗ-ಟ-ಉರಲ್ಲಿ. ಈ ಮಧ್ಯೆ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಲಹೆಗಾರ ರಾದ ಶ್ರೀ ಬೆನಗಲ್ ನರಸಿಂಗರಾಯರು ಅಮೇರಿಕ, ಫ್ರಾಂಡ್, ಕೆನಡಾ, ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ತಜ್ಞರನ್ನು ಕಂಡು, ಸಂಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಪದ್ಧತಿಯು ಎಲ್ಲಿಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದೆ, ಅದರ ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳೇನು, ಅವಕ ಅನುಭವ ದಿಂದ ಭಾರತವು ಆ ಕೊರತೆಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಸರಿವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದು ವರಿಯಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದೆಯ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಸೂಕ್ತಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಈ ಕರಡಿನಲ್ಲಿ ಅಡಕಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಭಾರತದ ವಿಧಾನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಚಚೆಂಟಾಗಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ಇದೇ ಕರಡು ಶಾಸನ. ಅದಕ್ಕೆ ೩,೨೪೯ ತಿದ್ದು ಪಡಿಗಳೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪುನಃ ನೂರಾರು ಉಪ ತಿದ್ದು ಪಡಿಗಳೂ ಬಂದಿವೆ. ಇಗ-ಟ-ಉರಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿದ ಸಭೆಯು ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಮಾಡಲು ಖ-ಗಿರಿ-ಉರವರೆಗ ಸೇರಲು ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯ ವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಾ ಈ ಕರಡು ಚಚೆಂಟಾಗಿ ಆ ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳ ಸಲಹೆ ಮತ್ತು ಟೀಕೆಗಳು

సదస్యర ముందే ఇవె. ఫేడరల్ కోర్టుఫ మత్తు హైకోర్టుగళ న్యాయాధికర అభిప్రాయగళూ కేంద్ర సరకారద శాఖా సచివర అభిప్రాయగళూ, కేంద్ర మత్తు ప్రాంత శాసన సభిగళ ఆధ్యక్షరుగళ అభిప్రాయగళూ వృత్తపత్రికెగళ మత్తు సాఫ జనికర టీచెగళూ సద్యారిగె దొరెతివె. ೨೨-೮-೬౮రల్లి ఉనేయ బారి ఒందు దిన వాత్ర సేరి కేలవు సియమగళ తిద్దుపడిగళన్న వాత్ర అంగీకరిసితు.

ఈ మధ్య పిధాన సభియే స్పృతంత్ర భారతద పాల్ఫమేంట్ ఆగి కేలస వాడబేసాగి, గణభార నవేంబర్ నల్లి వోదలసేయ తాత్మాలిక ఆయవ్యయ అధివేశనపూ గణభారసేయ జనవరి అరింద ఆయవ్యయద అధివేశనపూ పునః గణభారసేయ ఆగస్టు తింగళల్లి చెళిగాలద అధివేశనపూ గణభార జనవరి అరింద పునః ఆయవ్యయద అధివేశనపూ సేరి శాసన సభియు నాట్య అధివేశనగళు నడిదివె. ఈగిన శాసన సభియు వోదలసేయ అధివేశనదల్లియే శ్రీ జి. వి. మౌలంకర్ అవరన్న స్పృతంత్ర భారతద పాల్ఫమేంట్న 'స్పీకర్' ఆగి ఆరిసలాయితు.

ఈ ఎరడు వఫగళల్లి స్పృతంత్ర భారతవు నానా కష్టగళన్నూ జటిల సమస్యగళన్నూ ఎదురిసబేసాయితు. సహస్రారు వఫగళింద గాంధారదింద కామరూపదవరిగే ఒందాగి బేళగి బాళిద భరత వఫవు విభాగవాయితు. నేన్నే యు భారతీయరు ఇందు విదేశీయరాదరు. విభజసేయ హిందీయే గడి సమస్యగళు—ఆంచె, ర్యేలు, రస్తేగళ విభజనే—స్పేన్య విభజనే, స్పేన్య మత్తు సరకారద సామగ్రి విభజనే, హణశాసిన విభజనే, అధికారి వగద విభజనే. జతేయల్లియే భయంకర కోరము వారు కలహ, కోలె, దరోడే, బెంచి, ఆత్మచార. ఎరడు కడేయల్లూ జనరు తమ్మ మానవియతేయన్న మరితు మృగ

ಗಳಂತೆ ವರ್ತಿಸಿದರು. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಪಾಕಿಸ್ತಾನದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ೮೦ ಲಕ್ಷ ಹಿಂದೂ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ಅಗಮನ—ಅವರನ್ನು ನೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸಮಸ್ಯೆ. ಆಹಾರ ಸಮಸ್ಯೆ, ಆರ್ಥಿಕ ಸಮಸ್ಯೆ, ಕಾಶ್ಮೀರದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ, ಹೈದರಾಬಾದ್‌ನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಚಾರ, ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಸಮಸ್ಯೆ, ರಾಷ್ಟ್ರಪಿತನ ಕೊಲೆ, ಅಂತಃಕಲಹಗಳು, ಮುಖ್ಯರದ ಭಯ, ಒಂದು ಕಡೆ ಜಲಪ್ರಳಯ, ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಕ್ಷೇಮ. ಈ ರೀತಿ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಕರಿಣ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ತಂಡೋಪತಂಡವಾಗಿ ಒಂದು ಮುಕ್ಕಿಕೆದವು. ಪ್ರಾಯಶಃ ಪ್ರಪಂಚದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲೂ ಯಾವ ಸರ್ಕಾರವೂ ಇಷ್ಟ ಕರಿಣ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿಲ್ಲ; ಆದೆಲ್ಲಕೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಕೇವಲ ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಧ್ಯೇಯದಿಂದ ರಕ್ತಪಾತವಿಲ್ಲದೆ ಎದುರಿಸಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಬಗೆಹರಿಸಿದ ನಿರ್ದಾರನಗಳೂ ಕಡಿಮೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇನ್ನಾವ ಸರ್ಕಾರವಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯ ಭಾರದಿಂದಲೇ ಕುಸಿದು ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಪರಿಹಾರ ಶಾಖೆಗಳೂ ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕ ಆಭ್ಯಾಸಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಶಾಸನ ರಚನೆಯಾಡುವುದೂ ಭಾರತವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಮರುಕ್ಕೊಂಡಲ್ಲಿಯೇ ಹಿಂದಿನ ಆಸೇಕ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ನೂತನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗನುಸಾರಣಾಗಿ ತಿದ್ದುವಡಿ ಯಾಡುವುದೂ ಆವಶ್ಯಕವಾಯಿತು. ದಾನೋದರ ಕಣಿವೆಯ ಶಾಸನ, ಕೂಲಿಗಾರರ ವಿವಾ ಶಾಸನ, ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರಮಾಣದ ಕೂಲಿ ಶಾಸನ, ಕೈಗಾರಿಕಾ ಹಣಕಾಸಿನ ಕಾಪೋರೇವನ್ ಶಾಸನ, ನಿರಾಶ್ರಿತರಿಗೆ ಕೈಗಾರಿಕೋಧ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಯಾಡಲು ಶಾಸನ, ಬ್ಯಾಂಕಿಂಗ್ ಶಾಸನ, ಟೀ ಮಾರ್ಕೆಟ್, ಆರ್ಟಾನಿಕ್ ಶಕ್ತಿಯ ಮಾರ್ಕೆಟ್, ಓದ್ದೋಗಿಕ ಮತ್ತು ಆಹಾರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಮೇಲಿನ ನೀತಿ, ಸ್ಪೆಲೆಂಗ್ ಬ್ಯಾಲೆನ್ಸ್ ವಿಷಯ, ವಿದೇಶಾಂಗ ನೀತಿ—ಎಲ್ಲವೂ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜಾ ಪ್ರಭುತ್ವ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಪಾಲ್ಫ್ ಮೆಂಟ್ಸ್ ಪರಮಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಾದವು.

ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರೆಣಗಳಿಂದ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆಯ ಕ್ರಮವಾದ ಅಧಿವೇಶನವು ೪-೮೨-೬೫ರಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡು ಕರಡು ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಶಾಸನದ ಕೆಲವು ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಪುನಃ ಎಂಟನೆಯ ಬಾರಿ ಇದೇ ಮೇರೆ ಗ್ರಹಿಂದ ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡು ಜೂನ್ ಇತರ ವರೆಗೆ ಕೆಲಸ ನೂಡಿದೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಅಳಿ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಒಕ್ಕೂಟದ ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ—ಮೂಲಭೂತ ಹಕ್ಕುಗಳು, ಅವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಜೆಗೂ ಇರುವ ಅಧಿಕಾರ, ರಾಷ್ಟ್ರನೀತಿಯ ಮೂಲ ಧ್ಯೇಯಗಳು, ಒಕ್ಕೂಟದ ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗ, ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಮತ್ತು ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರ ಆಯ್ದುಖು ವಿಧಿಗಳು, ಅವರ ಅಧಿಕಾರದ ಕಾಲಾವಧಿ, ಅರ್ಥತೆ, ಅಧಿಕಾರಗಳು—ಅವರನ್ನು ಪದಚ್ಯಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗ, ಮಂತ್ರಿ ಸಂಪೂರ್ಣ, ಭಾರತದ ಶ್ರೀಷ್ಠಿ ನ್ಯಾಯವಾದಿ, ಸರ್ಕಾರದ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಕರೆಯ ಮಾರ್ಗ—ಪಾಲ್ಯಮೆಂಟಿನ ಸಭೆಗಳು, ಕಾಲಾವಧಿ, ಸದಸ್ಯತನದ ಅರ್ಥತೆ—ಪಾಲ್ಯಮೆಂಟಿನ ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗ, ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ ಸ್ವೀಕರಣೆಯಾಗಿ ಸದಸ್ಯರ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಮತ್ತು ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳ ಚುನಾವಣೆ, ಅರ್ಥತೆ,—ಕಾರ್ಯವಿಧಾನ, ಸದಸ್ಯರ ಅನರ್ಥತೆಗಳು, ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಗಳು—ಶಾಸನ ನಿರ್ವಾಣ ರೀತಿ, ಹಣಕಾಸಿನ ಮಂಜೂರಿಗಳು, ಆಯವ್ಯಯದ ಮಂಜೂರಾತಿ—ವಿಶೇಷ ಅಧಿವಾ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ವೆಚ್ಚುಗಳಿಗಾಗಿ ಮುಂಗಡದ ಚೇಡಿಕೆ, ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳ ನಿಯಮಗಳು, ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರ—ಒಕ್ಕೂಟದ ನ್ಯಾಯಾಂಗ, ಸೂಪ್ರೀಂ ಕೋರ್ಟು ನ್ಯಾಯಾಧೀಕರ ಅರ್ಥತೆ, ಸಂಬಳ ಸಾರಿಗೆ, ಕಾಲಾವಧಿ, ಸುಪ್ರೀಂ ಕೋರ್ಟಿನ ಅಧಿಕಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಶ್ರೀಮಿನಲ್ಲಾ ಮತ್ತು ಸಿವಿಲ್ ವ್ಯವಹಾರಹಗ್ಗಳಲ್ಲಿ ಅಪೀಲ್ ಅಧಿಕಾರ, ಭಾರತದ ಹಣಕಾಸಿನ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರ—(Comptroller) ಮತ್ತು ಲೆಬ್ಬಿ ತನಿಖೆ ಅಧಿಕಾರ (Auditor

General) ಇವರ ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಾಂತಗಳ ಗವನರ್‌ರುಗಳ ನೇಮಕ—
 ಅವರ ಅಧಿಕಾರ, ಕಾಲಾವಧಿ, ಅಹಂತೆ—ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿ
 ಸಂಪುಟ, ಮಂತ್ರಿ ಮಂಡಲದ ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಾಂತಗಳ ನ್ಯಾಯವಾದಿ,
 ಸರ್ಕಾರದ ಕಾರ್ಯ ವಿಧಾನ, ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳು—ಅವುಗಳ ಅಧಿಕಾರ
 ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಸದಸ್ಯತನದ ಅಹಂತೆ, ಕಾಲಾವಧಿ, ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳ
 ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗ ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರ ಚುನಾವಣೆ—ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳ
 ಕಾರ್ಯ ವಿಧಾನ, ಸದಸ್ಯತನದ ಅನಹಂತೆ, ಸದಸ್ಯನ ಹಕ್ಕು ಬಾಧ್ಯತೆ
 ಗಳು, ಹಣಕಾಸಿನ ಮಾಸೂದೆಗಳು, ತಾಯವ್ಯಯದ ಮಂಜೂರಾತಿ—
 ವಿಶೇಷ ವೆಚ್ಚಗಳ ಮುಂಗಡದ ಮಂಜೂರಾತಿ, ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮ
 ಗಳು, ಗವನರ್‌ಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಶಾಸನಾಧಿಕಾರ, ಪ್ರಾಂತಗಳ
 ಹೈಕೋರ್ಟುಗಳು—ಅವುಗಳ ನ್ಯಾಯಾಧಿಕರ ನೇಮಕ, ಅಹಂತೆ,
 ಕಾಲಾವಧಿ, ಅಧಿಕಾರವ್ಯಾಪ್ತಿ, ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳ ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗ—
 ಹೈಕೋರ್ಟುಗಳ ಅಧಿಕಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನ ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಪಾಲೀಸ್‌ಮೆಂಟ್‌ಗೆ
 ಇರುವ ಅಧಿಕಾರ, ಹೈಕೋರ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಂತ ಶಾಸನ
 ಸಭೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಮಿತಿ, ಒಕ್ಕೂಟ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಂತಗಳ ಶಾಸನ
 ರಚನಾಧಿಕಾರ ಮಿತಿ ಮತ್ತು ಅನಿವಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಂತಾಧಿ
 ಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳಮೇಲೆ ಶಾಸನ ವಾಡಲು ಪಾಲೀಸ್‌ಮೆಂಟನ
 ಅಧಿಕಾರ, ಪಾಲೀಸ್‌ಮೆಂಟ್ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಂತ ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಧ
 ಬಂದಾಗ ಪಾಲೀಸ್‌ಮೆಂಟ್ ಶಾಸನದ ವಾರವ್ಯತೆ, ಒಕ್ಕೂಟ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೂ
 ಪ್ರಾಂತ ಸರ್ಕಾರಗಳಿಗೂ ಇರಬೇಕಾದ ಆಡಳಿತ ಸಂಬಂಧ—ನೀರಿನ
 ಹಂಚಿಗೆ ವಿಷಯದ ವ್ಯಾಜ್ಯಗಳ ತೀವ್ರಾನದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಧಿಗಳು, ಪ್ರಾಂತ
 ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮಧ್ಯ ಇರಬೇಕಾದ ಸಹಾನುವರ್ತನೆ, ಸರ್ಕಾರದ ತಿಳಿ
 ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರ, ತಿಳಿ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಅಧಿಕಾರ, ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿ
 ಕೊಳ್ಳಲು ಅಧಿಕಾರ—ಸರ್ಕಾರದ ಮೇಲೆ ಮೊಕದ್ದಮೆಗಳು, ಚುನಾವಣಾ
 ಪದ್ಧತಿ, ಚುನಾವಣೆ ಕರ್ಮಾಣ ನೇಮಕ—ಅದರ ಅಧಿಕಾರ ಮತ್ತು
 ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅಭಿಸಂಖ್ಯಾತರ ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಗಳಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷ ವಿಧಿಗಳು—

ಹು ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕರಡಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡ ವಿಧಿಗಳು ಕಾಲಸ್ಥಿತಿಗಳನುಗುಣವಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಿವೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಾರತ ರಾಜ್ಯಾಂಗದ ಪೀಠಿಕೆ, ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಕ (Citizen)ನಾಗಲು ಅರ್ಹತೆ, ರಾಷ್ಟ್ರಭಾಷೆ, ಒಕ್ಕೂಟ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಂತ ಸರ್ಕಾರಗಳಿಗೂ ಇರಬೇಕಾದ ಹಣಕಾಸಿನ ಸಂಬಂಧ, ಒಕ್ಕೂಟ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಂತಗಳ ಶಾಸನ ವಿಷಯಗಳು, ಪರಿಶೀಲನೆಗಳ ಸಮಾಲೋಚನೆ ಇನ್ನೂ ಹಾಗೇ ಉಳಿದಿನೆ.

ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬವಾದ ೧೫-೮-೧೯೪೭ನೇಯ ದಿನ ಕರಡು ಶಾಸನದ ಚಚ್ಚೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಗಾಂಧಿಜಿಯ ಜನ್ಮದಿನವಾದ ೨-೧೦-೬೯ನೇಯ ದಿನ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಶಾಸನವು ವಿಧಾನ ಸಭೆಯ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದೂ, ಭಾರತವು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಿಪಬ್ಲಿಕ್ (ಗಣರಾಜ್ಯ) ಎಂದು ಮೊದಲು ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಿ, ೨೬-೧೧-೧೯೫೦ರ ದಿನ ನೂತನ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದೂ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆಯು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದೆ.

ಸಭೆಯು ತನ್ನ ಚಚ್ಚೆಗಳನ್ನು ವಿನಾಕಾರಣ ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಒಂದು ಆಕ್ರೋಪಣಿ ಇದೆ. ಆರಂಭವಾದಂದಿನಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದ್ಘಾಟಿಸಿದ ಕರಿನ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಮಹಾನಾಯಕರು ಅವುಗಳ್ಲವನ್ನೂ ಎದುರಿಸಿ, ದೇಶದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ಒಗ್ಗಟ್ಟಿನ್ನೂ ಶಿಕ್ಷನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ಆಕ್ರೋಪಣಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬುಡವಿಲ್ಲವೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಆಮೇರಿಕ ಸಂಯುಕ್ತ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯನ್ನು ಪೂರ್ವಿಸಲು ಏಕೆಂಟು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಶ್ರಮಪಡಬೇಕಾಯಿತು. ಕೆನಡ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡಿತು. ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯ, ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರಿಕ ಒಂದೊಂದು ವರ್ಷ ತೆಗೆದು

ಕೊಂಡುವು. ಆದರೆ ಅವರ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಭಾರತವು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದ ಕ್ಷೇತ್ರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ.

ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಶ್ರೀ ಬಾಬು ರಾಜೇಂದ್ರಪ್ರಸಾದರು. ಶ್ರೀಯುತರು ಶಾಂತಿಯ ಮೂರ್ತಿಸ್ವರೂಪರು. ಅವರ ಬಾಯಿಂದ ಒಂದು ಕರಿನ ಶಬ್ದವಾದರೂ ಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಏಳುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನೇಲ್ಲಿ ಒಳೆಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಒಹು ಸುಲಭವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿ ಅವರು ಯಾರಿಗೂ ಮನ ನೋಯದಂತೆ ಕೆಲಸ ತೂಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಾಬು ರಾಜೇಂದ್ರಪ್ರಸಾದರೇ ಆಹ್ವಾನ. ಆ ಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀ ರಾಧಾಕೃಷ್ಣ ಆವರ ವಿವಯ ಮಾತನಾಡುತ್ತ,

ಮೃದುನಾ ದಾರುಣಂ ಹಂತಿ ಮೃದುನಾ ಹಂತಿ ಆದಾರುಣಂ |

ನಾಸಾಧ್ಯಂ ಮೃದುನಾ ಕಿಂಚಿತ್ ತಸ್ಯಾತ್ ತೀಕ್ಷ್ಣ ತರುಂ ಮೃದು ||
ಎಂದು ಮಹಾಭಾರತದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ರಾಜೇಂದ್ರಬಾಬು ಮೃದುತ್ವದ ಅವಶಾರ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರು ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಸಿ. ಮೂರ್ತಿಜೀಯವರು; ಇವರು ಕ್ರೈಸ್ತರು. ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿ ದೀನಹೀನರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ನಿಂತು ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಕ್ರಿಗಳನ್ನು ನಡುಸುತ್ತ ಜನನು ರಾಗಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಚುನಾವಣ್ಣ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನೂ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರಿಗೆ ಮಾಸಲು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ವಿರೋಧಿಸಿದವರು.

ರಾಜಕೀಯ ಸಲಹೆಗಾರರಾದ ಶ್ರೀ ಬೆನ್‌ಗಲ್ ರಾಮರಾಯರಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಶಾಸನಗಳೆಂದರೆ ನೀರು ಕುಡಿದಂತೆ. ಅವರ ವಿವಯ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಆರ್. ಜಯಕರ್, “ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಶಾಸನಗಳ ಮಹಾ ಪಂಡಿತರು, ಶೀಲ ಸೌಜನ್ಯತೆಯ ಆದಶ್ರಮ ಷ್ಟಕ್ತಿಗಳು, ಆತ್ಮಸ್ವತಂತ್ರ ಮನೋಭಿಪ್ರಾಯದವರು” ಎಂದು ಹೊಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವತಂತ್ರಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಾಂಗರಚನೆಗೆ ಇವರೇ ಒಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣರು. ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಎ. ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಆಯಂಗಾಯರು ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯ ಮೂಲತತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ

ಆಡಳಿತದ ಅನುಭವ ಅಪಾರವಾದುದು. ಎಲ್ಲ ವಿರೋಧಪಕ್ಷದವರನ್ನೂ ಹಸನ್ನುಖರಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತ, ಯಾರಿಗೂ ಮನನೋರ್ಯಿಸದಂತೆ ನಾಲ್ಕೇ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವನ್ನೆಲ್ಲ ಸುಲಭವಾಗಿ ಜೀಣ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು. ಎತ್ತರದ ನಿಲುವು, ಆಳವಾಗಿ ನೋಡುವ ತೀಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಿ, ಮೃದುಹಾಸ್ಯದ ನಗುವೊಗದ ಮಾತುಗಳು. ಡ್ರಾಫ್ಟಿಂಗ್ ವರದಿಯು ಬಂದವೇಲೇ ಈಗ ಡಾಕ್ಟರ್ ಅಂಬೇಡ್ಕರ್‌ರೇ ಕರಡು ರಚನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಡಾಕ್ಟರ್ ಅಂಬೇಡ್ಕರ್‌ರವರ ವಿದ್ವತ್ತು ಅಪಾರವಾದುದು. ಅವರು ಒಹು ಸ್ವಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಆಧಾರ ಭೂತವಾಗಿಯೂ ವಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಪಟ್ಟಿಹಿಡಿದರೆ ಕದಲಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ. ಆದರೆ ತಮ್ಮ ವಾದವು ತಪ್ಪೆಂದು ಮನಗಂಡರೆ ಒಡನೆ ಒಸ್ಪಿಕೊಳುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕರಿನವಾದಿಗಳು. ಒಮ್ಮೆ ಒಬ್ಬಿರ್ಗೆ “ಗಾಣ್ಯಲರಿಗಳು ಖಾಲಿ ಇವೆ. ಸಭೆಯ ಕಾಲಹರಣ ಏಕೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ” ಎಂದರು. ಶ್ರೀಮತಿ ಸರೋಜಿನಿಯವರು ಭವಿಷ್ಯವಾದಿಗಳಂತೆ “ಇಂದು ಇನ್ನು ಕಹಿಮನಸ್ಸಿನವರಾದ ಡಾ॥ ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಒಹು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಈ ವಿಧಾನ ಸಭೆಯ ಎಲ್ಲ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗೂ ಪ್ರಬಲ ಸಮರ್ಥಕರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮೂಲಕ ಅವರ ಕೋರ್ಟೀಂತರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮರಂತೆ ತಮಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ರಕ್ಷಣೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭರವಸೆ ಬರುವುದೆಂದು ಅಶಿಸುತ್ತೀನೆ ಮತ್ತು ಈ ನನ್ನ ಆಸೆಯು ಸರಿ ಎಂದೂ ನಂಬಿದ್ದೀನೆ” ಎಂದರು. ಈಗ ಆ ವಾಣಿ ಕೇಳಿದ್ದು. ಆದರೆ ಆ ಭವಿಷ್ಯ ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ! ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಒಬ್ಬ ಆಧುನಿಕ ಮನು. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ ಅಧಿವಾ ರಾಜ್ಯಾಂಗದ ಕ್ಷಿಷ್ಟ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಬಂದರೆ ಶ್ರೀ ಅಲ್ಲಾಡಿ ಕೃಷ್ಣನ್ನು ಅಯ್ಯರ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ವೇದವಾಕ್ಯ, ಅವರ ಜೊತೆಗೆ ಶ್ರೀ ಕೆ. ಎಂ. ಮುಸ್ನಿ, ಅನಂತಶಯನಂ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್, ಶ್ರೀ ಸಂತಾನಂ, ಡಾಕ್ಟರ್ ಭಕ್ತಿ, ಟೀಕಾಚಂದ್ರ, ಪಂಡಿತ್ ಧಾರ್ಮಾದಾಸ ಭಾಗವ ಮತ್ತು ಡಾಕ್ಟರ್ ಪಿ. ಕೆ. ಸೇನ್ ಇದ್ದಾರೆ. ಡಾಕ್ಟರ್ ಹೃದಯನಾಥ ಕುಂಚು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ

ತುಂಬ ಗೌರವನಿದೆ. ಪ್ರೌಫೇಸರ್ ಕೆ. ಟಿ. ಷಾ ಅಮೇರಿಕದ ಅಧ್ಯಕ್ಷ ಗ್ರಿಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಪ್ರತಿಪಾದನಾಚಾರ್ಯರು. ಆದರೆ ಭಾರತದ ರಿಪಬ್ಲಿಕಾಗೆ ಒಬ್ಬ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಿದ್ದರೂ ಅಮೇರಿಕೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷನ ಅಧಿಕಾರ ಆತಸಿಗಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ದೊರೆಯಂತೆ ಪಾಲೀಸೆಂಟ್‌ಗೆ ಹೊಣೆಗಾರ ನಾಗಿ, ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದ ಸಲಹೆಯಂತೆ ನಡೆಯತಕ್ಕವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರೌಫೇಸರ್ ಘಾರವರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಸಭೆಯ ಪುರಸ್ಕಾರ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀ ಎಚ್. ವಿ. ಕಾಮತ್, ಪ್ರೌಫೇಸರ್ ಶ್ರೀಬಂಳಾಲಾಲ್ ಸಕೇನಾನ್, ಶ್ರೀ ಮಹಾವೀರ ತಟ್ಟಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೂ ಮಾತನಾಡಲೇಬೇಕು. ಅಸ್ತಾವಿನ ರೋಹಿಣ ಕುಮಾರ ಚೌಧರಿ ಯಾವ ಯಾವ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಮಾತನಾಡಿದರೂ ಹಾಸ್ಯ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯ ಆರದಿ ಎತ್ತರದ ಅಜಾನುಭಾಷ್ಯ ಕೆದರಿದ ಕೂದಲು, ದೋಮನ್‌ರ ಟೋಗಾದಂತೆ ಮೇಲ್ಪುಸ್ತ, ದಪ್ಪನಾದ ಮುಗು, ಆನೆ ಮೈಯೊಳಗಿಸಿಂದ ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಣ್ಣಗಳು. ಷ್ಟಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೇ ನಗು ಬರಬೇಕು; ಮಾತೂ ಹಾಗೇನೇ. ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಾಜಿರುದ್ದೀರ್ಘ ಆಹಮದ್ ಎತ್ತಿದ ಕ್ಕೆ. ಅಲ್ಲವಿರಾಮ, ಅರ್ಥವಿರಾಮ, ಸಣ್ಣ ಅಕ್ಕರ, ದಪ್ಪ ಅಕ್ಕರ, ವ್ಯಾಕರಣದ ತಪ್ಪಿಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಆಡಗಿದ್ದರೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳಬೇಕು. ಇವರೊಬ್ಬರೆ ಎರಡು ಸಾವಿರ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ್ದರಂತೆ! ಪುಣ್ಯವಶಾತ್ ಇವರು ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಬರುವಾಗ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಇವರ ಕ್ಕೆಚೀಲವನ್ನು ಕದ್ದು ಸಭೆಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದ. ಪಂಡಿತ್ ನೇಹರು ಮತ್ತು ಸದಾರ್ಥ ಪಟೀಲ್ ಮಾತನಾಡುವುದೇ ಕಡವೆ. ಯಾವಾಗ ಮಾತನಾಡಿದರೂ ಅವರ ಮಾತಿಗೆ ಜಯವೂ ಸಿದ್ಧ. ಪಂಡಿತ ನೇಹರೂ ಭಾವಾವೇಶದಿಂದ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆವರೆ ದೃಷ್ಟಿ ಅಂತರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ದೃಷ್ಟಿ. ಆವರು ಒಂದು ತಲೆಮಾರಾದರೂ ಮುಂದೆ ನೋಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸರಾದಾರ್ ಪಟೀಲ್ ಖಂಡಿತವಾದಿಗಳು. ನಯ, ಅಲಂಕಾರ ಅವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವರಿಂದ ಯಾವುದನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿದಲು

ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೇಗೋ ಗುಟ್ಟಿನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮನಸ್ಸಿನ ಲ್ಯಾಂಡು, ಹೊರಗೊಂಡು ಅವರ ಸ್ವಭಾವವಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸರಿಯೆಂದು ಕಂಡುದನ್ನು ಮುಚ್ಚುಮರೆ ಇಲ್ಲದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕೃತಿ. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಒಂದು ನೂರು ಏಪಟ್ಟು ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಅಳಿಸಿ, ಕೇವಲ ಈ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಇವರು ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ, ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಗ್ಗಟ್ಟಿನ್ನೂ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ನಾಫಿಸಿದರು. ಇದನ್ನು ಕಂಡು “ಲಂಡನ್ ಟ್ರೈಮ್ಸ್” ಪತ್ರಿಕೆ “ಸರದಾರ್ ಪಟೇಲ್ ಬಿಸ್ತೂರ್ಕ್ ನ್ಯೂ ವಿನಾರಿಸಿದ್ದಾರೆ” ಎಂದಿದೆ. ಭಾರತದ ಒಳಗಿನ ಮುಖ್ಯ ಹೆಂಟಿಗಳನ್ನೇಲ್ಲ ನಿಮ್ಮಾಲ ಮಾಡಿ, ಒಗ್ಗಟ್ಟಿನ್ನು ತಂದು, ಭಾರತವನ್ನು ಅಜೇಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡದೆ ಮಾಡಿಯ ಕೂಡದೆಂದು ಅವರ ಹಿರಿಯಾನೆ. ಸಭೆಯ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಾರ್ಟೀಯ ಮುಖ್ಯ ಸಂಚಾಲಕ ಶ್ರೀ ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ ಸಿಂಹ. ನದಾ ಹಸನ್ನ್ಯಾಖಿ. ಈ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಸಿಂಹ ಕೋಪಗೊಂಡು ವಾಜ್ಯವಾಡಿದುದನ್ನು ನಾನು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಸರ್ಕಾರದ ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗ, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಾರ್ಟೀಯ ಸದಸ್ಯರು, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ತರ ಸದಸ್ಯರು ಎಲ್ಲರೊಂದಿಗೂ ಸ್ನೇಹ. ನಾನಾ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಂದ ನಾನಾ ಮಟ್ಟದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆ ಮತ್ತು ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಿರಡನ್ನೂ ಅಪ್ಪೇವಣೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ತೂಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಶ್ರೀ ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ ಸಿಂಹ !

ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆಯು ಶಾಸನ ಸಭೆಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಾಗ ಶ್ರೀ ಜಿ. ವಿ. ಮೌಲಂಕರ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆ ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ವರಾದರೂ ಇವರು ಗುಜರಾತಿನ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಅಹಮದಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿ, ಸರದಾರರ ಬಳಗ್ಗೆಯಂತಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವರು ದಾದಾಸಾಹೇಬ್ ! ಗುಜರಾತ್ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಸಿಲಯದ ನಿಮ್ಮಾಣ ಕರ್ತವ್ಯರು—ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಪ್ರೋವೆಕರು—ಸಂಚಾಲಕರು.

ಈಗ ಕೆಸ್ತೂರಿಚಾ ಟ್ರೇಸ್‌ನ ಸದಸ್ಯರು. ಮೌಲಂಕರ್ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೌರವ. ಹಿಂದೆ ಮುಂಬೈ ಶಾಸನ ಸಭೆಗೆ, ಅನಂತರ ಕೇಂದ್ರ ಶಾಸನ ಸಭೆಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು: ಪುನಃ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಪಾಲೀ ಮೇಂಟೆನ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಪೀಕರ್ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಭೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವುದೇ ಒಂದು ಮಾದರಿ. ಪ್ರಪಂಚದ ನಾನಾ ಪಾಲೀ ಮೇಂಟ್‌ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಬಂದವರು. ಭಾರತದ ಪಾಲೀ ಮೇಂಟ್ ಘನತೆ ಗಾಂಧೀಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪಾಲೀ ಮೇಂಟ್‌ಗೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀ ಮೌಲಂಕರ್ ಹೊರಗೆ ನೋಡಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿರುಸಾಗಿದ್ದರೂ ತುಂಬ ಸ್ನೇಹವರರು. ಧೈಯದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸಾಹಿಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರೌತ್ಸಾಹಕರು. ಗಾಂಧಿ ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಲಶ್ರದ್ಧೆ ಮತ್ತು ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವರು.

ಪಾಲೀ ಮೇಂಟೆನಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವೂ ಶ್ರೀ ಸಿಧ್ವಾರವರ ಏದು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿರಲೇಬೇಕು. ಇವರು ಇಂಥು ದೇಶದಿಂದ ಬಂದು ಈಗ ನಾಗಪುರದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೊಕಾಸಿನ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ, ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆ ವಿಜಾರಣೆಗಳೂ ಶ್ರೀ ಟಿ. ಟಿ. ಕೃಷ್ಣನಾಜಾಯ್ಯರು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದರು. ವ್ಯಾಪಾರೋದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರೂ ಅವರ ಜ್ಞಾನದಾಹ, ಗ್ರಂಥ ಪರಿಚಯ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರದ ಅನುಭವ ಅವಾರ. ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತದ ಡಾಕ್ಟರ್ ಪಂಚಾಬ್‌ದಾಸ್ ದೇಶಮುಖ ತುಂಬ ಪ್ರತಿಭಾವಂತರು. ಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸ್ ತಾಂಡೆಜಿ, ಘನಶ್ಯಾಮಶಿಂಗ್ ಗುಪ್ತ, ಸೇತಾಗೀರ್ವಿಂದ ದಾಸ್, ಶ್ರೀ ಬಾಲಕೃಷ್ಣ ಶರ್ಮ ಇವರು ದೇವನಾಗರ ಲಿಪಿಯ ಹಿಂದಿಯೇ ರಾಷ್ಟ್ರಭಾಷೆಯಾಗಬೇಕೆನ್ನುವ ಉಗ್ರವಾದಿಗಳು. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಡಾಕ್ಟರ್ ಪಟ್ಟಾಭಿ ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರು, ಶ್ರೀ ಟಿ. ಪ್ರಕಾಶಂ, ಶ್ರೀ ಧಕ್ಕರ್ ಬಾಪಾ, ಶ್ರೀ ಹರಿಸಿಂಗ್ ಗೌರ್ ಮುಂತಾದ ಹಳೆಯ ಹುಲಿಗಳ ವೀರವಾಣಿಯನ್ನು ಆಗಾಗ ಕೇಳಬಹುದು. ಆಚಾರ್ಯ ಕೃಪಲಾನಿಯವರು ಖಂಡಿತವಾದಿಗಳು. ಪಂಡಿತ ಗೋವಿಂದಕಾಂತ ಮಾಲವೀಯ ಗಳಿಗಳನ್ನೆಯ ಆಗಸ್ಟ್ ಇಂಫೆಯ ರಾತ್ರಿ,

ದಿಲ್ಲಿಯ ಪತ್ರಗಳು

ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಚಜನ್ಯಧ್ವನಿಗೇದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಸಮಾಜ ವಾದದ ಮೌಲಾನ ಹಜರತ ಮೋಹನಿಯವರೂ ಸಾಮ್ಯವಾದದ ಸೇರಾದಾರೋದರ ಸ್ವರೂಪ್, ಶೀಬಣಲಾಲ್ ಸಕ್ಕೇನಾ, ಕೆ. ಟಿ. ಷಾ ಮತ್ತು ಮುಸ್ಲಿಂ ಲೀಗ್ ಮನೋಭಾವದ ಮಹಮ್ಮದ್ ಇಸ್ಲೇಲರೂ ಬಂಡವಾಳ ಗಾರರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿರ್ಲಾ, ಸಿಂಫಾಣೀಯಾ ಮುಂತಾದವರೂ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಪಿ. ಮೋದಿಯವರು ಮೊನ್ಸೆ ತಾನೆ ಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಂತದ ಗವರ್ನರ್ ರೂಪ್. ಈ ರೀತಿ ಭಾರತದ ನಾನಾ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಂದ ನಾನಾ ರಾಜಕೀಯ ಮನೋಭಾವದ ಜನರು ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾರತದೇಶ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆಧಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ನ್ಯಾಯವಿರುವ ಭಾವನೆ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ನಂಬಿಕೆ, ಧರ್ಮ, ಮತ್ತು ಪೂಜಾ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯದೊರೆಯುವ, ಸಮಾನ ಅಂತರ ಮತ್ತು ಅವಕಾಶವಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೌರವ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಗ್ಗಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು, ಸೋದರಭಾವ ಬೆಳೆಸುವ, ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಜಾ ಪ್ರಭುತ್ವ ಪದ್ಧತಿಯ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂದೇ ಎಲ್ಲರ ಗುರಿ. ಈ ಗುರಿಯ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಏನು ತೊಂದರೆ ಬಂದರೂ ಅದನ್ನು ಸಿವಾರಿಸಿ ಮುಂದುವರಿಯಬೇಕೆಂಬ ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ಸಭೆಗಿಡೆ. ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ಜನಶಕ್ತಿಯನ್ನು, ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಈ ಗುರಿಗೆ ಅನುಗೊಳಿಸಿ, ಆಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿ, ಭಾರತವು ಒಂದು ಒಲಯುತ ಪ್ರಪಂಚ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ, ಯುದ್ಧ ಸಂತಕ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಯ ಮಳೆಗರೆದು, ಮಾನವ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾಗುವಂತೆ ರಾಷ್ಟ್ರದ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಸಭೆಯ ಮಹದಾಸೆ.

ಭಾರತ ಜನಕೋಣಿಯ ಏಕೈಕ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಉಂಡನ್ನು ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದ ಬಾಪೂಜಿಯ ಭಾವಚಿತ್ರ, ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಬೃಹದಾಕಾರದ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜಗಳು, ಭಾರತ ಜನತೀಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಈ ಗುರಿಯ ಕಡೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಿತ್ತಿವೆ. ಇನ್ನು ಉದಿರುವ ದಾರಿ ಆತ್ಮಲ್ಪ.

ಉತ್ತರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಲೆ, ವ್ಯಾಸೂರು

ಕಾದಂಬರಿಗಳು

೧*	ರಕ್ತತಪ್ರಣಿ	ತ. ರಾ. ಸು.	೧	೫	೦
೨*	ಪಯಣದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ	ಎಸ್. ಅನಂತನಾರಾಯಣ	೧	೧೭	೦
೩*	ಕಣ್ಣೀರು	ಅ. ನ. ಕೃಷ್ಣರಾಯ	೧	೧೭	೦
೪	ಅಂತಿಮಂಜರಿ	ಅಚ್ಚಿಕೆ ವೆಂಡಟೇಶ	೨	೦	೦
೫	ನಾಲ್ಕುನೆಯ ಮನೆ	ನರೇಂದ್ರಬಾಬು	೨	೦	೦
೬	ಕನಸಿನ ಮನೆ	ವಿ. ಎಂ. ಇನಾಂದಾರ್	೨	೦	೦
೭*	ಶಂಖವಾಡ್ಯ	ನಾ. ಕ್ರಿಸ್ತಾರ್	೧	೧೭	೦
೮	ತತ್ವಜೀವಿ	ಎನ್. ಸೂರಪ್ಪ	೧	೧೭	೦
೯	ಹೇಮಾವತಿ	ಗೋ. ರಾಮಸ್ವಾಮಯ್ಯಂಗಾರ್	೨	೫	೦
೧೦	ಸನ್ಯಾಸಿಯ ಬದುಕು	ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತ	೨	೫	೦
೧೧	ಕುಮಾರ ಸಂಭವ	ಶ್ರೀರಂಗ	೨	೧೭	೦
೧೨	ಕೊನೆಯ ದಾರಿ	ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪುರಾಣೆಕ	೨	೦	೦
೧೩	ಭಿಸ್ತಾಸುರ	ಮಿಚೆ ಆಜ್ಞಾರಾಯ	೧	೫	೦
೧೪	ಶಾಪ	ವಿ. ಎಂ. ಇನಾಂದಾರ್	೨	೦	೦

ಬಿಡಿ ಮುತ್ತುಗಳು

೧	ಕಾರಂತರ ಕಾದಂಬರಿಗಳು (ವಿಮರ್ಶೆ)	ಎಸ್. ಅನಂತನಾರಾಯಣ	೨	೦	೦
೨	ಉತ್ತರ ಸ್ವಷ್ಟಿ (ಕವನಗಳು)	„ „	೧	೦	೦
೩	ಅಗ್ನಿ ಕನ್ಯೆ (ಕತೆಗಳು)	ಅ. ನ. ಕೃಷ್ಣರಾಯ	೨	೦	೦
೪	ಮುತ್ತು ಹವಳ (ಪ್ರಬಂಧ ಸಂಗ್ರಹ)	ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬರಹಗಾರರಿಂದ	೨	೪	೦
೫	ಜಗಜ್ಞೋತೀ ಬಸವೇಶ್ವರ (ವಳಂಕಿನ ನಾಟಕ)	ಅ. ನ. ಕೃಷ್ಣರಾಯ	೨	೦	೦
೬	ಮೂರಾಬಟ್ಟಿ (ಕಾದಂಬರಿ)	ವಿ. ಎಂ. ಇನಾಂದಾರ್	೨	೧೫	೦
೭	ನಟಸಾರ್ಥಭಾಮ „	ಅ. ನ. ಕೃಷ್ಣರಾಯ	೧೦	೦	೦
೮	ಯಶೋಧರ ಚರಿತೆ (ಕಾವ್ಯ)	ಕ. ವೆಂ. ರಾಘವಾಚಾರ್	೨	೪	೦
೯	ದಿಲ್ಲಿಯ ಪತ್ರಗಳು	ಎಸ್. ವಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿರಾವ್	೧	೫	೦
		ಅಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ			
	ರೂಪದಶ್ಮಿ	ಕೆ. ವಿ. ಐಯರ್			
	ಇಸಾರ್ ನ್ಯಾಟನ್	ಎನ್. ಎಸ್. ವೀರಪ್ಪ			

* ಈ ಗೀರ್ವಿಶು ಹಾಕಿದ ಕಾದಂಬರಿಗಳು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ.

